

ÇANAKKALE SERAMİK FABRİKALARI
KÜLTÜR ve ARAŞTIRMA HİZMETLERİ
NO. : 3

İSLÂM'DA RESİM ve HEYKELİN YERİ

Osman ŞEKERCİ

Biga İmam - Hatip Lisesi Öğretmeni
Ç. Kale Seramik Fabrikaları
İBRAHİM BODUR Camii
F. Hatibi

Dizgi - Baskı : Fatih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmesi
İstanbul — 1974

Bazı kısaltmalar :

a.g.e. = Adı geçen eser

a.g.k. = Adı geçen kaynak

a.g.m. = Adı geçen makale

a.g.r. = Adı geçen risale

a.g.s. = Adı geçen sure

a.g.y. = Adı geçen yer

a.g.v. = Adı geçen varak

b. = Bölüm

Bkz. = Bakınız

Krş. = Karşılaştırınız

v.d.k. = Ve diğer kaynaklar

v. = Varak

İÇİNDEKİLER:

ÖNSÖZ	1
BÖLÜM : I	
Resim ve Heykelin Doğuşu	3
Eski Araplarda Tasvir ve Heykelcilik	4
BÖLÜM : II	
İslâm'dan Önceki Dinlerde Durum	5
a) Yahudilikte Tasvir Durumu	5
b) Bazı Yahudi Eserleri	7
c) Hıristiyanlıkta Durum	10
Resmin Dini Hayata Aracı Olması	10
Hıristiyan Din Adamlarının Tasvir ve Heykellere Karşı Çıktışları	11
Diğer Dinlerde	12
BÖLÜM : III	
a) İslâm'ın Tutumu	14
İslâm'da Tasvir	14
K. Kerim'de Tasvirin Yeri	15
K. Kerim'de Başka Deliller	18
Tasvir Kelimesi K. Kerim'de Çeşitli Ayetlerde Geçer	19
b) Hz. Peygamberin Hâdislerinde Konunun Durumu	20
Bu Hâdislerin Tahlilleri	22
Hâdis Üzerinde Yapılan İzahlar	28
Bu Hâdislerin Tahlili	32

BÖLÜM : IV

Bu Hadisler Etrafında Fıkıh Bilginlerinin Görüşleri 39

BÖLÜM : V

Verilen Hadislerle, Bunları Açıklayan Bilginlerin Görüşlerinin Özeti 49

Bu Mesele Hakkında Sehabe ve Tabiinden Gelen Haberler 50

Fıkıh Bilginlerinin durumu Açıklamaları 50

Ek : 1

Tecrid-ı Sarih Mütercimi ve Şarihi Merhum Kâmil Miras'ın Mütalâası 54

Ek : 2

1945 Yılında Mısır Müftülüğü Yapmış Olan Muhterem Hasaneyn Muhammed Mahluf'un Görüşü 55

Ek : 3

Nakışlar ve Levha Resimleri (Yusuf Kardavi) 58

Resmin Konusu 60

Ek : 4

Abdulaziz Çavuş'un Görüşü 62

Ek : 5

Mecellet-ü Nur-ı-İslâm'da Bu Konuda Çıkan Bir Makale 63

BÖLÜM : VI

Dört Halife Döneminde Durum 64

BÖLÜM : VII

Namaz Kılınan Yerde Resmin Bulunması 55

Yüzükte Bulunması 66

Resimli Paralarla Namaz 67

Tasvirlerin Yer Aldığı Kilise ve Havralarda Namaz 67

BÖLÜM : VIII

Kitaplarda, Yapılarda, Silâhlarda ve Paralarda Bulunan Tasvirler . . .	69
a) Kitaplarda (Tecvit, Tıb, Edebiyat, Biyografik ve Tarihî Eserler, Tasvirli Siyer, Tasvirli K. Kerim	69
b) Tasvirli Binalar ve Duvarlar	73
c) Silâhlar Üzerindeki Tasvirler	78
d) Sikkeler Üzerinde	78
Selçuklu Eserlerine Kısa Bir Bakış	80

BÖLÜM : IX

İslâm Sanatı Neden Tasvire Önem Vermemiştir ?	82
Bu Sanatın Doğuşu	83
Eser Karşısında Müslüman	84
Karışık Sanat Değil	85
Sanatçının Tutumu	85
Bu Sanatı Yürüten Düşünce	86

BÖLÜM : X

İslâm Tasvirinde Bazı Minyatür Örnekleri	87
Minyatür Nedir?	87
İnsanı Konu Edinen Minyatürler	87
Türkiyedeki Çalışmalara Kısa Bir Bakış	94
Türk Sanatkârlarının Geilştirdikleri Üslup	95
Eserin Kaynakları	98
İndeks	102

Ö N S Ö Z

Müslümanlar arasında cevap isteyen bir çok meseleler içinde biri de resim ve heykel konusudur. Acaba resim ve heykel :

— İslâm'da yasak mıdır?

— K. Kerim'de ve hadislerde bu yasak sabit midir?

— Sabitse bu yasaklılığın sebebi nedir?

— Resimli malzemeyi veya herhangi bir resmi evde bulundurmanın din bakımından durumu nedir?

— Hadislerde geçen tasvir yasağı alalade kullanılan ve yapılan resim ve heykel hakkında mıdır?

— Çeşitli bilginlerin görüşleri ne yoldadır?

Bu hususta daha bir çok sorular bulunmaktadır ki; bunlarla hergün karşılaşılıyor ve cevap aranıyor.

Bu konuya niçin eğildim?

«Kaynaklarımıza Göre İslâm Terbiyesi» (1) adlı eseri hazırlarken «ev dekorasyonu» bölümüne sıra gelmişti. Bu bölümde «evde resim bulundurmanın» din bakımından durumunun ne olduğunu tesbit etmek gerekiyordu. Nazik olduğu kadar tartışılan ve yeri tayin edilmemiş bir konu idi. Elime bu hususta Arapca bir makale geçmişti. Makale bazı izahlar getiriyordu. Terceme edip sunmak istedim. Nitekim yoğun işlere rağmen terceme ettim. Fakat konu için tam olarak bir çözüm getiriyordu. Daha çok çalışmak gerektiriyordu. Türkiyemizdeki çalışmalarını araştırdım. Bazı çalışmalar yapılmıştı. Bunları toplayıp değerlendirdim. Eseri baskıya hazır duruma getirmiştim. Tam bu sırada, beni bu çalışmalara teşvik eden ve destekleyen Sayın İbrahim Bodur bana bir seyahat fırsatı verdi. Bu seyahatta Beyrut, Şam, Kahire ve Roma'ya uğrıyacaktım. Yeni kaynak ve çalışmalar bulacağımı umuyordum. Bu seyahatta Sayın Dr. SÜLEYMAN BODUR bana mihmandarlık yaptı. Antik eserlere olan tutku ve sevgisini yakından bildiğim Süleyman Bey beni aradığım eserlerle karşılaştırdı, zengin kaynak ve malzeme toplamama çok yardımcı oldu. Eserde O'nun payı büyüktür. Kendilerine çok şey borçluyum.

Yurda döndükten sonra elde ettiğim kaynak ve malzemeler ışığında eseri yeniden yazmaya koyuldum. Aralık 1973 de eserin müsveddesini bitirmiştik ki; Sayın İbrahim BODUR bir mukaddes yolculuğa çıkacağımızın

---

(1) Osman Şekerci, Kaynaklarımıza göre İslâm Terbiyesi, Çanakkale Seramik fabrikaları neşri, İst. 1972

müjdesini verdi. Bu gidişte de yeni eserler ve çalışmalar elde edeceğime inanıyordum. Nitekim Sayın İbrahim Bey ve birkaç arkadaşla bu yolculuğa çıktık. Bu yolculukta gezdik, dolaştık, konuştuk. Kafamda çözüm bekleyen bir çok meseleler hakkında aydınlandım. Mekke - Medine'de bu konuları görüşebileceğim kimseleri bulabildim. Beyrut'ta istediğim kadar eser alabileceğimi Sayın İbrahim Bey söylediler. Yeni yeni malzemeler buldum. Bunları da göz önünde bulundurarak eseri yazmaya başladım. Evet bu mütevazî eserin çoğu satırlarında bu değerli büyüğümün, büyük himmetleri saklıdır.

* * *

Sayın okuyucu da artık takdir eder ki, İslâm'ın konuları derinlemesine araştırma bekliyor. Tek konu belki yıllar alır ve almalıdır. Sonunda ilâhî mükafaat büyüktür. Fakat derin araştırmalar bekliyen konular üzerinde peşin hükümlere yönelmenin, çeşitli alternatif ve yorumları göz önünde bulundurmamanın sakıncaları çoktur. Bunun zaman zaman acı sonuçlarını her basiret sahibi idrak etmektedir. Geçmişimizin Allah rızasına dönük nurlu beyinleri bize yeterince ve bolca eserler bırakmışlardır. Onlar güçleri nisbetinde bu çalışmalarını yapmışlar, imkânlarının elverdiğini yapmaktan çekinmemişler. Bilim açısından açık saha, çok bırakmak istememişler. Fakat zaman geçmiş, bu çalışma ve eserlerin yanına varılmaz olmuş. Bu durum toplumda bir çok bilgisiz seslerin yükselmesine sebep olmuştur. Toplum silkinememiş, ezilip kalmış, dolayısıyla kaynakların ortaya koyduklarıyla, toplumda hâkim olan zihniyet ve düşünce birbirinden uzak kalmıştır. Artık böyle bir ortamda bir diriliş beklenemezdi. Nitekim bu diriliş olmadı. Bunun yerini temele dayanmayan, ölçüsünü bulmayan ve yarar sağlamayan düşünceler, zihniyetler almıştı. Bugün böyle zihniyetlerin kırıntıları toplumun içinde esinti halindedir.

Şunu da şahsî bir kanaat olarak belirtelim ki, İslâm hakkında konuşmak isteyenler, İslâmın kaynaklarına olanca güçleriyle eğilmelidirler ve onları konuşturmalıdırlar. İleri sürülen düşüncelerin ortak hedefini bulup bir senteze gitmelidirler.

Biz bu eserimizle bu konuda konuşanları sergilemek istedik. Konuşanların fikirlerine bakıp sonuca gitmeyi - biraz - okuyucuya bıraktık.

Değerli okuyucunun bu konuda mütalaa ve tenkitlerini bekliyorum. Böylece gözden kaçmış olan hatalar görülecek, elde edilmeyen kaynaklara onların lütuflarıyla erişmiş olacağım ve onlara minnettar kalacağım. İnanıyorum ki, yerinde tenkitler insanı olduğu kadar eserleri de olgunlaştıran en büyük amildir.

O'na güvenerek çalıştım. Bizim yapacağımız budur, fakat başarı elbette O'ndandır.

12 Haziran 1974
BİGA

Bölüm : I

RESİM VE HEYKELİN DOĞUŞU

Günümüzde güzel sanatların başında yer alan resim ve heykelin doğuşuna insanın bilinen tarihi içinde bakıldığı zaman değişik görüntüler görülebilir. Yalnız şu nokta dikkat çekicidir: Acaba ilk dönemlerde bu işle uğraşanlar sırf sanat zevklerini tatmin için mi bu çabayı sarfetmişler, yoksa sevdikleri değeri yaşatmak veya onu aslında yüce gördüklerinden dolayı mı yapmışlar? Bu ihtimallar üzerinde çeşitli düşünceler ileriye sürülebilir. Ama, gerçek inançlarını yitiren toplumların, bu inançların yerine koydukları sembollerin giderek o toplumun vazgeçilmez inancı haline dönuştüğü, dolayısıyla insan ve eşyanın totemik bir hüviyet aldıkları sosyologların ısrarla durdukları bir konudur. Gerçekte tarihleri bilinen eski milletlerin tanrılar olarak kabul ettikleri varlıkların günümüze kadar gelen heykellerinde o günkü heykeltıraşların bunları inançları için yaptıkları, yoksa sanat zevklerini tatmin etmek için yapmadıkları bilinen bir husustur. Resim ve heykelciliğin bu gayeden uzaklaşıp, günümüzde kendilerinde aranan noktanın yanına gelmesi çok yenidir. Ahd-ı Atik'te (Tevrat) toplumun bu heykellere tapmamasını istemesi (1) çok önceleri heykelçiliğin tapınma gayesi etrafında döndüğünü göstermektedir. K. Kerim'de eski milletlerin kendi elleriyle yaptıkları putlara (heykel, heykelcilik) karşı peygamberlerin mücadelelerini (2) anlatmıştır. Bu mücadele Hz. Muhammed'in de baş görevi olmuştur. Anlaşıyor ki, eski zamanlarda heykelcilik ve tasvir sırf inanç içindi, yoksa mücerret sanat zevki için değildi. Zaten bu tip eserlere bakıldığı zaman, sanat bakımından önemsenecek bir niteliğe sahip olmadıkları görülür.

Kaynaklara bakıldığı zaman başlangıçta bu heykeller veya heykelciklerin aslında tapınma niyetiyle yapılmayıp, sevdikleri önderleri, saydıkları insanları yaşatmak veya bizatihi yöneticinin emirleriyle yapıldığı görülür. Bunlar üzerinde zaman geçince zihinlerdeki sevgi, saygı veya itaat tapınmaya yönelmiş, böylece masum bir hareket insan iradesi bakımından kötü bir sonuç doğurtmuştur.

(1) Ahd-Atik, çıkış, Bap: 20, Ayet: 3-6 s. 73, Leviler, Bap 19, Ayet: 4 s. 118

(2) Bkz: K. Kerim, Bakara sûresi, 22, v.s.

Eski Araplarda tasvir ve heykeltçilik :

Çölün boşluğu içinde düşünce ve dünyasıyla başbaşa kalan çöl Arabı ve şehirlisi edebî sanat bakımından en güzel eserleri dökmüştür. Boşluğu, yalnızlığı ve tabiatın gösterişsizliğini mısralarıyla dile getirmeye çalışmıştır. Ama tasvir ve heykeltçilik bakımından bu gücü gösterememiştir. Bunu Sami ırkının genel karakterine bağlayan yazarlar çıkmıştır. «Samiler resim hususunda ibtidai bir görüş sahibidir. Resimlere, heykellere, bir takım olmayacak şeyler, fenalıklar nisbet ederlerdi. Onu büyü vasıtası yapıyorlardı. Tılsımlarda, sihirlerde bir takım resimler, tuhaf şekiller, tuhaf hayvan suretleri kullanılırdı. Resme böyle kötü şeyler nisbet ettiklerinden ona fena gözle bakarlardı. Onda güzel sanatlar kokusu duymuyorlardı. Azizlerin papazların resimleri Araplara göre bir putperestlik sayılırdı. Çünkü resim hakkında bir bilgileri yoktu. Onu ilkel kavimlerde olduğu gibi sihirle birleştirirlerdi.» (3) İslâm gelmeden önce Arapların putlara tapıklarını bütün tarih kitapları bildirmektedir. Gerek heykellerin yapılışı ve gerekse kullanılışı tapınma gayesinin ötesine geçmiyordu. Hemen hemen her kabilenin bir putu bulunuyordu. Hz. Peygamber Mekke'yi fethettiği zaman Ka'be'nin içinde 360 put bulunduğu bildirilmiştir. (4) Tapınmak için kullanılan bu heykellerin sanat bakımından önemsenecek bir yeri yoktur. Bu bakımdan bunlara bir estetik hüviyet izafe edilemez.

---

(3) Osman Keskiöglü, İslâm'da Tasvir ve minyatür, İlahiyat Fakültesi dergisi Yıl: 1961, Cilt: IX, s. 21, Ankara 1962; A. H. Christie, The Legacy of İslam, 1931

(4) Azraki, Ahbar-ı Mekke, Hüseyin Heykel Paşa, Hayat-ı Muhammed s. 409 v.s.

Bölüm : II

İSLÂM'DAN ÖNCEKİ DİNLERDE DURUM :

İslâm gelmeden önce Arabistan'ın çeşitli yerlerinde şu dinler yer almakta idi: Hanif, Yahudilik, Hıristiyanlık, Budizm ve Putperestlik. Yahudilik ve Hıristiyanlık İlâhi dinlerdendi. Hanifler ise Hak dinden vazgeçmemiş ve Mekke'de putçuluğa yönelmemiş, Hz. İbrahim'in bildirdiği yasalara göre hareket eden dindarlardı. (1) Şüphe yokki bu hak dinler asılları bozulmadan önce Allah'ı ve manevi değerleri çeşitli yollardan tasvir eden vasıtalara karşı koydukları bir vakıadır. Bunları yerinde incelemek faydalı olur:

a — Yahudilikte tasvir durumu :

Hz. Musa tapınma gayesiyle yapılan ve kullanılan heykellere (putlara) karşı koymuştur. Tevrat'ta bu hususta hükümler vardır:

1 — «Karşımda başka ilâhların olmayacaktır. Kendin için oyma put, yukarda göklerde olanın, yahut aşağıda yerde olanın, yahut yerin altında olanın, yahut yerde sularda olanın hiç suretini yapmıyacaksın, onlara eğilmeyeceksin ve onlara ibadet etmeyeceksin.» (2)

Bu ifade kesin olarak her türlü eşyanın tasvirini yasaklamıştır. Böyle bir genel yasaklamaya bakan bazı kimseler, İslam'ın tasvir hakkındaki ifadesinin bundan mülhem olduğunu kaydetmişlerdir. (3) Böyle bir durumun olmadığı aşağıda başka bir bölümde anlatılacaktır.

2 — «Putlara dönmeyin ve kendiniz için dökme ilâhlar yapmayın. Ben ilâhınız Rabbim.» (4)

3 — «Kendinize putlar yapmıyacaksınız ve kendiniz için oyma put ve dikili taş dikmeyeceksiniz. Önünde secde etmek için memleketinizde resimli taş kırmıyacaksınız. Çünkü Ben ilâhınız Rabbim.» (5)

(1) Bkz: Bakara suresi, 135; Yunus suresi, 105; el-Hacc suresi, 31

(2) Ahd-ı Atik, çıkış, Bap: 20, Ayet: 3-6 s. 73, Kitab-ı Mukaddes şirketi İstanbul 1958.

(3) Mısır Üniversitesi Kütüphane müdürü Ahmed Muhammed İsa bu iddiayı ileri sürmektedir. Bkz: Mecellet'ül Ezher XXII, 7-8, yıl 1951

(4) Ahd-ı Atik, Leviler, Bap 19, Ayet 4, s. 118

(5) Age, Leviler, bap 26, Ayet I, s. 127

4 — «Canlarınızı iyice koruyun, çünkü Horeb'de ateşin içinde Rab size söylediği gün bir suret görmediniz, ta ki, fesada sapmıyasınız, kendiniz için erkek yahut kadın suretinde, yerde olan bir hayvan suretinde, göklerde uçan kanatlı bir kuş suretinde toprakta sürünen bir şey suretinde yer altındaki bir balık suretinde herhangi bir şeklin suretinde oyma bir put yapmıyasınız.(6)»

5 — «Kendinizi sakının, ta ki ilâhınız Rabbin sizinle ettiği ahidini unutmıyasınız ve ilâhın Rabbin sana yasak ettiği bir şeyin suretinde kendiniz için oyma put yapmıyasınız. Çünkü ilâhın Rap yiyip bitiren bir ateştir, kıskanç bir Allah'tır.(7)»

6 — «Karşımda başka bir ilâhların olmayacaktır. Kendin için oyma put yukarda göklerde olanın yahut aşağıda yerde olanın yahut yerin altında sularda olanın hiç suretini yapmıyacaksın. Onlara eğilmiyeceksin ve onlara ibadet etmiyeceksin. (8)»

7 — «Bir sanatkârın elişi Rabbe mekruh oyma yahut dökme put yapan veya onu gizlice diken adam lanetli olsun.(9)»

Hız. Musa dönemindeki Yahudilerin fırsat bulur bulmaz Hız. Musa'nın büyük gayretlerine rağmen elleriyle yaptıkları buzağı heykeline taptıklarını K. Kerim'de anlatır. Hız. Musa'ya 40 gece bir vade verilir. (10) O'nun ardından milleti ziynet takımlarından canlıymış gibi büğüren bir buzağı heykeli yaparak onu tanrı edinirler. (11) Hız. Musa böyle bir düşünce ile hareket eden milleti uyarmaya çalışmıştır. Yukarıda Tevrat'ta verdiği ayetlerden bir sonuca gidebilmek için meseleyi tahlilde (12) fayda vardır.

A — Ortada I. ayette yasaklanma gayesinin etrafında bir ihtilaf vardır. Acaba bu yasak yapmakla mı ilgili yoksa tapınmaya vesile olduğu için mi? Ayet okunduğu zaman sonu, onlara tapmanın ve secde etmenin yasaklanmasıyla bitiyor. Bundan da anlaşılıyor ki, yasak olan o yapılan heykellere veya tasvirlerle tapınmadır. Ayet «ben senin ilâhın Rabbin» diyor. Demek istiyor ki benden başka tasvir ettiğin eş - ilâhları reddediyorum ve onlardan vazgeç.

B — Diğer Ayetler de okunduğu zaman tapınma gayesiyle, Allah'a eş koşarak «dökme ilâhlar», «oyma put» veya «herhangi bir şekilde» yapılan tasvirler ve heykeller yasaklanmış olduğu görülür.

(6) age, tesniye, bap, 4, Ayet, 15-19, s. 180-181

(7) age, tesniye, bap 4, Ayet 23-24, s. 181

(8) age, tesniye, bap 5, Ayet 7-9, s. 182

(9) age, tesniye, bap 27, Ayet 15, s. 204

(10) Bakara suresi, 52

(11) el-Araf suresi, 149

(12) Cemal Muhammed Mihrez, Mavkif-ül Yahudiyetü Minet'tasvir, s. 83

C — Son Ayette ise tasviri tapınma gayesiyle yapan sanatkar ve onu diken kimse lanetlenmiştir. Şayet biz bunu Ayetin zahiri anlamına göre izaha kalkışır ve sanatkârı lanetlersek o zaman bizzat Hz. Musa'yı lanetlemiş oluruz. (13) Zira Hz. Musa ŞEHADÉ (yahut zaman) kubbesinde (14) KARUBİM (15) (yahut Şarubim) i resmetmiş (16) tunçtan yontulmuş bir yılan yapmıştı. (17) Aynı zamanda bu Ayete göre heykellerin yapılmasını emretmiş (18) olan Hz. Süleyman'ın da lanetlenmesi gerekir. K. Kerim Hz. Süleyman hakkında Tevrat'ın anlattığı şeyi teyit ediyor. «Süleyman için o ne dilerse, mabetler, heykeller, büyük havuzlara benzer çanaklar ve taşınması güç kazanlar yaparlardı.» (19)

Ahd-ı Atikte geçen Ayetlerin bundan sonra kastettiği hususlar etrafında şüpheye kapılmak için bir saha kalmadığını sanıyorum. (20) Bunlar açıkça gösteriyor ki, yasak yapmada değil tapmadadır. Özellikle İsrailoğullarının gerek ilk ve gerekse son peygamberlerinin heykelcilik sanatını müsamaha ile karşılayıp bazı tasvirleri de yaptırdıkları tarihen sabit olduktan sonra bunun dışında birisinin kalkıp aksini savunması imkânsızdır. (21) Yalnız Yahudilikte sanat fikri geridir. Kendine has güzel sanatları yoktur. (22) Tasvir ve heykelcilik bakımından ileri gitmemelerine sebep olan amiller arasında Tevrat'ta geçen yukarıdaki metinlerin rolü olduğu düşünülebilir.

Bazı Yahudi Eserleri :

Yahudi sanat eserlerine ait ve bir kısmı dini eserler olan sanat eserleri günümüze kadar gelmiştir. Bir kısım Yahudi mabetlerinde duvar nakışları olduğu gibi, insan ve canlı varlıkların resimleri de vardır. Yahudilikte esasen tasvirin yasak olmadığına böylece görünürde bir delile kavuşmuş oluyoruz. (23)

1 — Tarihi, milâdi 245 yılına kadar giden Fırat nehri yanındaki DORA

(13) Mihrez, age. s. 83

(14) Yahudilere göre Ahd-ı Atik'in saklanıldığı yer.

(15) Hristiyanlara göre, melek saflarında bulunan semavi ervah.

(16) Karnilyos Von Dik, Keşf-ül Abatil fi ibadet-ıs-Suvarı ve-t-Temasıl, 16

(17) «Rab Musa'ya dedi: Kendine yakıcı bir yılan yap ve onu bir sırık üzerine koy... Ve Musa tunçtan bir yılan yaptı, onu sırık üzerine koydu ve vaki olduğu, yılanın ısırıldığı bir adam tunç yılanı bakarsa yaşardı.» (Ahd-ı Atik, Sayılar 21, Ayet 8-9) Bu tuncu Yahuda kralı Ahaz'ın oğlu Hizkiya kiral olunca kırdı. Zira İsrailoğulları o güne kadar ona buhur yakıyorlardı. (krş: II. kiralılar, bap 18, ayet, 4)

(18) Ahd-ı Atik I. Kırallar, bap, 7, Ayet 25-29

(19) Sabe' suresi, Ayet 13

(20) Mihrez, age, s. 84

(21) Mihrez, age. s. 84

(22) Krş. Keskiöglü, agm, s. 20

(23) Mihrez, age, s. 84

mabedi: Bunda Eski Ahit'teki olayları anlatan bir kısım duvar nakışları yer almaktadır. Meselâ: Büyük Vadi'de at üzerinde olan Peygamber Hazkiyel (24), Feda Hikâyesi, (25) Hz. Musa'nın hikâyesi, (26) ve Hz. Musa'nın Mısır'dan çıkışı. (27)

2 — İkinci mabet, milâdi dördüncü yahut beşinci asra kadar giden sultan tepesinin yakınında bulunan Ayn Duk'taki mabettir. Bunda gök heyetini gösteren mozaikten başka, aslan kuyusundaki Danyal Peygamberin hikâyesini gösteren bir resim. (28)

3 — Cereş şehrinde, dördüncü yahut beşinci asırdan kalma bir mabet vardırki, bunda da Nuh'un gemisini ve hayvanları gösteren bir mozaik. (29)

4 — Milâdi yedinci asra kadar giden «Şan» evine yakın «Elfa» evinde bir mabet içinde bir mozaik vardır. Bu mozaik bugüne kadar sağlam kalmıştır.

5 — İkinci Bünyamin (et-Tuteyli, ölüm 1173) (30) Irak'ta Hille'nin güneyindeki el-Kifl köyünde bulunan Peygamber Hazkiyal'in kabrinde hacimli iki büyük suret gördüğünü bunlardan birinin Peygamber Hazkiya'lı diğeri ise kral Yahukim'i gösterdiğini ve bu kabrin çeşitli ülkelerdeki Yahudiler için bir ziyaret yeri olduğunu anlatır. (31)

6 — Yahudilerin eskiden yaşamış olduğu Filistin, Mısır ve Mave-râünnehir gibi yerlerde yapılan kazılarda bir çok heykeller ortaya çıkmıştır. (32)

7 — Roma catacomplarında (sıcaktan korunmak için girilen yeraltı odaları) bazı nakışlar vardığı bunlar Roma sanatı geleneklerinden uzaktır. Bunların Doğu kaynağından (ki bunların da Yahudi olduğu sanılıyor) türediğini göstermekte ve Yahudilerin resimli olan kitabeleri korumaya devam ettikleri söylenilmektedir. (33)

---

(24) Adolpe Londs, Les Prophetes d'İsrael et le Judaisme Ancien pı VII, Mihrez 84

(25) Leibovitch, Hellenism et Hebraism, Mezalla, Cem'yyet-uL-Asar-ıl Kıbtıyye, cilt, V, yıl 1939

(26) Rostovtzeff, Dura Europo And Its Art pl XXIII

(27) İbid, pl XXIV, Mihrez 84

(28) Albright, W.F. The Archaeology of Palestine And The Bible, s. 59

(29) İbidem, Mihrez. 84

(30) XII. asırda yaşamış bir Yahudi hahamı olup çeşitli ülkeler ziyaret etmiş ve seyahatlarını yazmıştır. (bk. Britanic Ansiklopedia)

(31) Yusuf Rızkullah Ğanime, Nüzhet-ül Müştak fi Tarihi Yahudi-l-Irak, s. 201

(32) krş. Encyclopaedia of Religion and Ethies Images and İdols. Albright op. cit. pl. 109, Mihrez, 85

(33) Darton, East Christian Art s. 302, Pijoan The Art In the Middle Ages s. 13, Mihrez 85

8 — «Dora» evlerinde birinde, bir duvar nakışının üzerinde Yahudi ressamlarından birinin ismi bugüne kadar gelmiştir. (34)

9 — Tevrat İsrailoğullarında heykellerin bulunduğunu bize öğretiyor. Meselâ, Mikâ'nın ilahlar evi vardı. (35) Nitekim Hz. Davud'un yanında koni biçiminde (terafin) bulunduğunu Tevrat bildiriyor. (36)

Bütün bu misaller gösteriyor ki, Tevrat'taki ifadeler, tapınma için yapılmış olan putlar hakkındadır. Yoksa böyle bir gaye taşımayan tasvir ve heykelcilik bu din tarafından yasaklanmadığını ilk zamanlardaki Yahudi eserlerinde görmek kabildir.

---

(34) Rostovtzeff: op. cit S. 94

(35) Tevrat, Hakimler, bap 17, Ayet 5, s. 262

(36) Tevrat, Samuel I. bap 19, Ayet 13, s. 293

b — Hıristiyanlıkta durum :

Resim Hıristiyanlıkta doğrudan doğruya dini yayan bir vasıta olup (1), dini hadiseleri ve akidleri izah içindi (2). Denebilir ki, XVIII. yüzyıla kadar başka fonksiyonu yoktu. Roma katakompları içinde gizlenen Hıristiyanların ilk jesti, mağara duvarları üzerine Allah'larının, İsa ve Meryem'in resimlerini çizmek olmuştur. İsa'nın çarmıha gerilişi bir dramdı. Hıristiyan sanatı bir dram üzerine kurulmuş ve devam etmiştir. Bu sanat sonraları insanı da ele alınca onu olanca canlılığı yani ruhiyle aksettirmeğe gayret etmiş, sevinçlerine, acılarına, ümit ve hayallarına ayna olmuştur. (3)

Resmin Dini Hayata Aracı Olması :

Hz. İsa, taraftarları arasında çok kısa bir hayat yaşadı. Sağlığında kendisine inananlar oniki kişiyi aşmamıştı. Haksızlıkla karşılaştı. Allah O'nu Kendisine yükseltti. (4) Fakat havariler propagandadan geri kalmadılar. İnananlar O'nu görmemişlerdi. Yalnız havariler O'nu tarif ediyor, onlarda O'nu tarif edilen şekilde karşılarında görmek istiyorlardı. Çizgiyle işe başladılar. Derken mabetler O'nun, annesinin ve meleklerin resimleriyle ve heykelleriyle dolup taşı. K. Kerimi İngilizceye terceme etmiş olan Sale VI. asır Hıristiyanların yaşadıkları dini hayattan bahsederken: «Hıristiyanlar bu asırda papazlara, resim ve heykellere ibadet hususunda epeyce ileri gitmişlerdi. Hatta bu hususta en üstün dereceyi Katolikler almışlardı. (5)» İşte başlangıçta samimi bir duygu ve arzunun gölgesinde beliren çizgiler, sonra bütün bir Hıristiyan âleminde, mabetlerde kaçınılması imkânsız bir vasıta olarak saygı topladı. Bugün kiliselerin iç tezyinatını teşkil eden başlıca tezyinat her köşede bulunan tasvirler veya heykellerdir. Resim ve heykeltçilik bu dinin hayatına o kadar nüfuz etmiş ki, Hıristiyanlar ibadetlerinde bunları karşılıklarına almadan ibadette bile bulunmak istemiyorlar.

Hıristiyan mabetleri heykeller ve tasvirlerle dikkati çekti. Her Hıristiyan mabedinde bunları bulmak mümkündür.

---

(1) Berk, s. 156

(2) Keskinöğlü, agm.

(3) Berk, s. 156

(4) krş: en-Nisa suresi, 158

(5) Sale's, Translation, s. 62, yıl 1896, Nedevi, eb-ül-Hasan, «Maza Hasire-l-Alemü Fi İnhitat-ıl-Müslimin, tükrcesi, İbrahim Düzen - Mustafa Topuz, İst. 1966, s. 21

Hiristiyan din adamlarının tasvir ve heykellere karşı çıkışları :

Küçük Asya'da Milâdi sekizinci asrın ikinci yarısının başında heykelleri kırma ve «iconoclasme (6)» hareketi doğdu. Sonra Üçüncü Lui yönetimin başına geçtiği zaman bu hareket Bizans imparatorluğunun diğer yerlerine doğru uzadı, tasvir ve heykellere karşı düşmanlık çokça şiddetlenmeye başladı. (7) Gerçekte bir kısım Hiristiyan din adamları heykellere ve dini tasvirlerle karşı saygı göstermeye karşı Milâdi beşinci asırdan itibaren savaşmışlardı. (8) Fakat şunu da belirtmeliyiz ki; genel olarak Hiristiyanlık, Hiristiyanların dinlerinde fazlasıyla maharet kazanmaları için resim sanatını güzel bir vasıta görüyordu. (9) Bu maksatla onların bir kısım papazları şöyle demişti: «Kiliselerdeki sanat levhaları kitaplardaki şeyleri okuymayan ümmilere (cahillere) o şeyleri açıklar ve görme, imanın diriltilmesi hususunda duymadan daha güçlüdür. (10) Yalnız şunu da unutmamak gerekir. Hiristiyanlıktaki suretlere ve heykellere karşı düşman olanlar ancak kiliselerde dini gayelerde Hz. İsa'yı, azizleri ve kilise papazlarını temsil ederek kullanılmayı yasaklamıştır. Yoksa alalade kişilerin heykelleri yahut hediye yoluyla suretler edinmeyi yasaklamamışlardır. (11) Suretlere karşı Hiristiyanlıkta meydana gelen bu ayaklanmada bahseden kişilerden bir kısmı bunu İsrailoğullarının bu konudaki düşüncelerine, bir kısmı ise İslâmî öğretilerin tesirine bağlıyorlar. Yalnız tasvirin yasaklanması hususunda İslâmın Hiristiyanlık etkisi altında kalmadığını tekrar etmekle yetinelim. (12)

Bizans yazarı Theophane (de Boor baskısı s. 401) şunu yazıyor: (13) Lazkiye'li bir Yahudi, Emevi halifesi İkinci Yezid'in, şayet kiliselerdeki resimleri ve haçları yok edecek olursa 40 yıl iktidarda kalacağı müjdesini verir. Halife bunu 723 tarihinde yapar. İşçileri Mısır'da O'nun emrini yerine getirmeye başlarlar. (14) Fakat ertesini yıl ölür ve kardeşi Hişam b. Abd-ül Melik yerine geçer.

(6) Azizlerin resimlerini kırma VIII. ve IX. asırda şark kiliselerindeki resimleri kaldırmak için kurulmuş partidir. (Redhouse, s. 516)

(7) Dr. Zeki M. Hasan, et- Tasvir İrde-1 Arab, s. 135

(8) bkz: Historire de L'Eglise, Publiêe Sous la direction de A. Fliche et victor, s. 444, Martin c. V, Par L'Brehier et R. Aigrain, Dr. Hasan, 130

(10) Bkz. Ch. Diehl, Manuel d'Art Byzantin, 1, 365, Mihrez, 130

(11) Dr. Hasan, 130

(12) Mihrez, 130

(13) bkz. Michel, Le Syrian, II, 491, E. Panty: Bois Sculptes d'Eglises Coptes, s. 3-4, Hautecoeur et Wiet, Les Mosquee du Caire, 178, Ph. Hitti, History of the Arabs s. 300, dip not 2

(14) bkz. Lammens, L'Attitude de L'islam Primitif en face des Arts Figures s. 278, Creswell: Early Muslim Architecture 1,271, Hutat-ül Makrizi, V, 88, el-Kindi, Kitab-ül Vülat ve-1 Kodatu, 71-72

Diğer Dinlerde :

İslâm'dan önce yukarıda temas edilen iki İlahî dinden başka insanlığı sarmış bir çok dinler daha vardı. Bunlar içinde en çok dikkatleri çeken İslâm'ın doğduğu sınırlara en yakın olan dinlerdi.

İran'lıların hayatında kendini gösteren, Mani-Mazdek dinleri yürüttükleri felsefe ile insanı bir paniğe kaptırmıştı. Nihayet Zerdüş't geldi, islahata başladı, fakat o öldükten sonra saygı ve ibadet anlarında ateşin kible olarak alınmasından dolayı zamanla ona ibdet eder oldular, bu durum o kadar ileri bir safha alır ki, zamanla ateşe tapınırlar, onun için mbetler kurulur ve heykeller dikilir. (15) Biz burada bu dinlerin tarihçeleri ve yapıları üzerinde durmak istemiyoruz. Yalnız şunu belirtmekte yarar görüyorum: Çoğunlukla dinler, çeşitli tesirler altında kalarak önüne koyduğu ve zamanla tapınmaya başladığı putlara karşı savaşımlardır. Bütün bu dinler dünyasında dini önderlerin veya dince mukaddes sayılan varlığın şekli bir hüviyete bürütüldüğü görülür. Onu mutlaka benzetmeye çalışmıştır. Ama bu benzetiş ulvî varlığın yahut dince yücelikleri bildirilmiş değerlerin bir gün tapınma aracı olduğu görülür ve bu görüntü heykel ve heykelcilikle kendisini gösterir. Meselâ: Budizmi ele alalım. Bu din pek ilâhî meselelerden bahsetmez. Sadece dünya zevklerinin terkedilmesini (16) ve kurtuluşun bunda olacağını telkin etmeye çalışır. Sonra putperestliğe dönüşmüş, putlar dikilmiş, yayıldığı her sahada Budda'nın heykelleri diktilmiştir. Pencab'ın Batı kesimini ziyaret eden kimse, Budist şehirlerde yapılan kazılarda çıkarılan Budha heykelinin çokluğu karşısında şaşkına uğrar. (17) VI. asırda putperestlik bir çok kısımlara ayrılır. Veda'lardaki ilâhların sayısı 33 iken 330,000,000 (üçyüz otuz milyon) olur. Böylece put, heykel ve ilâhlar haddinden fazla çoğalır. (18) Bu devirde heykeltıraşlık sanatı ilerlemiş, heykelcilik bir çok kısımlara ayrılmış ve geçmiş asırları geride bırakmıştı. Bütün zümreler hükümdardan fakire kadar memleketin bütün ahalisi bu devirde putlara tapmaya başlamıştı. Hatta Budizm, ve Çin dinleri de bundan kurtulamamıştı. VI. asırda putperestlik ve heykeltıraşlığın vardığı dereceyi 606 yılından 647 yılına kadar Hindistan'da hüküm süren Harş'in yaptığı muazzam ihtifalı meşhur Çin seyyahı Huen-Suenç'in 634-647 yılları arasındaki seyahatından naklen alıyoruz : «Hükümdar, Kinnevç'te muazzam bir ihtifal yapmış ve bu ihtifale Hindistan'da hüküm süren dinlerin alimlerinden bir çokları katılmıştı. Hükümdar, Budda için altından yapılmış bir heykeli 50 arşın yüksekliğindeki bir kuleye dikti ve

(15) Şahin Makarri, Tarih-ı İran, s. 221-224

(16) bkz. Dr. Hamidullah, Dinler Tarihi Dersleri notları, 12 Mart 1965 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

(18) Nedevi, age. s. 33

(19) Nedevi, age. 35

Budda'nın bu heykelinden daha küçük olan diğer bir heykeliyle ihtifal yerine çıktı. Bir taraftan gölgelik yapıyor, öte taraftan da sağ tarafındaki Kamirop heykelinin üzerindeki sinekleri kovuyordu. (19)

Bütün bunlar şunu gayet açık olarak gösteriyor: Peygamberlerin üzerinden zaman geçince taraftarlar onları tasvirlerle ve anlatılanların ışığında onların heykellerini dikmeye başlamışlar ve ne yazık ki bunlar zamanla birer tapınma aracı olup çıkmışlardır. Bu bakımdan ileride anlatılacağı gibi Hz. Muhammed'in hassasiyeti çok yerindedir.

---

(19) Rihlet-ü Huen-Sueng, Funkuyiki, ed-Davlat-ül Ğarbiyye, Nedevi s. 35-36

Bölüm : III

İSLÂMİN TUTUMU :

İslâm'dan önceki topluluklara veya milletlerin yaşadığı dinî hayata bakan herkes Allah'a varmak için çoklarının manevî güçlerine inandıkları şeyleri vasıta olarak ileriye sürdüklerini görecektir. Yine görecektir ki, gerek peygamberlerin ve gerekse hikmet sahibi olan kimselerin sundukları prensipler çeşitli yollardan dolayı unutulmuş yerini maddî ve şahsî görüntüler almıştır. Tevrat'ın İsrailoğullarının putçuluktan vazgeçmeleri için yaptığı uyarmalar şiddetlidir. (1) Herhalde Hz. İsa kendi yaşayışının, doğumunun ve çarmıha gerilişinin tasvir edilmesini, Allah'a giderken bunlara sığınarak gidilmesini istememiştir. Diğer dinlerde öyle. İşte İslam geldiğinden beri insanlığa şunu söyledi: «Allah'tan başka ilâh yoktur.» Bu ifade O'nun iman zihniyeti ve İslâm'a giriş anahtarı olmuştur. Bu inanç, müslümanın her davranışına ve sanat anlayışına da tesirden geri kalmıyacaktır.

İslâm'da Tasvir :

İslâm'da canlı varlıkları tasvir etmenin mahiyeti ve bunların resmini yapmanın hükmü hakkında İslâm kaynaklarında yeteri derecede tatmin edici bilgi bulmak güçtür. (2) K. Kerim'de bu hususta bir açıklık yoktur. Tefsir ve hadis kitaplarında olduğu gibi Fıkıh kitaplarında da bu konu etrafiyle, yeter derecede aydınlanmış değildir. Onlar bu meseleyi kendi zaviyelerinden bahis konusu yapmışlardır. Hadis kitapları muayyen hadisleri şerh ve izahla yetinirler. Fıkıh kitapları ise ibadet esnasında, puta tapma vehmini uyandıracak surette resim ve heykel bulundurulmasını ele alıp incelerler. (3) Sonra gelenler hep eskilerin yolunu takip etmişler ve bunda yeni bir düşünce ilâve etmemişlerdir. Konu son asırlara gelinceye kadar aynen kalmıştır. Bu bakımdan K. Kerim'e, hadislere, asrı-ı seadetten itibaren çeşitli devirlerde görülen örneklere bakarak konuyu yeniden izah etmek gerekmektedir.

---

(1) Bkz: Ahd-ı Atik, Leviler, bap 19, Ayet 4, s. 118, Bap 26, Ayet I vs.

(2) Keskiöglü, agm, s. 11

(3) Keskiöglü, agm, s. 11

A — K. Kerim'de Tasvirin yeri :

K. Kerim'de tasvirin ve heykelciliğin yasak olduğuna dair herhangi bir hüküm yoktur. K. Kerim'in en çok üzerinde durduğu husus, müslümanların putperestliğe götüreceği yollardan sakınmalarıdır. Tasvir hususunda K. Kerim'de genel bir hüküm bulunmamakla beraber iki Ayet-i Kerime üzerinde durulmuştur. Bunlardan birincisi, müsteşriklerin dayandığı Maide suresinin 93 üncü Ayetidir. «Şarap, kumar, ensap ve fal okları şeytan işi pis işlerdir.» Onlar Ayette geçen «ensap» kelimesini resim ve tasvir olarak terceme etmişlerdir. Böyle bir terceme yanlıştır. Burada bir çok açıklamacıların bu kelimeye verdikleri manayı almada fayda vardır:

1 — İbn-i Abbas (Ö. 69/688), Mücahit (Ö. 103/721), Ata (Ö. 114/732) Said b. Cübeyr ve diğerleri - ki bunlar ilk Kur'an müfessirleridir - «ensap»-tan gaye, eski Arapların üzerlerinde kurbanlarını kestikleri (4) ve ibadet ettikleri taşlar olduğunu söylerler. (5)

2 — İbadet için dikilmiş putlardır. (6)

3 — Topluluk bir yere toplanır, orada kurbanlarını keserlerdi, fakat bunlar put değildi. İbn-i Cerir (Ö. 310/922) bunların niteliklerini anlatırken «en-nusub, es-sanem (putlar) değildi, putlar tasvir edilir, nakışlanır. Bunlar dikilmiş 360 puttu, der. Şunu da söylerler: Bu putlardan 300 tanesi aynı hizada idi. Kurban kestikleri zaman eve (Ka'be) çevirerek kan akıttılar, eti doğrayıp onu taş üzerine sererlerdi. (7)

4 — Nesefi (Ö. 1310) tefsirinde «ensab»ın tapınmak için dikilmiş putlar olduğunu, «rics» yani pis olmaları tapınmak için dikilmiş olmalarından ileri geldiğini söyler. Zemahşeri (1075-1144) de aynı görüşü paylaşır. (8) Er-Rağib'ül İsfehani (Ö. 1108) «Arapların cahiliye döneminde ibadet ettikleri ve kurbanlarını kestikleri taşlardı (9)» der.

5 — Kamus mütercimi Asım efendi bu kelimeyi şöyle izah eder. «Ensab: Ehab ölçüsünde bir kelimedir. Gaye şol taştan konulmuş putlardır ki cahiliye döneminde Ka'benin etrafına dikilip onlar Hac işleri gibi telbiye ve onlar için kurban keserlerdi.(10)

6 — Bu kelimeyi Batı dillerine çeviren dil bilimciler de bunu tasvir (painted) şeklinde çevirmişlerdir.

a — Arapca - İngilizce büyük bir sözlük olan «An Arabic - English

(4) İbn-i Kesir, Tefsir II, 63, Beyrut 1966

(5) Tefsir-ül Menar, IV, 147 (ikinci baskı)

(6) Feth-ül Beyan, III, 102

(7) el-Menar, IV, 146

(8) Keskiöğlü, agm. s. 12

(9) Mu'cemü Müfredat-ı Elfaz-ı Kur'an, tahkiki baskı, s. 515, Beyrut 1972

(10) Okyanus (n-s-b) maddesi

Lexicon» da bu kelime «Which last word, accord, to some is syn, with «esnam», but others deny this because «esnam» are figured and culptured or painted, whereas «ensab» are of an oposite description« (14)

b — «Nusub» statue, or idol (12)

c — Bir Fransızca sözlükte: Ensab, «Limites de L'enceinte sacrée du tepmle de la mecque.» (13)

7 — Bu kelimeyi «putlar» olarak tefsir etmek doğru olmakla beraber bunun en açık tefsiri «üzerinde kurban kesilen dikili taşlardır.» (14)

Görülüyor ki Maide suresindeki bu Ayette geçen «ensab» kelimesini «tasvir» şeklinde terceme edenler aslına tamamen aykırı bir terceme yapmışlardır. Bunda İslâm'ın tasviri yasakladığı hükmünü çıkarmak ise imkânsızdır.

İkinci Ayet ise «O'na (yani Süleyman'a) mihraplar, timsaller, havuzlar gibi çanaklar ve sabit kazanlardan her ne isterse yaparlardı. Çalışın ey Davud Hanedanı! Şükür için çalışın. Kullarım içinde şükür edenler azdır. (15)» Bazı bilginler bu Ayet'e dayanarak heykel yapımının caiz olduğunu benimsemişlerdir. (16) K. Kerim müfessirleri Ayette geçen «temasil» kelimesini açıklamışlardır:

1 — Temasil, timsalin çoğuludur. Timsal ise bir şeyin bakırdan, sırcadan mermerden yapılan suretine denir. Hz. Süleyman'ın şariatında resim edinmek haram değildi. (17)

2 — Temasil, suretlerdir. (18)

Bir kısım binginler Meselâ: Kurtubi (19) ve Ebu Hayyan (20) bu Ayeti heykel yapımının caiz olduğuna delil olarak getirmişlerdir. (21) İşin önemli bir tarafı da bunun Hz. Süleyman'a verilmiş nimetler arasında sayılmasıdır. Bu Ayet, Cenab-ı Hakkın Hz. Süleyman üzerindeki nimetlerin büyüklüğünü, çağındaki medeniyet ve senai gelişmesinin sayımını veriyor. (22) Allah verdiği bütün nimetlere karşılık şükür için çalışılmasını istiyor. Bu hususta çeşitli müfessirlerin görüşlerine biraz daha yer verelim.

(11) An Arabic - English Lexicon (Amerika baskısı) VIII, 2800

(12) Elhas A. - Modern dictionary, Arabic - English, s. 708, 9. baskı, Kahire

(13) Kazımıriski, Dictionnaire: Arabic - Francais, III, 533, Kahire, 1875

(14) Zad-ül Mesir, II, 283

(15) Sebe suresi, A. 13

(16) Ab-ül Mecid Vafi, Re'yüd-din Fis-suvari vet-Temasil, Mecellet-ü Risalet-ıl İslam, Ekim-Kasım sayısı, 1962, el-Fikr'ül İslam, adlı esere ek, s. 483, Kuvayt 1965

(17) Tefsir-ül Celaleyn, II, 125, 125, Kahire 1955

(18) Zad-ül Mesir, VI, 439, Şam 1965

(19) el-Cami'ül Ahkamı-l Kur'an, XIV, Kahire 1945

(20) el-Bahr-ül Muhit, VII, 265, Kahire 1328

(21) Keskiöğlü, agm. s. 12, Abdülmecid Vafi, agm, 491

3 — Resim hususunda şiddetli yasak taraftarı olan Şevkani (Ö. 1255) bu Ayetin açıklamasında şunu söyler:

«Timsal, bir şeyin bakırdan, sırçadan, mermerden v.s. den yapılmış suretidir. Denildiğine göre bu timsaller peygamberlerin, meleklerin, bilginlerin ve temiz kimselerin resimleri idi. Bunları mescitlere resmederlerdi. Ta ki insanlar bunları görüp ibadet ve ictihatlarını arttırsınlar. (23) Bununla Hz. Süleyman'ın şeriatında tasvirin mübah olduğu istidlâl edilmiştir. (24)

4 — Elmalı'lı Hamdi Yazır şu bilgiyi veriyor: «Keşşaf der ki... temasil timsalin çoğuludur. Timsal: Canlı veya cansız bir şeyin suretine mümasil tasvir olunan herhangi bir surettir. Burada temasil, Melekler, peygamberler ve temiz kimselerin suretleri denilmiştir. Halk görsünde onlar gibi ibadet etsinler diye mescitlerde bakırdan, pirinçten, sırçadan, mermerden bunların suretleri yapılmıştır. Böyle tasvirler yapılmasına Süleyman (A.S.) nasıl cevaz verdi, diye sorabilirsin. Cevaben derim ki, tasvir, yalan ve zülüm gibi aklın kötü gördüğü şeylerden değildir. Böyle olanlarda şeriatların ihtilâfı caizdir. Eb-ül Aliye'den anlatıldığına göre o zaman suretlerin bulundurulması haram kılınmıştı. Bununla beraber timsalin hayvan (canlı kastediliyor) sureti olması gerekli değildir. Ağaç gibi cansız resimler olması da caizdir. Onun için tefsirci Razi, yalnız nükuş demekle yetinmiştir. (25)

5 — Alusi (Ö. 1270/1853) ise «ruh-ül Meani» adlı tefsirinde yukarıdaki hususlara yer verdikten sonra buna ilâveten şunu belirtir: «Bu timsaller, ağaç resimleri ve başları olmayan hayvan suretleri, canlı şeylerin resimleri olduğu söyleniyor. Böylesi bizim şeriatımızda da uygun karşılanmıştır. Halbuki böyle söylemeye lüzum da yoktur. Çünkü hayvanları (canlıları) tam ve eksiksiz olarak tasvir etmek yasağı onların şeriatında yoktu.» Bundan sonra Alusi İslâm'da tasviri uygun karşılayanların bu Ayeti delil tuttuklarına işaretle şu nakli kaydeder: «Mekki, el-Hidaye'de der ki, bir kısım cemaat tasviri caiz gördüler ve bu Ayetle istidlâl ettiler (26).»

Esasen K. Kerim müfessirleri resim ve heykel etrafında pek durmayı gerekli bulmamışlardır. Çünkü bunlar diğer yasaklanmış olan işler gibi birer toplumsal afet değildir. Şayet böyle olsaydı Kur'an o zaman onlar hakkında da kesin ve açık beyanda bulunurdu. Bu husus şariin (Allah'ın)

(22) Abdülmecit Vafi, agm. 491

(23) Feth-ül Kadir, IV, 307, Keskiöğlü, 13

(24) Kastalani de aynı düşüncüyü paylaşmaktadır. Bkz: Müftü Fethullah, Misbah-ül-Münir Fi Men'ı t-Tasvir, Manzume-i Efkar matbaası, İst. 1328, s. 15

(25) Hak Dini Kur'an Dili, V, 3952

(26) Keskiöğlü, agm. s. 13

(27) Kırş. Keskiöğlü, agm. s. 13

sustuğu mübah meselelerden biridir. (27) Peygamberlerden biri için uygun görülen, bu şekilde övülen ve gerekli şükre lâyık bir nimet sayılan bu şeyin, sonra bunun İslâm tarafından yürürlükten kaldırıldığını söylemek uzaktır. (28) Çünkü İslâm, bu gibi şeyleri yürürlükten kaldırmak için değil ancak insanlara ağır gelen yükleri ve teklifleri onlardan uzaklaştırmak için gelmiştir. Halbuki bu ise ağır yük ve teklifler yönünden değil ancak teknik ve sanatla ilgili gelişme yönündedir. (29) Hz. Süleyman için yapılmış heykellerin put ve şirkle ilgili olmadığı zaten hiç bir dinin buna göz açıp yumuncaya kadar bir süre için olsa dahi uygun karşılamadığı ortadadır.

K. Kerim'de başka deliller :

K. Kerim'de tasvir ve heykel sanatının yasak olmadığına dair getirilen bazı deliller daha var:

1 — Hz. İsa hakkında K. Kerim şunu anlatır: «Gerçekte ben size çamurdan kuş biçimi gibi bir şey yaparım. (30)» İşte bu Yüce Resul Rabbînin izniyle kuşun cüssesi gibi bir heykel yapmayı mübah saymıştır. İnsanın yapacağı bu tip şeyler çirkin sayılıyorsa o zaman Cenab-ı Allah Peygamberlerinden birinin onu yapmasına izin vermezdi. (31) Hz. İsa «bu işi ancak mucize için yapmıştır», iddiasını sürenler çıkabilir. Yalnız mucize kuşun şeklini bizzat yapıcı olma sanatıyla ilgili değildir. Fakat mucize ona üflemesi, onunda bunu takiben Allah'ın izniyle bir kuş olmasıdır. (32)

2 — Allah'ın varlığını ve büyüklüğünü ispat hususunda K. Kerim'in uslubunu düşünen kimse, bu uslubu Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylere, bitki, hayvan ve cansızlarda kendini gösteren o harika yapıma tahsis ettiğini görür. Bu sebepten Cenab-ı Allah şöyle buyuruyor: «Söyle göklerde ve yerde olana bakın. (33)» Nasıl olur? Hem Allah, insanların O'nun varlığına ve birliğine inanmaya götürmek için bir taraftan bakmaya, düşünmeye, yarattığı eşsiz şeyleri ve her şeyi sağlam tutan Allah'ın işini müşahade etmeyi istesin, sonra da bu eşyanın şekillerini yapmaya yahut ressamın onu çizmesine veya heykeltıraşın o eşyanın şeklini yapmaya lengel olsun. (35) Aslında bütün bunları yapmak, resim fırçasıyla yahut heykel aletiyle o yapılışın incelik ve güzelliğini açıklamak olmaz mı? Yine

(28) Abdülmecid Vafi, s. 492

(29) agy. 492

(30) Ali - İmran suresi, 49

(31) Abdülmecid vafi, 492

(32) agy. 492

(33) Yunus suresi, 101

(34) En'am suresi, 11

(35) Abdülmecit Vafi, 492

bu, sanat dallarından biri olan şiirle Allah'ın harikulade yarattığı şeyleri tasvirten ayrı bir şey mi? (36)

Gerçekte K. Kerim yeryüzünü, orada bulunan her türlü varlıkları ve gök yüzünü süsleyen yıldızları bol bol tasvir ederek insanı, Allah'ın büyük sanatı etrafında düşünmeye yer yer çağırıştır.

Tasvir kelimesi K. Kerim'de çeşitli Ayetlerde geçer :

1 — «Gökleri ve yeri gerektiği gibi yaratmıştır. Size şekil (suret) vermiş ve şeklinizi güzel yaratmıştır. (37)»

2 — «Size şekil vermiş ve şeklinizi güzel yapmıştır. (38)»

3 — «Andolsun ki sizi yarattık, sonra şekil verdik. (39)»

4 — Ana rahminde sizi dilediği gibi şekillendiren O'dur. (40)»

5 — «O, vareden, güzel yaratan, yarattıklarına şekil veren (musavir)... dir. (41)»

Bütün bu ayetlerde «tasvir» ve «süver = şekiller» kelimeleri geçmektedir.

---

(36) agy. 492

(37) et-Teğabün suresi, 3

(38) el-Ğafir suresi, 64

(39) el-A'raf suresi, 11

(40) Ali-ı İmran suresi, 6

(41) el-Hasr suresi, 24

B) Hz. Peygamberin Hadislerinde Konunun Durumu :

İslâm'da K. Kerim'den sonra baş vurulan ikinci kaynak Hz. Peygamberin sözleridir. Bu hususta bir çok hadisler gelmiştir. Esasen meselenin çoğu bu hadisler etrafında dolaşmış, hadisciler ve bu hadisleri çeşitli yönden açıklayan bilginler bu hadislere bakarak düşüncelerini ileriye sürmüşlerdir. Yalnız şu kadarını belirtelim ki, ilk dönemlerde bazı hadisciler meseleyi nasıl anlamış ve yorumlamışlarsa, çağlar boyunca gelen bilginler de aynı düşünce ve yorumu benimseyip eserlerinde bunu yansıtmışlardır. Meselâ Şafiî mezhebinin ileri gelenlerinden Nevevi'nin Ö. (676/1277) Müslim şerhinde (XIV, 81-82) bu konuda yaptığı yorum kendisinden sonra gelen bir çok bilginlerin dayanak noktası olmuş, konu, bu hadislerin ifadesini bulduğu çağa eğilerek değerlendirilmeye gidilmemiştir. Başka iddialar da ileriye sürülmüştür:

1 — Çağımızda bazı bilginler, Hz. Peygamberin kendi zamanında tasviri yasaklamayı düşünmediğini, bu yasağın daha sonra hicretin üçüncü asrının başında yaşamış bazı din adamları arasında cereyan eden bir düşünce olduğunu ileriye sürmüşlerdir. (1) (Hicretin üçüncü asrı büyük bilginlerin hadislerin toplanmasıyla uğraştıkları bir asırdır. (2)) Şüphesiz yok ki böyle bir düşünceyi bu bilginlerle paylaşmak imkânsızdır (3). Bunlar - özellikle bu hususta bir makale yazan Creswell - daha çok Hz. Peygamberin bir kaç olay karşısındaki tutumu Meselâ: Hz. Meryem'in tasvirine karşı davranışını - ve Hz. Peygamberden sonra ileri gelen İslâm büyüklerinin bazı nadir görülen bu konudaki davranış ve hareketlerini göz önünde bulundurarak bu görüşü ileri sürmüşlerdir. (4) Fakat bu görüş Zeki Muhammed Hasan tarafından çürütülmüştür. (5)

2 — Bu hadislerin sahih olmadığı, mevzu (uydurma) olduğunu iddia edenler çıkmıştır. Yalnız ileriye sürülen iddiaların hadis ilmi bakımından desteklenir tarafı yoktur ve bu bir iddiadan öteye geçmemiştir.

(1) Şu makaleye bkz: K. A. C. Creswell, The Lanfulness of painting in early İslâm, İslamic Culture dergisi, yıl 1950, s. 218-225

(2) Bu asır için bkz: Hüseyin Heykel Paşa, Hayat-ü Muhammed, s. 47-51. Ahmed Emin Bey, Fecr-ül İslam, I, 249-268

(3) Z. M. Hasan, el-Fünün-ül İraniyye, 79-80

(4) Creswell, agm, s. 220

(5) The Attitude Of İslam Towards Painting, s. 1-15

İslâm'ın tasviri yasaklamayı Yahudilikten aldığını söyleyenler çıkmıştır. (6) Gerçekte Tevrat her türlü canlı ve cansız varlıkların tasvirini mabetlere sokulmasını ve onlara tapınmayı veya tapınma aracı kılmayı yasaklamıştır. (7) Zaten bütün dinlerde aynı yasağı koymuştur. İslâm Medine'de yayılmaya başlayınca bunu çekemiyen pek çok Yahudi çıktı. Bir kısmı İslâm'ı benimsedi. Bir kısmının fikrî gelişme bakımından açık bir etkisi vardır. Bunlar içinde Abdullah b. Selam, (8) Vehb b. Münebbih ve Ka'b-ül Ehbar (9) önemli olanlarındandır. Bunlar İslâm içine bir çok İsrailiyat sokmuşlardır. (10) Yalnız böyle olmakla beraber Hz. Peygamberin Yahudiliğin tasvir ve heykel yapımını yasaklayan emrine bakarak ondan bu yasağa doğru gitmesi doğrusu imkânsızdır ve uzak bir düşüncedir. (11) Şunu da unutmamak gerekir: Tevrat'ta tasvir hakkında şiddetli uyarılar bulunmakla beraber, bu dinin bünyesinde tasvirin olduğunu yukarıda görmüştük (12).

Konuya asıl geçmeden önce bunları burada anlatmaktaki gayemiz şudur: Ortada İslâm'ın tasviri mutlak yasakladığını ileri sürenlerle buna karşıt bir düşünce ileri sürenler bulunmaktadır. Her iki grupta görüşünü delillere dayandırmaya çalışmıştır. Malzeme olarak neyi bulabilmişse kullanmıştır. Hatta bazan içlerinden sübjektif hareket edenler çıkmıştır. İşte bunun için konunun yeniden ele alınarak delillerin yeniden gözden geçirilmesinde fayda vardır. Şimdi hadisleri birer birer ele alalım.:

1 — Müslim b. Subeyh anlatıyor: Ben Mesrukla beraber Yesar b. Nümeyr'in evinde idik. Mesruk onun evinin sofasında timsaller gördü. Bunun üzerine Abdullah b. Mes'ud ben Hz. Peygamber şöyle derken duydum: «Allah'ın yanında azabı en şiddetli olan insanlar tasvirçilerdir. (13)» dedi. Müslim'in rivayetinde bu timsallerin kimi tasvir ettiğini belirtiyor: «Ben Mesruk'la Hz. Meryem'in timsalleri bulunan bir evde buldum. Mesruk: «Bunlar Kisranın timsalleridir» dedi, ben «Hayır bunlar Hz. Meryem'in timsalleridir» dedim. Mesruk: «Ben Abdullah b. Mes'ud'dan şöyle duydum, (14)» diyerek yukarıda verilen hadisi söyler.

2 — Hz. Ömer'in oğlu anlattığına göre Hz. Peygamber şöyle buyur-

(6) Mısır Üniversitesi Kütüphane müdürü Ahmet Muhammed İsa bu iddiayı ileri sürmüştür. bkz: Mecellet-ül Ezher, XXII, 7-8, yıl 1951

(7) Yahudilikte tasvir b. bkz.

(8) Bkz. Ahmed Emin, Fecr-ül İslam, 1,180-181

(9) Agca, 192-193

(10) Bkz: Prf. Guillaume, The Legacy of İsrail, s. 129, vd,

(11) Z. M. Hasan, et-Tasvir İnde-1 Arab, 126

(12) Yahudilikte tasvir b. bkz.

(13) Müslim, VI, 369

(14) Müslim, VI, 369 (Türkçe tercemesi)

muştur: «Şu suretleri yapanlar kıyamet gününde azap görürler ve kendilerine «yaptığınız suretlere can verin» denilir. (15)»

3 — İbn-ı Abbas'a bir adam gelir ve «ben bu suretleri yapıyorum, bu hususta bana fetva ver» der. İbn-ı Abbas: «Hz. Peygamber şunu söylerken işittim: «Her musavvir cehennemdedir. Musavvir tasvir ettiği her surete kıyamet gününde (Allah) hayat verir de o canlı surette cehennemde kendini yapan sahibine azap eder.» Ve şöyle devam etti: «Eğer sanatına devam etmek zaruretinde isen ağaç resmi ve hayat sahibi olmayan vücut kısımlarının resmini yap, (16) dedi. Bir kısım rivayetlerde bu soruyu soran kendisini marangoz olarak takdim ettiği şeklindedir. (17) Bazı rivayetlerde ise «benim geçimim şu el sanatına bağlıdır,» demiş. İbn-ı Mes'ud hadisi kendisine anlatınca adamın kızgınlığı artar ve anlatıldığı şekilde kendisine o izni verir. (18) Başka bir rivayete göre İbn-i Abbas şunu söylemiştir: «Ben Allah'ın resulundan işittim: Her kim dünyada bir suret resmederse kendisine kıyamet gününde o surete ruh vermesi teklif olunur. Halbuki o, hayat vermek kudretini haiz değildir,» buyuruyordu. (19) Ebu Said (İbn-ü Ebi-l Hasan) rivayetinde ise «Allah suret yapanın o surete ruh vermesine kadar azap verir, halbuki o hiç bir zaman ona ruh veremeyecektir. (20)» Bu ifade adeta şu ayette geçen ifadeye benzer bir ifadedir: «Deve iğne deliğinden geçmedikçe Cennete de giremez. (21) Bununla Cennete girmenin imkânsızlığını belirtmek istiyor. Bir şeyin imkânsız olduğunu belirtmek için Araplar «karganın saçı ağarınca» kadar bunu yapmam» sözünü kullanırlardı. (22) Sonra İbn-ı Hacer (1372-1449) şunu belirtiyor: «Bu, güç getirilmeyen bir teklif değil, aciz bırakan bir iştir. Böyle bir ifade olduğu gibi alınırsa şu halde bu işle uğraşmanın ve yapanın cehennemde temelli kalacağına bu bir işaret olmuş oluyor ki; müslüman hakkında müşkülât çıkarılmış oluyor». Hafız bu hadisi açıklarken bu tehditin şiddetli korkutma gayesiyle yapıldığını, görünürdeki anlamın kastedilmediği şekilde tevîl ediyor. (23)

Bu hadislerin tahlilleri :

Acaba şiddetli azaba girecekleri haber verilen tasvirçiler, alalade canlı veya cansız varlıkları tasvir eden kimseler midir? Yoksa dini gayeler

(15) age. VI, 368

(16) Age. VI, 370

(17) İmam Reşid Rıda, Fatava, 1393

(18) Reşid Rıda, Fotava, s. 1394

(19) Müslim, VI, 371

(20) Reşid Rıda, s. 1394

(21) el-A'raf suresi, 40

(22) Reşid Rıda, 1394

(23) Reşid Rıda, 1394

için kullanılan tasvirler yahut Tanrı ile kul arasına araç yapılan dinî semboller midir? Birinci hadisi rivayet eden kimseler, gitmiş oldukları evde gördükleri tasvirlerin Kisra veya Hz. Meryem'e ait olduğunu açık olarak belirtiyorlar. O halde bunlar sıradan kalma tasvirler değil. Bunları gören Abdullah b. Mes'ud ise bunlar karşısında Hz. Peygamberin hadisini nakletmesi, hadisin hangi tasvirler hakkında söylendiğine açıklık kazandırıyor. Nitekim Hz. Meryem'in resim ve heykelleri bütün Hıristiyan mabetlerinde takdis konusudur. İranlıların eski krallarına Kisra denilirdi. Ressamlar kısırayı konu yaparlardı. Bu resimlere karşı saygı gösterisinde bulanlar oluyordu. İslâm eşya ve kişinin takdis konusu yapılmasını tasvip etmez. Bütün saygının Allah'a karşı olmasına çok önem verir. Zaten O'na göre tek kutsal varlık Allah'tır. Nitekim İslâm bilginleri de bu noktadan hareket etmişlerdir. Taberi (24) (839-923) der ki: «Musavvir (tasvirci) den gaye Allah'tan başka ibadet olunan şeyleri tasvir edenler, put yapanlardır. Çünkü tasvirci bu yolda küfre hizmet etmiş, halkı sapıklığa düşürmüştür. Azabın şiddetli olması da bundandır. Bunun başkaca manası yoktur. (25)»

Hattabi (25b) (931-996-8) der ki: «Tasvir edenlerin cezası büyük olmuştur. Çünkü Allah'ı bırakıp bu suretlere tapınıyorlardı. (25c)» Görülüyor ki bu hadisteki musavvirler (tasvirçiler) genel olarak her ressam olmayıp, tapınacak put yapanlar ve Allah'a şirk (ortak) koşmaya hizmet edenlerdir. (26)

Ebu Ali el-Farisi (27) (900-987) ise bu hadisler üzerinde şöyle bir yoruma gidiyor: «'Kıyamet gününde azabı en şiddetli olan musavvirlerdir' den gaye Allah'ın bir cisim olduğu görüşünde olan ve O'nu yaratılana benzeten 'mücessime' (28) fırkasıdır. Böylelerine K. Kerim şu şekilde açıkça muhalefet etmektedir: 'O'nun benzeri hiç bir şey yoktur (29)' 'Hiç bir şekilde dengi bulunmayan, her şeyde müstağni ve her şey O'na muhtaç olandır.(30)' Onlar inanç prensiplerinden birinde Allah'a iftira ettikleri için azabın en şiddetlisine müstahak olmuşlardır. Bu inanç prensibi Allah'ın zatiyle birleşik olan bütün dinlerin getirdiği inançların en önemlisidir. Bu-

(24) Hayatı için bkz: Tarih-ü Bağdad, 11, 162-170, Brocelman, Tarih-ü Edeb-ül Arabiyyi, III, 46, Mısır 1962

(25) Keskiöğlü, agm. s. 17

(25/b) Hayatı için bkz: İbn-ı Hallikan, 196, Yakut, el-İrşad, 11, 81-87, Zehebi, Tezkire, III, 209, Brocelman, age. III, 212

(25/c) Keskiöğlü, agm, s. 17

(26) Keskiöğlü, agm. s. 17

(27) Hayatı için bkz: İbn-ül Nedim, 64, İbn-ü Hallikan, 135, İbn-ül Esir, el-kamil, IX, 36, Suyuti, Bağiyye, s. 216

(28) Allah'ı bir cisim olarak düşünenler.

(29) eş-Şura suresi, II

(30) el-İhlas suresi, 3

na 'göre hadisin anlamı şöyle olur: Onlar suçlarının büyüklük ve şenaatına bağlı olarak azabın en şiddetlisini hak etmişlerdir. Allah'ın nazarında mücessem bir şekli sırf tasvir etmenin yahut nakışlamanın bu mutlak şekilde azabın en şiddetlisine müstahak yapmaya bir sebep olması makul olmaz. Meselâ: Bu nerede, zina suçu, yahut Allah'ın öldürmesini yasakladığı insanı öldürme suçu ve bunun dışında kalan en büyük suçlar nerede...? (31) Büyük suçların bile inanan kimseyi temelli azap içinde bırakmayacağı ve İslâm'ın temel esasları, yasaklanmış bir fi'li işlemenin azabın en şiddetlisine götürmeyeceğine hükmettiğine göre (32) bunun karşısında herhangi bir şekli yapan kimsenin temelli azapta kalması düşünülemez. Yalnız Allah'a ortak koşanın temelli azapta kalacağı ve bağışlanmayacağı nass tarafından belirtilmiştir. Hadiste geçen suretlerin belirli suretler olduğu belirtildiğine göre, bunu yapan putperestlik anlayışına bir bakıma hizmet ettiği için azap göreceği belirtilmiştir. Zaten bir kısım hadis bilginleri birinci hadiste, Allah'tan başkasına karşı taptıkları şeyi tasvir edenin kastedildiğini belirtmişlerdir. (33) Bu hadisler üzerinde Ebu Ali açıklamasına şöyle devam ediyor: «Cenab-ı Hakk'ın, 'sonra buzağıyı benimsediler, (34)' 'buzağıyı benimsemenizle, (35)' 'Onu benimseyip kendilerine yazık ettiler, (36)' Musa'nın ardından milleti ziyet takımlarından canlıymış gibi böğüren bir buzağı heykelini benimsediler (37)»

Bütün bu Ayetler «buzağıyı ilâh olarak benimsediler» takdirindedir. Bu bakımdan var olduğu kabul edilmiş ikinci meful (nesne) - bu da ilâhtır - hafzedilmiştir. Buna delil şudur: Söz, Allah'ın Ayette belirttiği, kendine ev yapan örümceğin (38) durumunda olduğu gibi bizzat açıktan açığa nesneyi belirtmekten yahut - belirtmesine rağmen - anlamda nesne kelimenin istenmiş olmasından uzak olmaz.

Binaenaleyh «buzağıyı - tanrı olarak - benimseyenler Rabbinin öfkesine ve dünya hayatında alçaklığa uğrıyacaktırlar, (39)» Ayeti için ikinci nesne (meful) düşünülmezsizin Ayetin manasının yalnız görünürdeki kelimeler üzerinde olması uygun değildir.

Buzağı şekli yapan, yahut ağacı tesviye edip buzağı şekli veren veya onu işi olarak benimseyen Allah'ın öfkesine ve müslümanların yanında

(31) Bkz: el-İhucce, 1,356, yazma nüsha, Dar-ül Kütüb, No: 422, Abdülmecid Vafi, agm. s. 490

(32) et-Tasvir İnde-l Arab, s. 158

(33) age. s. 158

(34) Nisa suresi, 153, el-Araf suresi, 152

(35) el-Bakara suresi, 54

(36) el-A'raf suresi, 148

(37) el-Ankebut surası, 41

(38) el-Ankebut suresi, 41

(39) el-A'raf suresi, 151

tehdite lâîk olmaz. Durum böyle olunca, o zaman bu öfkeyi gerektiren hususun yukarıdaki Ayetlerde belirttiğimiz şekilde bu Ayetlerde kaldırılmış ikinci nesnenin istenildiği anlaşılmış olur. (40)

Ebu Ali, bununla şunu ispatlamaya çalışıyor: Ayet-i Kerimelerin lafzında asıl istenilen onların bu buzağıyı ilâh olarak benimsemeleri olmasına rağmen bu ilâh lafzı açıkça zikredilmemiştir. Ama onlar buzağı heykelini yaptıkları için değil buzağı heykelini ilâh olarak benimsedikleri için bu azaba uğramışlardır. Hadislerde de «onlar yaptıklarını ilâh olarak benimsemişler,» yahut «ilâhı öyle tasvir etmişlerdir» şeklinde açık bir söz olmamasına rağmen esasen kastedilen budur. Onun için bunları yapanlar azap göreceklerdir. Yoksa böyle bir gaye taşımayan musavvir (tasvirci) azap görme tehdidinden uzaktır. (41)

Şayet biri kalkıp hadiste «musavirler kıyamet gününde azap olunurlar. (42)» Bir kısım hadislerde ise,» onlara 'haydi yaptığınız suretlere can verin' denilir (43)» derse ona şöyle cevap verilir: Evet... Allah'ı cisimler şeklinde tasvir eden musavvir azap görür. (44)

4 — Hz. Aişe anlatıyor: Hz. Peygamber evinde üzerinde salip (haç) bulunan bir şey bırakmazdı, ancak onu bozardı, (45) Yahut keserdi. İmam-ı Ahmed (780-855) bunu şu ifade ile anlatır: Hz. Peygamber evinde, üzerinde salip bulunan bir elbise bırakmazdı, onu bozardı.

Hadiste geçen «tesalib» kelimesi «taslib»ın çoğuludur. Elbisede ve diğer yerlerde bulunan haç şeklinin adıdır. Hz. Peygamber bunu o şeylerde gidererek bozmuş. Gidermek ise ancak, silmek, kazımak, karalamak ve kesmek suretiyle olur. Buhari (810-870) bunu «resimli şekilleri bozma» bölümünde anlatıyor. (46)

Haç işareti bir çok yerlerde bulunur. Hıristiyanlığa ait bir dinî semboldür. Bu sembolü kullanmak İslâm bakımından yasaktır. Haç işareti hakkında gelmiş olan bu hadiste resim ve suret hakkında bir şey var mıdır? Haçın dinî bir sembol olduğu için yasaklanması makuldür. Yalnız haç ile resim arasında çok büyük fark vardır. Hadis haç hakkında gelmişken onu resim ve surete teşmil etmek, hadisin ruhundan uzaklaşmaktır, onu muhtemel olmayan bir manaya hamletmektir. Tesalibe, tasvir dahil olmaz. Müslümanlığın kelime-i tevhidi gibi, haçta Hıristiyanlığın bir şiarıdır. Onu bozmak, onun bir dinî sembol olmasından ileri gelir. Yoksa suret

(40) el-Hüccce, I, 356, Abdülmecid Vafi, 490

(41) krş. el-Vafi, 490

(42) Müslim, VI, 370

(43) Buhari, hn. 980, Müslim, VI, 368

(44) el-Hüccce, I, 356, el-Vafi, 490

(45) Buhari, Mezalim, 31; Buyu 102

(46) Reşid Rıda, s. 1394

ve resme benzemesinden değil. Müslümanlık Hristiyanlığın üçlü inancıyla (Baba-oğul-Ruhuhkuds) mücadele etmiş, onu düzeltmeye uğraşmıştır. İşte Hz. Peygamberin Tevhid dininin kurucusu sıfatıyla haçı bozması bunun içindir. (47) Hafız İbn-ı Hacer (1372-1449) de haç işareti tapınma aracı olmasından dolayı Hz. Peygamberin bozulmasını istediğini belirtmektedir. (48)

5 —² Ebu Zür'a anlatıyor: Ben Ebu Hüreyre ile beraber Mervan'ın evine girdim. Ebu Hüreyre orada bir takım tasvirler görünce şöyle dedi: «Ben resulullahtan işittim, şöyle buyuruyordu: 'Aziz ve Celil olan Allah şöyle buyurmuştur: Benim yarattığım gibi yaratmaya savaştan kişiden daha zalim kim vardır? Haydi onlar (yoktan) bir zerre yaratsınlar yahut bir habbe meydana getirsinler veyahut bir arpa danesi yaratsınlar. (49)» Aynı rivayetten şu rivayet gelmiştir: Ben ve Ebu Hüreyre Medine'de Sait yahut Mervan'a ait olarak bina edilmekte olan bir eve girdik. Ebu Hüreyre o evde suretler yapan bir ressam gördü. Bunun üzerine, «Allah'ın resulu şöyle buyurdu» diyerek yukarıdaki hadis gibi bir hadis rivayet eder. (50)

Hadiste anlaşılacağı gibi bu ev Said b. As'a yahut Mervan için inşa edilen bir evdi. (51) Bunların ikisi de birbirinin ardınca Muaviye tarafından Medine valisi tayin olmuşlardı. Bir kayda göre de bu ressam binanın üst katında resim ve suret yaparken Ebu Hüreyre tarafından görülmüş ve bunun üzerine Ebu Hüreyre metindeki hadisi haber vermişti. (52) İbn-ı Battal der ki: «Ebu Hüreyre bu tasvirlerin gölgesi olan ve olmayan şeylere ait olduğunu anlamıştı, bunun için duvarlardaki nakışlamayı kabul etmemişti. (53)» İbn-ı Battal bu benzetmenin kutsi hadiste geçen benzetmeye uygun düşmediği için bu anlayışın doğru olmadığını anlatmak istiyor. Zira Allah-ü teala duvar ve buna benzer şeylerdeki nakışları değil apaçık olan varlıkları yaratmıştır. Aynı şekilde şu da söylenebilir: Yapılması zülüm olarak nitelendirilmiş olan gölgesi olan varlıkların resimlerini yapan kimse ancak Allah'ın yaratması gibi yaratmayı kastettiği zaman bu zülmü yapmış olur. Hadiste geçen «yaratmaya giden» ifadesinin bu anlamda olduğunu açıklamışlardır. (54)

Nitekim ileride gelecek bir kısım hadisler bunu teyit edecektir. Hadisin manası üzerine biraz eğilince hadisin esasen «yaratma» iddiasını güdenler için söylenmiş olduğu belli olur. Zira İslâm Allah'tan başkasının

(47) Keskiöğlü, agm. 15

(48) Krş. Reşid Rıda, 1394

(49) Müslim, VI, 372

(50) Müslim, VI, 372

(51) Reşid Rıda, 1395

(52) M. Zü'ki Sofuoğlü, Müslim tercemesi, VI, 372, 54 nolu dip not

(53) Reşid Rıda, 1394

(54) Reşid Rıda, 1394

yaratma ve meydana getirme gücüne hiç bir varlığın sahip olmadığını çokça belirtmiştir. İnsan zekâsının eşyanın hakimiyeti altında kurtulmadığı bir dönemde, yaptıkları eserleriyle tabiatta Allah'ın vattiklerine benzer eserler meydana getirdiklerini iddiaya yeltenenler çıkmıştır. Bu apaçık bir haksızlıktır. Zira olmayan bir şeyi oluşturan yalnız O'dur. Olsa olsa insan bu olandan esinlenerek onu taklit eder. Taklit ise hiç bir surette asıl değildir.

6 — İbn-ı Abbas'ın anlattığına göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: «Melekler köpek ve tasvirlerin bulunduğu eve girmez. (55)»

Bu hadisin daha uzun bir metnini Müslim almıştır.

7 — Hz. Aişe anlatıyor: Cebrail geleceği bir saat hakkında Allah'ın Resulu ile vadeleşti. Nihayet vaadleşilen bu saat geldi., fakat Cebrail o saatte gelmedi. Allah'ın Resulu elinde bir değnek olduğu halde beklemekte idi. Değneği elinden attı, ve: «Allah vadinden dönmez, Resulleri de dönmezler» buyurdu. Sonra arkasına döndü ve seririnin altında bir köpek yavrusu gördü. Bunun üzerine «Ya Aişe! Bu köpek buraya ne zaman girdi?» diye sordu. Aişe «Allah'a yemin ederim ki bilmiyorum,» dedi. Allah'ın Resulu köpeğin çıkarılmasını emretti, o da çıkarıldı. Onu takiben Cebrail geldi. Resulullah O'na «bana geleceğin saati vadettin, bende senin için oturup bekledim, fakat gelmedin,» dedi. Cebrail «benim gelmemi evinde bulunan köpek engellemiştir. Biz melekler, içinde köpek ve suret bulunan eve girmeyiz,» dedi. (56)

Yüce Resulun hanımı Hz. Meymune (Ö. 50/671) nin anlattığı aynı olayda şu fazlalık yer almaktadır. «... sonra Allah'ın Resulu gönlüne evimizin bir direği altında bulunan bir köpek yavrusu düştü. Hemen onun çıkarılmasını emretti. Köpek yavrusu dışarı çıkarıldı. Sonra eline bir miktar su alıp köpek yavrusunun yattığı yere serpti. Nihayet akşam olunca Cebrail Peygamberle buluştu... (57)»

Bu iki hadisin görünürdeki anlamına göre Cebrail'in eve girmesine engel olan husus, köpeğin varlığıdır. Çünkü her ikisinde de suretler için bir anış yoktur. (58) Hz. Peygamber köpeğin orada olduğunu bilmediği halde tesadüfen onu görmüş (birinci hadise göre), ikinci hadise göre ise Hz. Peygamber orada bir köpeğin bulunduğunu biliyor ve Hz. Cebrail'in gelmesini geri bıraktıran onun olduğunu hatırlamıştır. (59) Bu hikâye İbn-ı Hibban (60) (Ö. 354/965) ve Hakim (61) (404/1013) şöyle gelmiştir :

(55) Krş. Müslim, UI, 358

(56) Müslim, VI, 358, hn: 2104/84

(57) age. VI, 358-9, hn: 2105/82

(58) Reşid Rıda, 1396

(59) Age. 1396

(60) Muhammed b. Ahmet b. Hibban el-Büsti, Hadis üzerinde bir çok eserleri vardır. Bkz: İbn-üs-Sübki, Tabakat-üş-Safiiyye, II, 141, Zehebi, Tezkire, III, 125

(61) el-Hakim en-Nisaburi, Büyük hadis bilgini, bkz: el-İrşad, IV-673, vs.

«Cebrail bana geldi ve şunu söyledi: 'Dün gece sana geldim. Fakat kapıda heykeller, evde üzerinde suretler bulunan bir örtü ve köpek olduğu için eve girmedim'. Heykelin ağaca benzemesi için başının kesilmesini, üzerine yaslanılan iki yastık yapılması için örtünün parçalanmasını ve köpeğin evden çıkarılmasını emretti. (62) Bunu Hz. Peygamber yaptı. Bu bir köpek yavrusu idi. Hasan'la Hüseyin'in üzerinde yattığı tahta karyolanın altında bulunuyordu. (63)»

et-Tehavi (852-933) ise bunu Ebu Hüreyre'den şu şekilde anlatır: «Cebrail Hz. Peygamberin yanına girmek için izin istedi. O'da 'girin' buyurdu. Bunun karşısında Cebrail nasıl gireyim? Evinde bir takım at ve insan şekillerinin üzerinde bulunduğu bir perde asılıdır. Ya bu resimlerin başlarını koparmalısınız, yahut bu perdeyi indirip yere sermelisiniz... (64)»

Böyle değişik anlatım tarzları olmakla beraber esas aynıdır. el-Hakim (933-1013) in anlattığı hadise göre olay Hz. Ali'nin evinde olmuştur. Fakat Hz. Aişe (Ö. 57/676) ve Hz. Hafsa (Ö. 665) dan gelen bütün hadislerin ifadesine göre olay Hz. Aişe'nin evinde geçmiştir. Bu hadislere bakılacak olursa durum şu şekilde geçmiştir.

a — İbn-ı Ömer'in hadisi Hz. Peygamberin evden çıkıp, Cebrail'i evin dışında karşıladığı hususunda açıktır.

b — Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadisin ifadesine göre ise Hz. Cebrail köpek çıkartıldıktan sonra eve girmiştir.

ç — Hz. Aişe ve Hz. Hafsa, Hz. Peygamberin meseleyi düşünüp anladıktan sonra, Cebrail'le karşılaşmadan önce köpeğin çıkarılmasını emrettiğini açıklamıştır. (65)

Birbirlerine zıt gibi görünen rivayetleri bir araya getirmek bilginlerin adetidir. Ebu Hüreyre'nin anlattığı hadis tercih edilirse, bunda Hz. Peygamber Hz. Cebrail'in köpek bulunan yere girmediğini biliyordu. Bunun için Hz. Cebrail'in geciktiğini görüp engel olan sebebi anlayınca köpeğin çıkarılmasını emretmiştir. Fakat Müslim'in, Hz. Aişe ve Hz. Hafsa'dan anlattığı hadise bakılacak olursa, Hz. Peygamber Hz. Cebrail'in gecikme sebebini bilmiyordu. Zira Hz. Aişe'nin naklettiği hadise göre Hz. Peygamber, Hz. Cebrail'den niçin geç kaldığını sorunca, «senin evinde bulunan köpek benim girmeme mani oldu... (66)» cevabını verir.

Hadis üzerinde yapılan izahlar :

Buhari hadis kitabının açıklamacısı olan el-Ayni (67) (Ö. 855/1451) «melekler köpek ve suret bulunan eve girmezler» hadisini açıklarken «bu-

(62) Ebu Davud'dan, Reşid Rıda, 1396

(63) Reşid Rıda, 1396, Abdülmecid Vafi, 487

(64) Buhari, tec. ter. VI, 416

(65) Reşid Rıda, 1396

(66) Müslim, VI, 358, hn: 2104/81

radaki meleklerden gaye, Vahiy meleklerinden olan Cebrail, İsrail ve benzeri meleklerdir.» diyor. Bunların diğer insanlarla ilişkileri yoktur. Bu durum kendisine vahiy gelen Peygamberlere hastır. (68)

b — Acaba Hz. Cebrail sırf bu mücerret şeyler için mi eve girmemiş, yoksa bu gibi şeyleri buldurmaya yönelme böyle bir açıklamaya götürmeyecekte, böbürlenme ve üstünlüğü gaye edinen başkanlar gibi olmasını sağlayacak her şeyden Hz. Peygamberin uzaklaşması istenirken, bu eşya lükse, arzu ve zerafete götürdüğünden dolayı tiksiniş? Evet, hadis açıkça gösteriyor ki, heykelin başının kesilmesi perdenin parçalanıp iki yastık yapılması ve köpeğin çıkartılmasını Hz. Cebrail Hz. Peygambere söylemiş. (69) Fakat görüşümüzce bu tamamen dünyalık kimselerden olan başkan ve büyüklük taslayanların takip ettikleri yolun sun'i görünüşünden Peygamberin makamını yükseltmek için bu eşyanın kullanılma tarzının iptali istenmiştir. Şüphe yok ki üzerinde suretler bulunan perdeyi buldurmakla, bu perdeyi faydalanılacak iki yastık haline koymak arasında fark vardır. Nitekim birinin heykelini dikmek, çeşitli lüks ve zevk renklerinden birini ilân etmektir. Aynı şekilde ihtiyaç olmadan sırf oyun ve arzu için bir köpek beslemekte böyledir. (70)

Köpek meselesi :

Köpeğin evin içine sokulması bir çok tehlikeli ve bulaşıcı hastalıklara sebep olabilir. Bunun için İslâm, köpek besleme ve evde buldurmaya sınırlandırmıştır. Mezhepler arasında da ihtilâf vardır: Şafii bilgileri köpek hakkında şiddetli hüküm verirken bilhassa Maliki mezhebine göre köpek temizdir. (71) Hz. Peygamber av, ekin ve çoban köpeklerinin beslemesine izin vermiş. (72) Zira ona göre köpekler de topluluklardan bir topluluktur. (73) Modern tıp dünyası da evde köpek beslemeyi sakıncalı bulmuştur. Alman düşünürü Dr. Gratfentesmer'in «kosmos» adlı Alman dergisinde yazdığı makale önemlidir. «Son senelerde bazı kimselerin köpek besleme aşkı karşısında, herkesin nazarı dikkatı bunun doğuracağı tehlikelere doğru çekmek zorunda kaldım. Zira devrimizde Köpekleri beslemekle kalınmıyor, aynı zamanda onlarla oynanıyor, seviliyor ve küçük büyük farkı gözetmeden elleri yalamalarına müsaade ediliyor. Hatta çok zaman insanın yediği, içtiği kaplardan yemek artıklarını yemelerine göz yumuluyor... Konunun tıbbi yönüne gelince köpekleri besleme ve onlarla oynama

(67) Mahmud b. Ahmed b. Musa el-Ayni, Umdet-ül Kari Fi Şarhı Sahih-ıl-Buhari

(68) Keskiöğlü, 17

(69) Abdülmecid Vafi, 486

(70) Age. 486

(71) Keskiöğlü, 17

(72) Buhari, Zebaih, 6, Hars 3 v.s.; Müslim Tehare, 93

(73) Ebu Davud, edahi, 22; Tirmizi, Sayd 16; Nesai Sayd 1; İbn-ı Mace Sayd 2

dolayısıyla insan hayatını tehdit eden tehlikeler pek küçümsenecek durumda değildir...(74)»

c — en-Nevevi (1233-1277) Hz. Cebrail'in eve girişine engel dört sebep olduğunu, belirtiyor:

A — Köpeklerin çokça pislik yemesi,

B — Bir kısmının kötü kokması,

C — Bir kısmının şeytan olarak adlandırılması (daha çok görünüşü çirkin olan siyah köpek,)

D — Evde bulundurmanın yasak olması. Bu son kısım için el-Hattabi (Ö. 998) Çoban, tarla ve av köpeklerinin dahil olmadığını belirtiyor.

Muhammed Abduh (1849-1905) (76) der ki: «Kiramen Kâtibin yahut en azından kötülükleri yazan meleklerin içinde resimler bulunan yerde bir kötülük yapmayı istediğin zaman, istediğin şeyin hesaplanmasından bu suretlerin seni kurtaracağını sanmaktan sakın. Allah seni her zaman gözetken ve sana her zaman bakandır. Hatta resim bulunan evde bile... Melek, resim bulunan eve girmeye niyet ettiği zaman, sana ondan dolayı arkadaş olmayı bırakacağını sanmıyorum. (77)

8 — Hz. Enes anlatıyor: «Hz. Aişe evinin bir kenarına astığı nakışlı bir örtüsü vardı. Peygamber O'na buyurdu ki, 'onu benden uzaklaştır, halâ onun resimleri namaz kılarırken gözüme çarpmaktadır.' (78)»

9 — Hz. Aişe anlatıyor: «Hz. Peygamber bir seferden geldi. Ben kendine ait olan bir raf'a üstünde bir takım şekiller bulunan bir perde ile örtülmüştüm ki, Allah'ın Resulu yanıma geldi. O şekilli perdeyi görünce onu yırttı, yüzünün rengi değişti ve 'Aişe! Kıyamet gününde insanlar içinde en şiddetli azaplısı Allah'ın yaratmasına benzetmiye çalışan kimselerdir.' dedi. Biz o perdeyi kestik, ondan bir iki tane yastık yaptık. (79)» Buhari (810-870) «el-Mezalim» bölümünde verdiği hadise göre Hz. Aişe «Ben ondan iki yastık yaptım, Hz. Peygamber evde onlara dayanıyordu.» (80) İmam-ı Ahmed (780-855) ise «Ben onu iki yastık yaptım, ben şekil bulunan bir yastığa Peygamberin dayanarak oturduğunu gördüm,» (81) şeklindedir.

(74) el-Kardavi, İslâm'da helâl ve haram, M. Varlı ter. s. 133, vd. İkinci bas.

(75) Reşid Rıda, 1397

(76) Son çağda Mısırda islahat hareketlerine önderlik yapmış bilgin.

(77) A. Vafi, 492

(78) Buhari, Libas 91 Hadiste «sahve» geçer. Sofa, ayvan, iki oda aralığındaki kiler... Evin avlusu önüne çekilen perde (Kamus ter).

(79) Müslim, VI, 364-5, hn: 2107/91, 92, 93

(80) Buhari, Mezalim, 132;

(81) Ahmed

(82) Müslim VI, 367

10 — Hz. Aişe üzerinde resimler bulunan küçük bir yastık satın almıştı. Allah'ın Resulu bunu görünce kapının önünde dikilip içeriye girmedi. - Hz. Aişe der ki: - «Bu sırada ben hoşnutsuzluğu sezdim, yahut O'nun yüzünden hoşnutsuzluk ve iğrenme sezildi. Aişe:

— Allah'ın Resulu! Allah'a ve Allah'ın Resulüne tevbe ediyorum. Acaba ne kusur ettim, diye sorar. Resulullah:

— Şu yastığın hali nedir? buyurdu.

— Ben onu senin için, üzerine oturursun ve yaslanırsın diye satın aldım.

— Bu suretlerin sahipleri kıyamet gününde muhakkak azap olunurlar ve bunlara, suretlerini yaptığınız bu hayvanları (haydi) diriltiniz! denilir, buyurdu. Sonra «içinde suretler bulunan eve melekler girmez» buyurdu.⁽⁸²⁾

11 — Yine Hz. Aişe anlatıyor: «Hz. Peygamber bir seferden geldi, ben üzerinde suretler bulunan bir perdeyi asmıştım. Bana onu indirmemi emretti, bende hemen onu indirdim. ⁽⁸³⁾ Müslim'de ise bu hadis şöyle geçer: «Allah'ın Resulu bir seferden geldi. Bende kapının üzerine kendisinde kanatlı at şekilleri bulunan bir örtü perdelemiştim...⁽⁸⁴⁾» Sonra ondan iki perde yaptım. ⁽⁸⁵⁾»

12 — Busr b. Said, Zeyd b. Halit'ten O'da Ebu Telha'dan rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber: «Melekler suret bulunan eve girmez, ⁽⁸⁶⁾» buyurmuştur. Busr diyorki, «bu hadisi bana anlatan Zeyd b. Halit'tir. Bu haberi bana bildirdikten bir hafta sonra hastalanmış, biz de O'nun ziyaretine gittik. Evine girdiğimizde bir perde ile karşılaştık ki, o perdede bir çok tasvirler bulunuyordu. Bunun üzerine O Beytullah el-Helvaniyye'ye hitaben:

— Bize tasvirler hakkında yasağı bu Zeyd b. Halid haber vermedi mi? dedim. Ubeydullah bana:

— Zeyd b. Halid bu hadisi Ebu Telha'dan bize naklettiği zaman, sonunda 'İlla Rakmen fi sevbin = elbisedeki şekil ve nakış müstesnadır,' demişti, sen bunu işitmedin mi? dedi. Ben:

— Hayır bunu işitmedim, dedim. Ubeydullah:

— Evet Zeyd b. Halid böyle anlatmıştır, dedi. ⁽⁸⁷⁾

13 — Zeyd b. Halit anlatıyor: «Ebu Telha Hz. Peygamberin 'melekler köpek ve suretler bulunan eve girmez' buyurduğunu işittim», diyor, Zeyd b. Halit diyor ki: «Bunun üzerine Aişe'ye geldim ve 'bu zat Hz. Peygamberin... 'melekler içinde köpek ve suretler bulunan eve girmez' buyurduğu

(83) Buhari - Libas, 91

(84) Müslim, VI, 363

(85) Ebu Davud, Libas, 45; Tirmizi, Edeb 44

(86) Müslim, VI, 367; Ebu Davud, Tehare, 89; Tirmizi, edeb 45; Nesaî, Tehare 167

(87) Buhari, tec. ter, VI, 417-8, Müslim, VI, 361

nu bana haber veriyor. Sen bunu Allah'ın Resulundan söylerken işittin mi? diye sordum. O, 'hayır ben bunu işitmedim. Fakat ben size Peygamberin yaptığını gördüğüm şeyi anlatayım. Ben Peygamberin bir savaşa çıktığını gördüm. O sırada ben kenarı saçaklı bir yatak örtüsü almış ve bunu kapı üzerine asmıştım. Peygamber dönüp geldiğinde bu perdeyi kapıda gördü. Ben Peygamberin yüzündeki hoşnutsuzluğu hissetmişim. Peygamber perdeyi çekti, hatta onu yırttı, yahut kopardı da 'şüphesiz ki Allah bizlere duvarın taşını ve toprağını böyle resimli kumaşla örtmemizi emretmedi,' buyurdu. Hz. Aişe devamla «Müteakiben biz örtüyü parçalayıp ondan iki yastık yaptık, bu iki yastığın içine hurma yaprakları doldurdum. Peygamber benim bu işimi bana karşı ayıplamadı, demişti. (88)»

Bu hadislerin tahlili :

a → Diyorum ki,(89) bu son hadisin yukarıda verilen hadislerle muariz olduğu açıktır. Zira bu son hadiste perdede bulunan suretleri reddetme yoktur. Bu olayın Hz. Cebrail'in evde resimler ve köpek bulunduğu için oraya girmekten çekindiği zamandan önce olduğu söylenebilir. Ancak Hz. Aişe bunu ve diğerlerini Allah'ın Resulunun vefatından sonra anlattığı için durum bu yönden müşküldür. Meselâ:

b — Buhari'nin Enes'ten anlattığı Hadis (VIII. hadis) te Hz. Peygamber, Hz. Aişe'ye perdede bulunan suretler namazda gözüne çarptığında onu uzaklaştırmayı ister. Bu emrin sebebi (illeti) namaz kılanı meşgul ettiği için onu gözünden uzaklaştırmaktır. Bütün Fakihler (İslâm hukukçuları), namaz kılan kimsenin bir şeyle meşgul olmasını, namazını mekruh edeceğine müttefiktirler. Yoksa bu hadiste resmi red ve onu bulundurma'nın haram olduğuna bir delil yoktur. (90) Yani bu hadis surete tapıyor zehabı verecek şeyden kaçındırıyor. Burada perdenin yırtılmasından bahis yok. Öyle ise tasvirin yasak olduğunu söyleyenlere bu delil olamaz. Çünkü perdeyi yırtmamış, yalnız namaz kılarken zihnini uğraştırmasın diye önünden kaldırtmıştır. Fıkıh kitapları meseleyi zaten ibadet bakımından bahis konusu yaparlar. (91) Nitekim kiblede olmamak şartıyla, ayak altında bulunan yaygıda, yahut diğer taraflarda bulunan suretin namaza bir zararı olmayacağı bildirilmiştir. (92) Çünkü yerde yayılı olan eşya üzerindeki nakışlar, resimler kendilerine tapılıyor zehabı vermezler. Mekruh olmasının sebebi, tapılıyor zannı uyandırmasındandır. (93)

(88) Müslim, VI, 362, hn: 2107,

(89) Reşid Rıda, 1399

(90) Reşid Rıda, 1399

(91) Keskiöğlü, agm. 19

(92) Hilyet-ün-Naci, Haşiye ala-l Haleb-ıs-Sağir, s. 261, ist. Matbaayı Amire, el-Bahr'ür Raik, s. 168 (İlerde geniş bilgi verilecektir).

(93) Keskiöğlü, 19

c — Onbirinci bahis olarak tercemesini verdiğimiz hadiste red sebebini açıklar mahiyette bir ifade yoktur. Yine Müslim'in anlattığı Hz. Aişe'nin raf boyunca uzattığı elbise (94) hakkında da sebep açık değildir.

d — Yalnız Hz. Aişe'nin perde (kıram, dokuz nolu hadis) ve küçük yastık (nümrüka, On numaralı hadis) hakkında rivayet ettiği hadislerde, bu şekilde suretleri bulundurmanın red edildiği açıktır. (95)

e — Bilginler bu hususta işi karıştırmışlar ve buna sebep olayların birden fazla olmasını göstermişlerdir. Bir kısım hadislerde bahsedilen resimlerin çoğu cansız varlıklara ait resimlerdir. Böyle resimler iyi karşılanmıştır. Bir kısım resimler ise kuş ve at gibi canlı varlıklara aittir ki bunlar iyi karşılanmamıştır. Aynı şekilde burada Zeyd b. Halid'in Ebu Telha'dan rivayet ettiği hadis hakkında söylediğimiz husus bunun için de söylenebilir. Hz. Aişe bunu Hz. Peygamberin vefatından sonra anlatmıştır. Niçin her olay müstakil olarak anlatılıyor da, her sorana yahut her haber verilmiş olana mesele hakkında bütün bildiklerini açıklamamış? Sonra Hz. Aişe'nin Hz. Peygamberin evinde yaptığı bir işten dolayı O'nun hoşlanmaması ve o şeyi Peygamberin emriyle indirdikten sonra tekrar o işi yapmaya Hz. Aişe'nin dönmesi makul olur mu? Hayır, bu mesele hakkındaki rivayetler çarpışmaktadır ve bu hususta bilginlerin şifa veren sözünü görmedik. (96)

Olaya en yakın gördüğümüz husus şudur: Hz. Aişe üzerinde şekiller bulunan bir perdeyi duvara asmıştır. Hz. Peygamber, ev düzeni bakımından güzel bulunan şey hakkında doğruyu gösterme babında bunu reddetmiştir. Bu düşündüğü tedbirde duvar üzerine konmuş ve fayda sağlamayan örtüyü kaldırmaktır. Zira elbise bedeninin örtülmesi ve süsletilmesi için olup taş ve toprağı örtmek için değildir. Muhtemeldirki o elbise, Peygamberin namaza durduğu istikamet tarafında bulunuyordu. Elbiseyi oradan kaldırması için Hz. Aişe'ye yaptığı emrin sebepleri ise Hz. Peygamberin bakışını meşgul etmesi, israf olması ve elbise payının hiç yoktan kaybolmasıdır. (Müslümanların o dönemlerde giyecek eşya zor bulabildikleri ve müslümanların ekonomik bir sıkıntı içinde oldukları hususları unutulmamalıdır. Böyle bir dönemde Peygamber en küçük israfa göz yumamazdı. Üstelik bunu herkesten önce kendi hayatında ve aile hayatında göstermesi gerekiyordu.) Hz. Aişe sözün gerekli gelişine uygun olarak her sebebi bir defa olarak veya her iki sebebi beraber anlatmıştır. (Yani meydana gelen olaylara göre konuşmuştur, ya bunda bir sebep veya iki sebebi beraber anlatmıştır.) Hz. Aişeden bunu rivayet eden bütün ravilerde yine söz gelişine göre bunu rivayet etmişlerdir. Bütün bu konu-

(94) Müslim, VI, 365

(95) Reşid Rıda, 1399

(96) Reşid Rıda, 1399

daki her hadis tasviri reddetmiyor yahut perdedeki tasvirlerin ne olduğunu belirtmiyor. Bu bakımdan bu bir yahut iki olaya hamledilebilmiştir. Fakat bu sıfatla rivayetler içinde tasvirleri bulundurmanın reddedildiğini açıkça belirten rivayetler bulunduğu için bu iki hadisin tek bir olay etrafında meydana geldiğini söylemek, gerçeğe daha yakındır. Hz. Aişe Hz. Peygamber seferde iken perdeyi asmış, Peygamber döndüğü zaman ondan hoşlanmadığını görmüş. Yüce Resul Hz. Aişe perdeyi yerinden çıkarmadan eve girmemiş. Hz. Aişe bunun bir yanlış iş olduğunu anlayıp tevbe eder ve o perdeyi eliyle parçalar. Ancak perde hakkındaki haberler çeşitli vakitlerde söylenmiştir. Bu bakımdan ifade söz ve mana bakımından değişiklik göstermektedir. (97) Meselâ: Aynı olayı anlatan hadislerde ilk göze çarpan nokta değişik kelimelere yer verilmesidir. Bu olayın tek fakat farklı rivayetlerin ve çeşitli zamanlarda olayın anlatılmasından ileri geldiğini gösteriyor. Birbirine yakın manalara gelen şu kelimelere yer verilmiştir:

Kıram, **namt**, **dürnük**, **nümrüke**, **visade**, **mirfaka**. (98) Aynı ayrı gelen hadislerin esasen tek bir olay etrafında geçtiğini en iyi toplayan söz, Hz. Aişe'nin «günahımdan Allah'a tevbe ederim» sözüdür. Şayet geçmiş bir yasaklanma olmasaydı, Hz. Aişe bu astığı perdenin getirdiği günahı hem men tevbeye kalkamazdı. Bazı sahih rivayetlerde Hz. Aişe bu sözü «ma eznebtü = günah işlemedim,» şeklindedir. Bu belki bazı ravilerin yanlış ifadesinden dolayı böyle gelmiştir. (99)

Hz. Peygamberin bu perdeler karşısında tutumu ve Hz. Aişe'nin bunlardan iki yastık yapması, bizzat Hz. Peygamberin resim bulunan bir yastığa dayanması (100) bazı açıklamaların yapılmasına daha sebep olmuştur. Yastık hadisinde açıkça «tesavir» (tasvirler) kelimesi geçiyor. Acaba bu perdede tasvirler bulunduğu için mi Hz. Peygamber onu kötü karşılamış ve sökmüş? Böyle bir hüküm bu hadiste çıkarabilir miyiz? Böyle bir açıklamaya gidemeyiz. Çünkü bizzat hadis, yastıklardan birinde suretin kaldığını ve Hz. Peygamber yapılan yastığa dayandığı anlatılıyor. Şayet Hz.

(97) Age. 1400

(98) **Kıram**: Nakışlı ve suretli perde, develerin üzerine yerleştirilen yünden renkli portatif çadır anlamına geldiği de söylenmiştir.

Namt: Nevevi, Müslim şerhinde «burada kastedilen mana yere serilen saçaklı halıdır» der.

Dürnük: Kaba saçaklı halı. Hem sergi ve hemde perdelik olarak kullanılır.

Nümrüke: (Kelb şivesine göre, Nimrika) üzerine oturan yastık, yahut binek hayvanlar üzerine oturmak için koyulan minder.

Visade: Yatak yastığı.

Mirfaka: Oturma esnasında dayanılan yastık.

Aslında hepsinin mahiyeti birdir. Değişik yerlerde kullanılması değişik anlamlar kazandırmaktadır. Bkz: el-Menar, XX, 227-229, dip not.

(99) Reşid Rıda, 1400-1401

(100) Müslim, VI, 366

Peygamber bunu kötü karşılamış, perdeyi yerinde sökmesi, tasvirin ve suretin aleyhine bir hareket olarak yöneltelseydi, elbette hüküm haram saymaya yakın olurdu. Şayet hadisin metni, perde kesildiği zaman perdede bulunan suretin yok edildiğine yahut suret gibi olan durumun bozulduğuna işaret etseydi o zaman iş yine kabul olurdu. Fakat perde üzerindeki suret kalmış ve Hz. Peygamberin perdeyi yerinden sökmesi ve Hz. Aişe'nin de kalkıp ondan iki yastık yapmasında başka bir sırrın olduğunu araştırmamız gerekir. Görüşümüzce bu sırda, Hz. Peygamberin lüksü kötü karşılaması, evinin süs ve konfor vasıtalarından uzak kalmasına yönelmesidir. (101) Kapının üzerinde asılı bulunan ve üzerinde kuş resmi bulunan perde hakkında: «Bunun yerini değiştir, zira ben her içeri girip onu gördüğümde dünyayı hatırlıyorum, (102)» buyurması bu belirttiğimiz hususu ifade eder. (103) Anlaşıyor ki bu tamamen H. Peygamber eve geldiği zaman dünyayı ve dünya malını hatırlatan bir şeyle karşılaşmayı sevmediğindedir. Bununla beraber Hz. Peygamber bütün sünnet ve nafil namazlarını evde kılardı. Halbuki timsalli, resimli bu gibi örtü ve kilimler kalbi uğraştırır ve tam olarak Allah'a huşu ile yönelmeye mani olurdu. (104)

14 — Hz. Aişe anlatıyor: Hz. Peygamberin yanında kızlarla oynuyordum, benimle beraber oynayan arkadaşlarım vardı. Peygamber eve girdiği zaman onlar gizlenirlerdi. - Evde olmadığı zaman - onları bana gönderir, benimle oynarlardı. (105)

Resim meselesinde şiddetli hareket edenlerden bir kısmı bu hadisi değiştirmişler ve Hz. Aişe'nin «kızlarla oynuyordum» sözünü «ben kızlarla beraber oynuyordum» anlamında olduğunu iddia etmişlerdir. (106) İbn-i Hacer hadisin açıklamasında şöyle der: «Bu hadisin Orve b. Hişam'dan rivayet şekli 'benim komşu kızlarım vardı, onlar gelip benimle beraber oyun oynarlardı.' Cerir'in Hişam'dan rivayet ettiğine göre 'ben bebek kızlarla oynuyordum.' Bu hadisi Ebu Uvane ve diğerleri tahric etmiştir. Ebu Davud (Ö. 275/888) ve en-Nesâî (Ö. 303/915) Hz. Aişe'den başka bir yolla şu hadisi rivayet etmişlerdir: «Hz. Aişe'nin kapıda astığı ve Hz. Muhammed'in bunun karşısında hoşlanmadığını belirten hadisi anlattıktan sonra Hz. Aişe'nin oyuncak kızlarının bulunduğu perdeyi de kaldırıyor ve :

— Aişe! bu nedir? diye sorar. Hz. Aişe:

— At, der.

---

(101) A. Vafi, 486

(102) Müslim, VI, 363, (Perdenin parçalanmasını emretmiş, bkz. Müslim, hn : 2108/89)

(103) Krş: A. Vafi, 486

(104) el-Kardevi, age. 119

(105) Buhari, 78 : 81

(106) Reşid Rıda, 1401

- Atların hiç kanadı olur mu?
— Duymadın mı, Süleyman'ın kanatlı atları vardı. (107)

Bunun üzerine Hz. Peyğamber güler. Bu da hadiste geçen oyuncakların insan dışındaki diğer varlıklara ait olan oyuncaklar olduğunu açıkça göstermektedir. (108) Maliki mezhebinden olan Kadı İyaz (1102-1149) kız çocuklarının oyuncak bebeklerini (bu heykelcikleri), düğün tatlısı, alçı, pâmuk ve bunlara benzer şeyler gibi görür. O bu hadise dayanarak böyle bir hükme gitmiştir. (108) Bu hadisi açıklıyan el-Kurtubi (Ö. 1272) der ki «Bilginler şöyle demiştir: 'Bu, kız çocukları çocuk terbiyesine maharet kazanmaları için ihtiyaç olmaya varan bir zarurettir. (110)» Madem ki Peyğamber böyle şeylere müsamaha ediyordu, bu hiç olmazsa onların imaline de müsamaha etmesini gerektirir. Çocuklar için bebek ihtiyacı, tamamen müslüman bir memlekette de kendini hissettirir. (111)

15 — Hz. Aişe anlatıyor: Hz. Peyğamberin hastalığı sırasında kadınlardan bazıları Habeş diyarında gördükleri 'Maria' (Meryem Ana kilisesi) denilen bir kiliseden bahsetmişlerdi. Resulullah'ın hanımları Ümmi Seleme (Ö. 61/680) ve Ümmü Habibe (Ö. 59/678) vaktiyle Habeşe hicret ettiklerinden o zaman gördükleri bu kilisenin güzelliğini ve içindeki kıymetli tasvirleri bize anlatıyorlardı. Allah'ın Resulu hemen başını kaldırdı ve 'Bunlar, aziz bir kimse öldüğü zaman hemen onun kabri üzerine bir mescit yaparlar ve o azizin bir resmini mescide korlar. Bunlar Allah yanında halkın en kötüleridir,' buyurur. (112) Diğer başka hadislerde Hz. Peyğamber, Yahudiler ve Hıristiyanlar Peyğamberlerinin kabirlerini mescit yaptıklarından dolayı lanetlemiştir. (113) Bu hadis iki noktadan sakınılmasını öngörmektedir:

a — Peyğamber ve Salih kimselerin kabirlerini mescit yapmama,

b — Bunların resimlerini oraya asıp takdis etmemek. Esasen böylelerin resimlerini asma iyi bir niyetle de başlasa, gitgide sevginin putçuluğu andırır saygı ve tapınmalara dönmüş olmasından dolayı bu durum yasaklanmıştır. Hz. Peyğamber bu kapının büsbütün kapanmasını istemiştir. (114)

Görüldüğü gibi bu hadiste tasvire açıkça bir karşı duruş yoktur. Karşı konulan husus tamamen resmin kullanılma amacıdır. Bu amaçta, putçulu-

(107) Buhari: 78 : 81, Ebu Davud, 37 : 54, İbn-ı Sa'd, VIII, 40-45

(108) Reşid Rıda, 1401-2

(109) A. Vafi, 483

(110) Tefsir, XIV, 275

(111) Prf. Dr. M. Hamidullah. İslâm Peyğamberi, II, 62, ikinci bası

(112) Buhari, tec. ter. IV, 479, Müslim, II, 153

(113) Krş. Müslim, II, 154-155

(114) Sofuoğlu, Müslim, tercemesi, II, 154 (dip not)

ğu getirecek yolları tıkamak olduğunu şu aşağıdaki hadis dile getirmektedir.

16 — «... Medine'de hiç bir put bırakmasın, hepsini kırsın, hiç bir mezarlık bırakmasın, hepsini düzeltsin, hiç bir resim bırakmasın, hepsini bozsun.» (115) Putculuğa karşı bir savaş veriliyordu ve putculuğun kaynağı araştırıldığında, bunun arkasında şu husus kendini hemen ortaya serer : Başlangıçta gayet masum bir şekilde başlanılmış olan bir hareket, sonra yerini putculuğa terketmiştir. Kendi devrinde sevilen salih bir adam, unutulmasın diye sevenleri tarafından hatırası heykel veya tasvirle yaşatılmak istenmiş, sonra zaman geçip hatıralar tarih içine gömüldükçe o masum saygı tapınmaya yerini bırakmıştır, insanlığı ondan ayırmak Peygamberlerin başlıca görevi olmuştur. Meselâ Hz. Ali anlatıyor :

17 — «Peygamberle birlikte, Ka'beye gitmek üzere yola koyulduk, oraya varınca Allah'ın elçisi bana dedi :

— Otur, sonra omuzlarıma çıktığı ve ben ayağa kalktım, fakat benim kendisini kaldıramadığımı görünce, indi oturdu ve bana dedi,

— Omuzlarıma çık. O zaman omuzlarına çıktım, ayağa kalktı ve bana öyle geldi ki, istese idim göğe ulaşabilirdim. Sonra Ka'benin duvarı üzerine tırmandım. Burada bakırdan ve tunçtan bir heykel vardı. Sonra onu sağa, sola, ileri iteleyerek çatıdan ayrılmağa çalıştım, nihayet onu yerinden çıkardım. O zaman Allah'ın Resulü bana şöyle dedi :

— Onu yere at. Attım ve bir şişe nasıl parçalanırsa oda öyle parçalandı. Damdan indim ve Peygamberle birlikte bir evde saklanmak için kaçtık, zira bir kimsenin bizi farketmesinden korkuyorduk. (116) «Nitekim buna benzer bir olayı da Hz. İbrahim putlar için yapmıştı. (117)

18 — Bir maksadı resimle izah etmekte bir sakınca olmadığını Hz. Peygamberin bir hadisine dayanmak suretiyle söylenebilir :

«Abdullah ibn-ı Mesud anlatıyor : Bir kere Peygamber (s.a.s.) toprak üzerine bir kare çizdi. Sonra bu çizginin ortasından itibaren bu ortadaki çizgiye istinad eden bir takım küçük çizgiler çizdi. Sonra Peygamber (bunları tarif ederek :) Şu (karenin ortasındaki uzun) çizgi insandır. Şu (kare) de ecelidir, her tarafından onu kuşatmıştır. Şu kare dışında uzanan çizgi de insanın emelidir. Şu ufak çizgiler de insana arız olan afetler ve musibetlerdir. İmdi insana şu afet (oku) şaşırır (da dokunmazsa) öbür afet oku

(115) Ahmed, VI, 21, Bu hususta geniş bilgi için bkz: O. Şekerci, «Kaynaklarımıza göre İslâm Terbiyesi, s. 377-8, Çanakkale Seramik Fabrikaları neşriyatı, İst. 1972

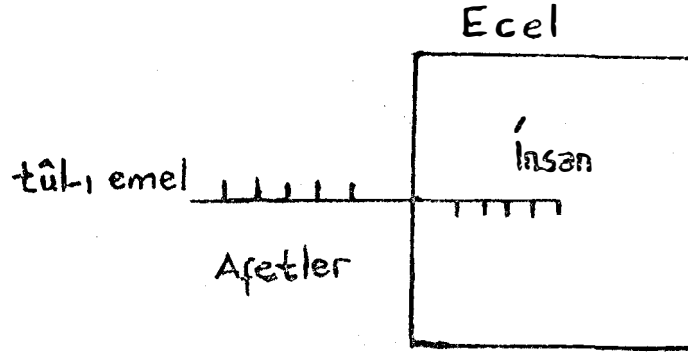
(116) Ahmed b. Hanbel, 1, 84, krş. İslam Ansiklopedisi, cüz, 110, s. 50, (A. J. Wensick)

(117) el-Enbiya, 60-69,

isabet eder. O da şaşırırsa en sonu ecel (denilen normal ölüm) yakalar.» (118)

Hadisi çeşitli yönleriyle hadis açıklamacıları açıklamışlardır. Hadis ihtiva ettiği manadan çok bizzat Hz. Peygamberin hadisin konu edindiği hususları değnekle toprak üzerine çizmesi ve arkadaşlarına anlatmasıdır. İyi anlatabilmek için çizmenin ne kadar önemli olduğunu her eğiticinin yakından bildiği bir eğitim yoludur.

Hadiste anlatılan büyük küçük hatlar ve çizgiler müteaddit şekillerde hadis açıklamacıları tarafından resmolunmuştur. Bizce hadisin anlamına en uygun olanı şudur. (119)

(118) Buhari tec. ter. XII, 180 ve 359, hn: 2021 ve 2164 (kısmen sadeleştirilmiştir)

(119) age, XII, 180

Bölüm : IV

IV) BU HADİSLER ETRAFINDA FIKIH BİLGİNLERİNİN GÖRÜŞLERİ :

Resim ve tasvir hakkında hadis kitaplarında yer almış olan hadisler yukarıda sırasıyla verildi. Bu hadislere bakan çeşitli fıkıh bilgileri değişik sonuçlara gitmişlerdir.

1 — «Suretin bulunduğu eve meleklerin girmeyecekleri» hadisini Hafız İbn-i Hacer (Ö. 852/1448) anlattıktan sonra diyor ki: «Bu hadisi suretin bulunduğu eve meleklerin girmeyeceği, fakat bu suret yükseklerde değilde yalnız ayakla basılan bir yerde yahut şekli değiştirilmiş yahut yarısı veya başı kesilmişse meleklerin girmesine engel olmayacağı görüşünde hareket edenlerin tercih ettikleri bir hadistir.» (1)

2 — Sonra Hafız yukarıda geçen tercih hakkında şöyle diyor «Kurtubinin, Halid b. Zeyd'den aldığı hadisin zahirinde anlaşılıyor ki, suret nakış halinde, elbisede de bulunsa meleklerin eve girmesine engel olmaz. Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadisin görünürde suretin yasaklanması vardır. O zaman Kurtubi, Hz. Aişe'nin hadisini suretin kerahetine, Halid'inkini ise, keraheti kaldırmayan mutlak caiz olduğuna hamlederek ikisinin arasını cem eder.» Hafız devamla şunu söyler. «Bu güzel bir araya getiriştir. Fakat Ebu Hüreyre hadisinin işaret ettiği cem' ise ondan daha iyidir.» (2)

3 — Hafız, «nümrüka» (yastık) hadisi hakkında şunu yazıyor: «Rafı derki, 'resim bulunan eve girme hakkında iki görüş vardır: İmamların çoğu mekruh, fakat Ebu Muhammed (Ö. 189/804) haram olduğunu söylemiştir. Şayet suret hamamın dışında yahut dehlizlerde olduğu gibi evin içinde olmayıp, evin geçit yerlerinde bulunursa, meleklerin girişine engel olmaz. Belki bunun sebebi, evin geçit yerlerinde resmin bulunması değersizliğinden, oturma yerinde bulunması üstün tutmaktan dolayıdır. Bu kısa metnin ortaya koyduğu hükümlerle, Maverdi, (Ö. 1031), İbn-ı Sebbağ ve diğerlerinin sözleri arasında bir fark yoktur.» (3)

4 — Suret ve köpeğin bulunduğu eve girmeyecek olan melekler hakkında ihtilâf edilmiştir. Bazıları bu ifadenin bütün melekleri içine aldığı-

(1) Reşid Rıza, 1402

(2) ag. 1402

(3) ag. 1402

nı, bazıları ise yalnız rahmet melekleri hakkında olduğunu söylemişlerdir. Nevevi (676/1277) bunlardan koruyucu meleklerin hariç olduğunu açıklamıştır ki, bu ifadesi yukarıda geçti. Bazıları kastedilen meleklerin Ceb-rail, gibi bilhassa vahiy getiren melekler olduğunu söylemişlerdir. Hafız şöyle der: «Böyle olduğu İbn-i Vaddah ed-Davudi ve diğerleri bildirmiştir.» Hafız bu yasağın Hz. Peygamber dönemine ait olduğunu gerekli biliyor. Zira vahiy Hz. Peygamberden sonra kesilmiş ve vahyin kesilmesiyle birlikte, onların gelmeside kesilmiştir.

Hafız devamla şunu diyor: «İbn-ı Hibban (Ö. 965) nın kalkıp 'Melekler çan sesinin bulunduğu toplantıda bulunmazlar (4)' hadisini yukarıda geçen hadise eş getirmek suretiyle, bunun Peygambere ait olan bir hüküm olduğunu iddia etmesi gariptir. Böyle bir iddia ve kıyas yersizdir. Zira hac yolculuğunun deve kervanlarıyla olduğu bir zamanda develerin boyunlarında çanlar vardı. Şimdi bu Hak yolculuğa çıkmış olan kimselerin yanına meleklerin girmeyeceklerini ve onların yanında bulunmayacaklarını iddia etmek yersizdir. Böyle bir durum için eş olarak getirilen hadis bu bakımdan yersizdir. Hafız, böyle bir tevili uzak buluyor. (5)

6 — K. Kerim, Hz. Süleyman'dan bahsederken «onlar (cinler) Süleyman için o ne dilerse, mabetler, heykeller, büyük havuzlara benzer çanaklar ve taşınması güç kazanlar yaparlardı» (6) Ayeti ortada olmakla beraber, meleklerin suretler bulunan yere girmeyecekleri hususu işi karıştırıyor. Bu karışık durumun cevabı şudur: Bunların yapımı bu şeriatla caizdi. Bunlar ibadetlerinde tapınmaları için Peygamberlerin ve azizlerin bedenlerini bütünüyle resmediyorlardı. Ebu Aliyye derki: 'Onların şeriatında bu haram değildi, sonra bizim şeriatımız gelince onu yasakladı. Timsallerin cansız olan varlıkların nakış halindeki şekilleri olduğunun söylenmesi muhtemeldir. Şayet söz buna ihtimal gösteriyorsa, haml, müşkül anlama tahsis edilemez. Yalnız Hz. Aişe'nin anlattığı (15 nolu hadis) hadiste anlaşılıyorki, Habeşliler kendi aralarında azizlerden biri öldüğü zaman onun kabri üzerine mescit yaparlardı. Azizin resmini mescide koydukları için Allah yanında insanların en kötülerini olarak tanıtılmışlardır. Şayet bu şeriatla, bu caiz olsaydı Hz. Peygamber bunları halkın en kötülerini olarak nitelendirmezdi. Buda gösteriyorki, canlıların şeklini yapıp onlara tapma sonradan olmuş bir şeydir. (7) Yani başlangıçta tasvirlerle tapınma yahut takdis etme yoktur. Fakat zamanla bu durum tapınmaya doğru gitmiş ve dolayısıyla bunu yapanlar lanetlenmiştir.

Buraya kadar resim konusunda varit olmuş olan hadislerin açıklama-

(4) Müslim, Libas 103; Ebu Davud, Cihad 44; Tirmizi, Cihad 25; Ahmed II, 264

(5) İmam Reşid Rıda, 1404

(6) Sebe suresi, 13

(7) Reşid Rıda, 1403

sı üzerinde Hafız İbn-ı Hacer'in düşünce ve yorumunu gördük, hemen hemen bu yorum her asırda tekrarlanmış ve olduğu gibi benimsenmiştir. Diyorurki, (8) Hafız bu meselede şifa olacak bir şey getirmemiştir. Müşkölâtın çözümünde ortaya çıkıyordu, bir yerde tasvirlerin bulunması, meleklerin oraya girmelerine gerçekte bir engel değildir. Çünkü, şayet bu böyle olsaydı, Peygamberlerin şeriatları bunda ihtilâf etmezdi. Peygamberlere gönderilen Allah'ın dininin temeli birdir. Ancak Peygamberlerin şeriatları zaman ve yerin değişmesiyle birlikte, zarar, fayda, bozgunculuk, düzeltme yönünde meydana gelen değişiklikten dolayı ihtilâf göstermiştir. Bu meselede Hz. Allah timsali, Peygamberi Hz. Süleyman'a verdiği nimetlerden biri sayması, timsal işi ve onu binalara koymanın ibadet zannını taşımadığını, putperestlerin ibadetlerinde hatırlıyarak ve inananın onu karşısında gördüğü zaman onu hissetmek suretiyle ibadet yapmayı benimsediğine bir işarettir.

Hz. Süleyman için yapılmış olan suretlerin Peygamberler, salih kimseler vs. ait olduğunu Hafız'ın belirtmesi enteresandır. Esasen suret ve timsallere tapmada belânın aslı da bundan dolayıdır. Buhari ve diğerlerinin anlattıklarına göre Hz. Nuh kavminin putları ve Nuh suresinde bahsedilen bu milletin putları Araplarda da vardı. Bu putların isimleri salih olan kimselerin isimleri idi. Bunlar öldükleri zaman zeytan, onların kavmine, putları koydukları yere putlarını dikmelerini ve orayı onların adlarıyla adlandırmalarını fısıldardı. Onlar bunu yaparlardı. Başlangıçta bunlar yalnız birer hatıra olmaktan öte geçmezken daha sonraları bunlar hakkında gerçek bilgi kaybolunca tapmaya başlamışlardır. Bu durumu, yukarıda verilen 15 nolu hadiste teyit etmektedir. Aynı şekilde Hıristiyanlarda resimleri ve heykelleri bulunduran Rum ve Yunan seleflerinin yollarına koyuldular. Rum ve Yunanlılar Peygamberlerin ve azizlerin tasvirlerini mabetlere ve diğer yerlere kordardı. Allah'ın Resulu onların bu tutumlarını tenkit etmiş ve yermiştir. Hz. Peygamber, dikkat edilirse tapınma şüphesi ve dine müdahalesi olmayan, kıralların, kumandan, baba-annenin, çocukların ve diğerlerinin resimlerini bulundurma noktasında onları yermemiştir. Hüküm çıkarma (müstanbit) ın bu açık sebepten gafil kalması ve bunu iki hadisi bir araya getirmek için nasları açıklamak bakımından diğer bir illet (sebe) olarak ele alması ve hadisteki asıl şeyi başka bir gayeye hamletmesi doğrusu hayret vericidir.

7 — Hafız, Abdullah b. Mes'ud (Ö. 652) un rivayet ettiği hadisi (yukarıda geçen I. hadis) Buhari'nin en eski açıklamacılarından olan Hattabi (Ö. 998) (9) nin şöyle söylediğini nakleder: «Musavvirin cezası gerçekte büyüktür. Zira, Allah bırakılarak suretlere tapılmıştır. O suretlere bakış

(8) ag, 1404

(9) İlam-ül Muhaddis, Fi Şerh-ı Sahih-ıl Buhari, Ayasofya kısmı, No: 686

kalbi çeldirir ve bazı duygular ona meyleder». Buradaki suretlerden maksadın ruhsuz timsaller olduğunu ayrıca kaydeder. (10)

Diyorumki, (11) bu metinlerin toplamından alınmış olan bu ilk sebebi bildirme (ta'lil) doğrudur. Araştırmacılar bununla yetinmişlerdir. Fakat suretlerin güzelliğiyle fitneye düşüleceği iddiası ancak nadir olan bir durumdur. Bu gibi şiddetli bir tehdit sırf bunun üzerine kurulmaz. Ancak inkâr edenlerin üzerinde bulunduğu bir dini duruma onları düşürmek kastedilmişse belirtilen ilk sebebe dönülebilir. Esasen Allah'ın yarattıkları şeylerden bir kısım varlıklara yönelme, onları güzel görme din bakımından yerilmiş olması ve onu kullanmanın yasak olması gerekli olmaz. Şayet böyle bir durum farz olan bir husus üzerine terettüp etmezse yapılmasıyla bir günah kazanılmaz. Eğer sanata bakmak günahı getiriyorsa o zaman ışıldayan yıldızların süsüne, çardaklı ve çardaksız bahçelere, çiçek bahçelerinin, ağaç bahçelerinin güzelliğine, suyun sesini ve kuşların ötüşünü duymak ve bunun dışında Allah'ın «her şeyi sağlam tutan (12)», «yarattığı her şeyi güzel yaratan (13)» ve bunların dışında kalan Allah'ın sonsuz işlerine bakmayı, onlar üzerinde düşünmeyi yasaklasınlar. Böyleleri acaba elbisesinin güzel olmasını seven birinin Peygambere bu konuda sorduğu soruya karşı O' (s.a.s.) nun verdiği cevabı ne yapacaklar «Allah Güzeldir, güzel olanı sever (14)».

8 — Hafız bütün bunları Hattabi'den naklettikten sonra O'nun şu ifadelerine de yer verir : «'Azap'la 'İkâp' arasında bir farkın bulunduğu söylenmiştir. Şöyleki, azap azarlama, inkâr gibi söz ve fiilden dolayı acıma olmayan şeyler üzerine itlak olunur. İkab ise fi'le mahsus olan bir cezadır. Bu bakımdan musavvirin insanlar içinde en şiddetli azap görecektir olan kimselerin içine dahil olması gerekmez. Aynı hususu Şerif-ül Mürteda da (Ö. 432/1040) «el-Gürer» (15) adlı eserinde bildiriyor.

Hattabi devamla şunu kaydeder: Ebu Aliyyülfarisi «tezkire» adlı eserinde Müşebbihe'yi (16) tekfir ederken musavvirden bahseden hadisle istidlâl (delile dayanarak hüküm çıkarmak) etti. O, hadisi onlara hamletti. Hadiste geçen Musavvirden maksadın Allah'ın bir şekilden ibaret olduğuna inananların olduğunu söyledi. Kapıdaki perde hakkında gelen «bu suretleri yapanlar azap olunurlar, (17)» ve Hz. Aişe'nin «bu suretlerin sahip-

(10) Reşid Rıda, 1405

(11) Reşid Rıda, agy.

(12) en-Neml suresi, 88

(13) es-Secde suresi, 7

(14) Tirmizi, Birr, 61; Ahmed I, 399; IV, 133

(15) Bkz: Eb-ül Kasım Ali b. Hüseyin, ed-Dürer vel-Gürer Fil-Mühadarat,

(16) Allah-ü Tealayı yaratıklara benzeten bir fırka

(17) Müslim, VI, 367

leri azaplanırlar (18)» hadislerini ve diğerlerini tekrar eder. Şayet O'nun yaptığı bu istidlâl doğru olsaydı Ayetin hadisle çatışmaması gerekirdi. (19)

Diyorumki, Ebu Ali bu hususta şöyle cevap verebilirdi: «Allah'ın yanında azabı en şiddetli olanlar musavvirlerdir» (20) hadisi Allah'ı bazı yaratıklar gibi düşünüp o şekilde tasvire kalkışan kimseler hakkında gelmiştir. Şayet böyle düşünürse o zaman Firavunların duçar oldukları azaba ortak olmaktan kurtulmuş olurlar. Bütün şeriat kanunlarının temelinde şu esas yer almaktadır: Ayetlerin günahların en şiddetlisi olarak belirttikleri günah, Allah'a ortak koşmak ve Firavun takımının yaptığı gibi Allah'ın Peygamberlerine karşı inatla durmaktır. Yasaklanmış tasvirde günah bakımından çok büyük günah olan bu günahların bağışlanması ve sahibinin temelli azap içinde kalmaması gerekli iken müsavvirlerin insanlar içinde en şiddetli azaba yahut Firavn takımı gibi küfürleri belli olan kimselerden daha fazla azap çekeceklerini iddia etmek nasıl olur. (21)

Fakat hadislerde geçen onların azap göreceği hususu mücerret tasvirin ötesinde kalan bir iştir. Yalnız şunu belirtelim : Kelime olarak anlam bakımından 'azap'la 'ikap' arasında fark vardır ki, her azap ikabı (ceza) getirmez. (22)

9 — Tasvirin ve resimli malzemeleri bulundurmanın çok şiddetli olarak yasak olduğunu kabul eden fakihlerden biri Maliki mezhebinden olan, Ebu Bekr b. el-A'rabî (Ö. 543/1148) ve Şafiî mezhebinden olan en-Nevevî (Ö. 676/1277) dir. Bunlar tasvirin kesin olarak yasak olduğunu benimsemişlerdir. Resimli eşyayı evde bulundurma hususunda el-A'rabî'nin görüşü şöylece hülâsa edilebilir : Şayet bulundurulan suretler beden sahibi varlıklara aitse bu icma ile haramdır. Şayet bu bir nakış ise bu hususta dört görüş vardır :

a — «Ancak elbisedeki bulunan nakış hariç (23)», hadisinin açık ifadesiyle kesin olarak caizdir.

b — Nakış dahil hepsi kesin olarak yasaktır.

c — Bedenin tümü, tasvirde bulunuyorsa yasaktır. Şayet başı gövdeden ayrılmış veya bedenin her parçası birbirinden ayrılmış ise caizdir. Doğrusu da budur.

d — Şayet bu tasvirli eşya ayak altında çiğnenen bir yerde ise caiz, asılı bulunuyorsa caiz değildir... vs. (24)

(18) age, VI, 367

(19) Reşid Rıda, 1406-1407

(20) Buhari, Libas 1898; Müslim, Libas 96; Ahmed III, 375

(21) Reşid Rıda, 1407

(22) Krş: Reşid Rıda, 1407

(23) Buhari, tec. ter. VI, 417-8, Müslim, VI, 361

(24) Reşid Rıda, 1407

Görülüyorki bu görüşte çeşitli yönlerden meseleyi anlatan diğer açıklamalarla aynı paraleldedir. Hemen hemen bütün klâsik müellifler aynı görüşü paylaşmışlardır.

10 — Yukarıdaki hadisleri açıklayan Hafız, «dürnük» hadisini açıklarken şu görüşe yer veriyor : Bu hadisle, gölgesi olmayan suretler ayakla basılan yerlerde yahut yastık vs. gibi şeylerde kullanılıyorsa, bu şartla suret edinmenin caiz olduğunu istidlâl etmişlerdir. Nevevî, bu görüşün sehabe ve tabiinden olan bilginlerin görüşü olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda Sevri (v. 161/778), Malik (v. 179/795), Ebu Hanife (v. 150/767) ve Şafiî (v. 204/820) nin görüşleride budur. Bu hususta gölgesi olanla gölgesi olmayan arasında fark yoktur. Şayet duvarda asılı yahut elbisede, sarıkta veya basit sayılmayan yerde bulunuyorsa o zaman haramdır. (25)

11 — Nevevî, Müslim üzerine yazdığı şerhte (26), «libas, 81» hadisi münasebetiyle şu hülasayı verir: «Bizim mezhebimizden alimler ve başka bilginler şöyle derler: 'Canlı varlıkların resimlerini yapmak şiddetle menedilmiştir ve bu büyük günahlardandır. Zira bu günah, hadislerde anılmış olan ağır ceza ile cezalandırılır. Resmi yapanın bunları ehemmiyet vermeden kullanılan eşya üzerine yapması mühim değildir, haram, resmi yapmanın kendisidir. Zira bu, Allah'ın yaratıcılık işinin bir taklididir. Bu noktadan hareket edilirse, resmin bir elbise, bir hali, bir sikke, bir vazo, bir duvar veya herhangi başka bir şey üzerine yapılması farksızdır, iş aynıdır.

«Ağaç, deve semeri ve başka şeylerin resimlerini yapmak menedilmiş değildir, fakat hayvanların resimlerini yapmağa cevaz verilmemiştir. Resim hakkındaki şeriat hükümleri bu kadardır.»

«Üzerlerinde hayvan resimleri bulunan eşyanın kullanılmasına da dikkat edilmelidir; Bu resimler bir duvara asılmış, giyilen bir elbise veya başa bağlanan bir mendil veya bir dereceye kadar ehemmiyet verilen bir eşya üzerinde iseler haramdır. Fakat bu resimler, üzerine basılan halılar, minderler, yastıklar ve benzer işlerde kullanılan başka şeyler üzerinde iseler, haram değildir. Melekler, içinde böyle eşyanın bulunduğu evlerden kaçarlardı, inşallah biraz sonra bundan bahsedeceğiz.

«Bütün bu hallerde yapılan şeylerin bir gölgesinin olmasının veya olmamasının ehemmiyeti yoktur. Bazı eski fakihler derlerki, gölgesi olan tasvirler menedilmiştir, bütün başkalarına cevaz verilmiştir... Fakat bu yanlış bir görüştür. Peygamber perde üzerine yapılmış olan resmi şiddetle takbih eder, halbuki hiç şüphesiz bunun gölgesi yoktur. Ne olursa ol-

(25) Reşid Rıda, 1407

(26) el-Minhac Fi Şerh-ı Sahih-ı Müslim, IV, 443, Kahire, 1283

sun bütün resimleri meneden öteki hadislerin hepsini göz önünde bulundurmak gerekir. (27)»

Bir çok müellifler Nevevî'nin bu açıklamasını olduğu gibi almışlar ve kanaatlarını bununla teyit etmişlerdir. Türk müellifleri arasında da bu izah benimsenmiştir. Meselâ bu hususta bir eser yazan müftü Fethullah, (28) Nevevî'nin yukarıda verilen ifâdelerine yer vererek resmin yasak olduğunu bununla delillendirmeye çalışıyor ve eserinde bundan başka bir çok fakihlerin görüşlerine yer veriyor. Genellikle hepsi, tasvirin haram olduğuna, bunları tapınma ve Allah'a benzetme gayesiyle yapanların küfrüne, başka gayeye bağlı olduğu takdirde açıkça fıskına hüküm vermişlerdir. Evde bulundurma hususunda ise nisbeten müsamahalı hareket etmiştir. Şöyle diyor: «Evde resim bulundurma herahat-i tahrimiyye = harama yakın kerahet ile kesin olarak mekruhsada fakat bunun yasaklığı bilfiil tasvir gibi o derece de şiddetli değildir.» Bundan sonra bir kaç fıkıh kitaplarında (Redd-ül Muhtar, Şerh-ül Hülâsa) bunu teyit eden görüşleri alıyor. Tasvirin yasak olduğunu ve Hz. Peygamberin yasakladığı tasvirin genel olarak bütün canlı varlıklara şamil olduğunu iddia eden bir risaleyi (mektubu) da araştırmalarım esnasında buldum. (x) Bu risale, Harput'un Kâmil Paşa medresesi müderrisi merhum Kâmil Abdülhamid Efendi'nin risalesidir ki, bu risaleyi İbn-ül Emin Mahmut Kemal efendiye müderrisin oğlu Kemaleddin yazmıştır. (29) Hemen hemen aynı iddiaları tekrar etmiş ve aynı müelliflerin görüşlerine yer vermiştir. Ayrıca döneminde yeni adet haline gelmiş olan resimli kartpostalların alım ve satımını da haram saymış ve : «böyle kartlarla yazışma ve mektuplaşmanın suret tapıcılığına benzerliği aşikârdır,» bile demiştir. Esasen bütün klâsik müellifler arasında işin yasaklığı etrafında bir beraberlik pek göze çarpmamaktadır. Meselâ: Zühri (Ö. 741) derki: «Resimler, üzerine resim yapılmış eşyaları kullanma, veya içinde resimler bulunan bir eve girme istisnasız olarak menedilmiştir. Bu resimlerin bir giyecek üzerine işlenmiş olup olmasının bir duvar üzerinde, bir elbise üzerinde, alalade bir işte kullanılan bir halı üzerinde olmasının ehemmiyeti yoktur, bu yasaklama, hadislerin ve hususiyetle Müslim'in bahsettiği 'nümrûka' (minder) hadisinin nassına dayanır. Bu çok sağlam bir görüştür. Başkaları derler: İster alalade bir işte kullanılсын, ister kullanılmasın, ister duvara asılmış olsun, ister olmasın bir giyecek üzerine işlenmiş olan resimlere cevaz verilir. Gölgesi olan

(27) A. J. Wensick, İslam Ansiklopedisi, suret maddesi, XI, 50, İst. 1970

(28) Bkz. Misbah-ül Münir Fi Men'it Tasvir, Mazume-i Efkâr matbaası, İst. 1328

(x) Böyle bir risalenin olduğunu bana bildiren ve yardımcı olan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi eski müdürü sayın Nurettin Kalkandele'ye minnettarım.

(29) Risale için bkz. İstanbul Üniversitesi, İbn-ül Emin Mahmut Kitaplığı bölümü, No : 2476, varak: 54-57

tasvirler duvarlara veya benzer şeyler üzerine yapılmış resimler etrafları işlenmiş olsun veya olmasın mekruh sayılır. (30)

İcma' gölgesi olan tasvirleri meneder ve bunların tahrip edilmesini vacip sayar. (31) Kadı İyaz derki: «Bununla beraber küçük kızların oynadığı ve oynanması caiz olan bebekler istisna edilir. Buna karşılık İmam Malik (Ö. 179/795) bir adamın kızı için oyuncak bebek almasını mekruh sayar. (32)

12 — Hattabi (Ö. 998) «oyuncak» hakkındaki hadisi şerhederken «kızların oyuncakları kendileri hakkında tehdit gelen diğer suretlerle oynanıp eğlenmek gibi değildir. Hz. Peygamber, Hz. Aişe o zamanlarda erginlik çağına gelmediği için O'na izin vermiştir.» der. (33) Hafız bunu naklettikten sonra şöyle der: «Bu bir görüştür. Fakat Hz. Aişe'nin Hayber savaşı (628) esnasında 14 yaşını bitirdiğini veya buna yakın olduğu muhtemeldir. Tebük savaşında (630) ise kesin olarak bu yaşı aşmıştı. Burada Hayber hakkında söyliyenin rivayeti üstün geliyor vs. (34)

Fakat şunu unutmamak gerekirken, şayet çocuk oyuncakları haram olsaydı Hz. Peygamber Hz. Aişe ve arkadaşlarının oyuncaklarını tasvip etmiyecekti. Şayet bu arkadaşları erginlik çağına ayak basmamış olsalardı o zaman Hz. Peygamber Hz. Aişe'yi evinde yalnız başına bırakmazdı. (Yahut bunların yaşı küçük olsalardı Hz. Peygamber eve geldiği zaman kaçıp gizlenmemeleri gerekirdi.) Esasen bu oyuncaklar hakkında doğru olan şudur: Oyuncaklar genel olarak Hz. Peygamberin reddettiği asılı bulunan tasvirli eşya içine girmez. Bunlar daha çok tapınılmıyan cinsten olan ve yastık, minder üzerinde bulunan suretlere benzediği belirmiş oluyor. (35)

13 — Hz. Peygamber, kendi peygamberlerinin kabirlerini mescit haline getiren «ehl-ı Kitabı» (kendilerine İlähi kitap verilmiş olan Yahudi ve Hıristiyanlar) lanetlemiştir. Bunun açıklamasını yapan Hafız diyor ki: «Eskiden bir salih kimse öldüğü zaman onların üzerine tapınaklar yaparlar ve resimlerini duvara çizerlerdi. İlk dönemdekiler, onların resimlerini göreyerek onlarla kaynaşsınlar, onların iyi işlerini hatırlasınlar ve onların çalışmaları gibi çalışsınlar diye, onların yapılmış kabirlerini açıyorlardı. Sonra aradan zaman geçince ilk zamanlardakilerin gayelerini bilmez oldular ve şeytan onlara, seleflerinin bu suretlere taptıklarını ve onlara tazimde bulduklarını o halde «sizde ibadet edin» vesvesesini verdi. Bundan dolayı

(30) İslâm Ansiklopedisi, agm. XI, 50

(31) Müftü Fethullah aynı görüşü ileri sürer ve «Redd-ül Muhtar», «el-Hülase» nin haşiyesinde geçen Ebussu'ud'un şu fetvasını nakleder: «Biri başkasının evinde bir resim görse ve onu oradan yok edebileceyse bu ona gereklidir.»

(32) Bkz. İslâm Ansiklopedisi, XI, 50

(33) Reşid Rıda, 1409

(34) Reşid Rıda, 1409

(35) Krş. Reşid Rıda, 1409

Hız. Peygamber bu düşünce ve inanca götüreceğ bütün yollardan müslümanların sakınması için bu gibi sedler çekti, onlardan sakındırdı. Habeşistan'daki kilise hakkında Hz. Peygamberin bu hadisinde tasvire karşı bir yasağın bulunduğunu söyleyenler olmuştur. Bir kısımda, Hz. Peygamber döneminin putçuluğa yakın bir dönem olduğunu, bu sebepten bu hadisin o dönemin insanını kapsadığını fakat şimdi ise böyle bir tehlikenin olmadığını belirterek hadisi bu noktaya hamletmişlerdir.... Görüldüğü üzere bu yapılmış tehdit tamamen kabirleri tazim gayesiyle bir tapınak yapan kimseler hakkındadır. (36) Hz. Peygamberin bu hassasiyeti kendi döneminden önceki zamanlarda meydana gelmiş putçuluğa engel olmak içindir. Tetkik edildiği zaman görülür ki, sonradan putçuluk olarak kendini gösteren durumların başlangıçta gayet iyi niyetle başladığını ve sonunda giderek temelinden çıktığı görülecektir. Bütün bunları göz önünde bulduran Hz. Peygamber tapınmaya vasıta olacak bütün şekillerden müslümanın inancını arındırmak istemiştir. Bu başlangıçta böyle şiddetli olarak uygulanmasaydı, her yer sembollerle dolup taşacaktı ve inanç sadeliğini kaybedecekti. «Sathi bir tetkik dahi resim ve heykel yapmanın tarih boyunca dini nasıl zedelediğini açıkça göstermiştir. Hayatı boyunca Budha kendisinin, kavmini doğru yola götürmeye çalışan bir insandan başka bir şey olmadığını ısrarla söylediği halde, ölür ölmez müntesipleri O'nun heykelini yapmışlar ve O'na tapınmışlardır. Budha'nın küçük heykellerini ve O'nun önünde secde eden müntesipleri, Aşya'nın her tarafında hâlâ görülen tabii manzaralardandır. Hz. Musa Tur-ı Sina'da Tevrat'ı henüz almıştiki, geride kalan kavmi Altın Buzağı'ya tapmaya başladılar. (37) Resim ve heykel konusunda bir çok dinî eserlerin son derece güzel oluşu dine yaptığı zararı daha vahim bir hale getirmekten başka bir şeye yaramamıştır. İnanıp inanmamak sizin elinizde. (38) Ben çocuk iken Allah'ı uzun beyaz sakallı, ihtiyar bir adam tasavvur ederdim. Avrupa'nın meşhur dinî tabloları bunun doğru olduğuna beni inandırmıştı. Ne vakit Allah'ı düşünecek olsam O'nu hayalimde, Romadaki meşhur bir kilisenin tavanında Michelangelo'nun yaptığı 'hilkat' tablosundaki şekliyle gördüm. İlk gençliğimde fikren olgunlaşmağa başladığım zaman gördüğüm her dinî tablodaki beyaz sakallı ihtiyar adam kılığındaki Allah mefhumu bana o kadar gülünç göründüğü Allah'a inanmaktan vazgeçtim. (39)»

Hiristiyan dünyasında dini inanç ve bazı dinî olayları tasvirlerle ve heykellerle anlatmaya yönelme, dinî heyecanı bunlarla dindirmeye çalış-

(36) Krş. Reşid Rıda, 1410

(37) Meryem Cemile, Garp Materyalizmi karşısında İslâm, K. Kuşçu ter. s. 80, İst. 1965

(38) Meryem Cemile anlatıyor. 1934 te Newyork'ta doğmuş, orada öğrenim görmüş, 1961 de müslüman olmuş.

(39) Meryem Cemile, age, s. 81

ma resim ve heykelin gelişmesine sebep olmuşsa da bazan da ters tepkiler doğurmuştur. Hele bunların dini hayatta birer vâsıta olarak kullanılması bazı karşı çıkışlara sebep olmuştur. İslâm, Allah'a giden yolda aracıyı tanımamıştır. Müslümanın Cenab-ı Hakkı düşünmesini, O'nun yüceliğini hayranlıkla seyretmesini İslâm istemiştir. Fakat bu Kudret sahibi varlığı, çizgilerin içine sokup basitleştirmeyi yasaklamış, O'nu her şeyden münezze kılmıştır.

Bölüm : V

V) VERİLEN HADİSLERLE, BUNLARI AÇIKLAYAN BİLGİNLERİN GÖRÜŞLERİNİN ÖZETİ :

Hadislerin anlattığı hususlar başlıca yedi madde halinde özetlenebilir :

1 — Tasvir yapanlar kıyamet gününde azap görürler, sırf acizliklerinin ispatı için ahirette yaptıkları şeyi diriltmeleri teklif olunur ve Allah'ın yaratmasına benzetmeye kalkıştıkları için çok büyük bir zülüm içinde oldukları bildirilmiştir. (1)

2 — Hz. Peygamber, Peygamberlerin kabirlerini tapınak hale getirenleri lanetlediği gibi musavviri de lanetlemiş, bu hususta şöyle buyurmuştur: «Onlar kendi aralarında bulunan iyi kimselerin resimlerini yaparlar ve onları tapınaklarına korlardı. (2) Hz. Peygamber böylelerini insanların en kötüsü olarak nitelemiştir. (3)

3 — Üzerinde resim ve timsal bulunan perdelerin asılmasını kabul etmemesi ve onları indirtmesi. (4)

4 — Kabul etmemesinin sebepleri arasında bizzat şu hususları sayması : «Biz taş ve toprağı örtmekle emrolunmadık, (5)» «namaz kılariken neşgul etmesi (6)» ve «Meleklerin resim ve suret bulunan eve girmiyeceğı (7)».

5 — Resim bulunan elbise, yastık ve minderin evde bulundurulması ve yastıkta resim kaldığı halde Hz. Peygamberin bunu kullanması (8).

6 — Başını kesmek suretiyle ağaca benzer duruma gelen canlılara ait resimlerin bu değişik durumuyla evde bulundurmanın caiz olması (İbn-ı Abbas'ın Iraklı musavvire verdiği fetva bu anlamadır.) (9)

7 — Haçları bozmak ve yok etmek. (10)

(1) Müslim, VI, 369, VI, 368, VI, 370

(2) Buhari, tec. ter. IV, 479, Müslim, II 153

(3) Krş. Müslim, II, 154-5

(4) Müslim, VI, 363

(5) Müslim, VI, 362

(6) Buhari, Libas 91

(7) Müslim, VI, 368

(8) Müslim, VI, 362

(9) Müslim VI, 370

(10) Buhari, Mezalim, 131; Buyu', 102

Bu mesele hakkında sehabe ve tabiinden gelen haberler :

1 — «Melekler suret bulunan eve girmezler, ancak elbisede bulunan nakış bunun dışındadır (11), hadisini rivayet eden ravilerden biri olan sehabi Zeyd b. Halid'in evinde resimli perde kullanması. Bu sehabi suret bulunan elbisenin basit yerlerde bulunması şartını ileri sürmemiştir.

2 — Tabii imamlarının en büyüklerinden biri olan Kasım b. Muhammed b. Ebu Bekr (r.a.) (107/725) Su köpeği ve Anka kuşu resimleri bulunan bir kapı perdesi buldurması. (12) Kasım, Hz. Aişe'nin talebesi olup Ö'nun hadislerini en iyi bilenlerdendi. (13) Hz. Aişe'den yukarıda geçen «nümrüke» hadisini rivayet etmiştir. (14)

3 — Hz. Ömer'in mevlası (x) ve hazinedarı Yesar b. Nümeyr'in evinde resimli eşya buldurması. O, Hz. Ömer ve diğerlerinden hadisler rivayet etmiş, İbn-ı Sa'd (Ö. 965) nın anlattığına göre itimada şayan (sika) bir kimsedir. (15)

4 — Birbiri ardınca Muaviye tarafından Medine valiliklerine getirilmiş olan Sad b. As (Ö. 678) veya Mervan b. hakem (Ö. 684) için inşa edilen bir evde bir ressamın resim yapması. Bir kayde göre de ressam binanın üst katında resim ve suret yaparken Ebu Hüreyre tarafından görülmüş ve bunun üzerine Müslim, (VI, 372) de geçen hadisi söylemiştir. (16) Mervan'ın yaptığı hiç şüphesiz bir delil olarak ileriye sürülemez. Yalnız, bu olay sehabe döneminde de resim hususunda nadir bazı olayların bulunduğunu göstermektedir. (17) Sehabe döneminde resim konusunda fetva isteyen birine İbn-ı Abbas, bitki resimlerini yapma fetvasını verdiği yukarıda anlatılmıştı. Demekki bu işle uğraşanlar çıkıyor ve onlar İslâm bakımından durumlarını öğrenmek için sehabeye baş vuruyorlardı.

Fıkıh bilginlerinin durumu açıklamaları :

Hadisleri açıklıyan ve ifade ettikleri anlamlar üzerinde duran fakihler bu konuda iki grupta toplamak mümkündür :

A — Tasvirin yasak olduğunu şiddetli olarak söyleyenler,

B — Bu işte şiddetli davranmayanlar,

Tasvirin şiddetli olarak yasaklandığını XII. ve XIII. asırlarda söyleyen araştırmacı fakihler arasında en meşhurları Ebu Bekr İbn-ül Arabi (Ö. 544/

(11) Buhari, tec. ter. VI, 417-8, Müslim, VI, 361

(12) Raşid Rıda, 1410

(13) Muhammed Abd-ül Aziz el-Huli, Miftah-üs-Sünne, s. 20, Subhi salih, Hadis İstihlaları, Yaşar Kandemir ter. s. 36, diyanet yayınları, Ankara, 1971

(14) Müslim, VI, 370

(15) Reşid Rıda, 1412

(16) Sofuoğlu, Müslim Tercemesi, VI, 372, 54 nolu dip not

(17) Reşid Rıda, 1412

1149) ve Nevevî (676/1277) dir. Nevevî, tasvirin kesin olarak yasaklandığı inancını taşımış ve «şayet aslında tasvir bulunan malzemeyi bulundurmamak ve kullanmak helâl olsaydı, o zaman kullanmanın da helâl olacağını» belirterek yalnız tasvirin değil, aynı zamanda onu bulundurmanın ve kullanmanın da haram olduğunu kesin olarak savunmuştur. (18)

Ebu Bekr b. Arabi ise şöyle demiştir : «Bir yapıya sahip heykeller gibi gölgesi olan şeyleri bulundurmamak icma ile haramdır.» Fakat bu icma iddiası karşısında Hafız İbn-ül Hacer, kız çocuklarına ait oyuncakların helâl olduğunu - yukarıda geçen sahih hadise dayanarak - bilginler topluluğu açıkça belirttikleri için bu hususta icmanın doğru olmadığını belirtmiştir. Şu halde tasvirin haram olduğu icma ile sabittir, denilemez. (19)

Gölgesi olmayan resimleri bulundurma hakkında dört görüşün bulunduğu anlatılmıştır :

- a — Kesin olarak bulundurmamak caizdir,
- b — Kesin olarak yasaktır,
- c — Resim bütün beden organlarını yansıtıyorsa, haramdır, şayet baş tarafı kesilmiş bölüm bölüme ayrılmışsa caizdir,
- d — Bir yerde asılarak saygı göstermek şeklinde değilse, ayakla basılan yerlerde bulundurmamak caizdir. Hafız İbn-ül Hacer. bu son görüşü tercih etmiştir. (20)

B — Şiddetli Davranışlar :

1 — Hanbeli mezhebinin görüşü : Elbisede bulunan suret -ister duvarda bulunan bir eşya üzerindeki olsun- caizdir.

2 — Kasım b. Muhammed b. Ebu Bekir (Ö. 107/725) de aynı görüşü paylaşmaktadır. Şayet gölgesi olmayan bir suret ise kesin olarak onu bulundurmada bir sakınca yoktur. Gerçekte O'nun evinde nakışlı eşyanın bulunması (21) da bunu doğrulamaktadır.

3 — Ebu Aliyyülfarisi, musavvirlerin azap görecekları tehdidini, Cenab-ı Hakkı yaratmış olduğu şeylere benzeten ve bunlara benzer olduğuna inananlara hamletmiştir. (22)

4 — İbn-ı Hibban (Ö. 354/965), meleklerin suret bulunan eve girmeyeceklerini bildiren hadisin Hz. Peygambere mahsus olduğunu ifade etmiştir. (23) Bir kısmı bu hadiste geçen meleğin vahiy meleği olduğunu bildirmiştir. Bu düşünceyi paylaşan İbn-ı Hibban ve diğerlerinin iddiasına

(18) age. 1452

(19) age. 1452

(20) age. 1452

(21) Krş: Müslim VI, 370

(22) Bkz: el-Hüccce, I, 356

(23) Reşid Rıda, 1402

göre artık vahiy meleği kesilmiştir. (24) Bir kısmı ise bu hadiste geçen meleklerin yalnız rahmet melekleri olduğunu söylemişlerdir (25).

5 — Son olarak bu işin hafifletilmesine giden başka bir grupta şunu ileri sürmüşlerdir : Bu tasvirin yasaklanması, putlara tapma döneminin hâlâ bazı yerlerde sürüp gittiği bir zaman için söylenmiştir. Şimdi ise böyle bir tehlike yoktur. Fakat Hafız'ın belirttiğine göre İbn-ü Dakik-ıl-'ld (702/1302) bunu reddetmiştir. (26)

Aslında tasvirin yasaklılığı hakkında gelen tehditin mahiyeti araştırıldığı zaman bunun iki kısım olduğu ortaya çıkar :

a — Ancak Allah'ın yaratmasına benzetmeye kalkışıldığı ve bu niyet beslendiği zaman tahakkuk eder.

b — Durum böyle olmakla beraber tehditi gerektiren sebebin esas mahiyeti ileri sürülmemiş. Habeşistan kilisesi hakkında varit olan hadiste böyle bir durum vardır. Gerek eski ve gerekse yeni araştırmacılar bu ve diğer hadislerin açıklanması üzerinde dururlarken, esasen bu tehditin Peygamberlerin, salihlerin ve diğer kimselerin suretlerine tapmaya bir engel olması için yapıldığını açıkça belirtmişlerdir. Kabirler üzerinde mescit yapma hakkında gelen tehdit bunun gibi olup aralarında asla fark yoktur. Nitekim Buharideki bu hadisi Hafız «Kabirler üzerine mescit yapma» adı altında açıklarken derki: «Bu yasak tamamen, kabirleri, lanete uğramış olan kimselerin durumuna düşmekten korkulduğu için böyle bir yasak konulmuştur. Şayet bu hususta, böyle bir durumun doğmayacağından emin olunulursa bu sebepten bir engel yoktur. (27) Şunu da söylemek mümkündür : Vasıtaların önüne geçmek, zamanların ve tasvir türlerinin değişmesiyle değişir. Cahiliye döneminde tapınma bakımından suretler ve timsaller, ruhu olan varlıklara ait olduğu zaman bundan dolayı İbn-i Abbas, musavvire ağaç tasvirlerini yapma fetvasını vermiş ki; zaten bunların ruhu yoktur. (Yani saygıda, saygı veya tapınma aracı olarak kullanılan varlıkların tasvirleri yasaklanmıştır). Canlı varlıkların suretleri yalnız süs için kullanılıp, tapınma endişesi yok olunca, selefın ileri gelenlerinden bir kısmı bazı resimleri evlerinde bulundurmuşlardır. Nitekim eshap, Kısra'nın sarayındaki suretlere dokunmamışlar, olduğu gibi bırakmışlardır. Bu suretler şair Buhteri (Ö. 284/897) zamanına kadar kalmıştır. Şair bunun için de bir şiir yazmıştır. (28) Esasen biz bununla, bazılarının iddia

(24) Age. 1402, 1412

(25) Age. 1402, 1412

(26) Age. 1413

(27) Age. 1413

(28) Şiir için bkz: Divan-ül Buhteri, II, 58, bu tasvirler için bkz: F. Surre Und Herzfeld, Archaeologische Reise im Euphart-und Tigrisgebiet, 11, 70 ve E. Herzfeld, Die Malereien von Samerra, s. 6-7, Dr. Zeki Muhammed Hasan, et-Tasvir İnd-el-Arab, s. 124, Reşid Rıda, age. 1414

ettiği gibi «resim yasağı birinci asra ait bir durumdur, o zamanda resimlere karşı saygıda bulunanlar vardı, bu gün ise bu tehlike kalkmıştır, şu halde bu hadis mensuh (yürürlükten kaldırılmış) tır» demiyoruz. Şüphesiz Peygamberlerin, velilerin veya halktan birine karşı ileri derecede saygı gösterilen kimsenin tasvirleri tapınmaya bir gün götürür. (29) Bu sebepten dolayı yasaklılığın sebebi kaldığı sürece hüküm devam eder. Hüküm böyle bir olay ve davranış meydana geldiği zaman cari olacağı bir gerçektir. Tasvir yalnız mücerret tasvir niteliğini kaybetmezse bir sakınca yoktur. Ama tasvir, arkasından tazim duygularını koşturuyor ve tapınmaya doğru götürüyor veya bir aracı haline getirilirse o zaman hadisin ilgili hükmü içine girer. Bu her dönem ve çağda varlığını gösterecek bir hükümdür. Yarın başka bir durum çıkar, Allah'ın arkasında koşması gereken duygular o durum ve şeyin arkasında koşturulursa yine ilgili hadislerin hükümleri konuşur. Nitekim tazim gayesiyle kullanılan kabirler ve onlar üzerinde bulunan heykelleri kırmak için Hz. Peygamber Hz. Ali'yi görevlendirmiştir. (30) Peygamberimizin bütün bu icraatlarındaki sebep açıktır.

Durumu böyle ortaya koyduktan sonra, hayatın tabii ve zaruri ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran, artık tasvirin ve timsalin müslümanlar için inanç bakımından korkutucu bir unsur olmadığını gören bilginler, cevazına doğru gitmişlerdir. Bu bilginlerin düşünce ve açıklamalarını kısmen yukarıda görmekte beraber, burada resim ve heykel yapımı ve bunları bulundurmanın neden yasak olduğunu, bugünkü zaruretler karşısında durumun ne olması gerektiğini burada tekrar dinlemekte konunun aydınlık kazanması bakımından önemlidir.

---

(29) Reşid Rıda, 1412

(30) Hadis için bkz: Müslim, III, 61, Ebu Davud, II, 70, Tirmizi, II, 153

Ek : I

Tecrid-ı Sarih Mütercimi ve şarihi merhum Kâmil Miras'ın mü-talaası : (x)

Yasak Sebebi : Tersim ve tasvir konusunda yegane yasak sebebi, resimlere ve suretlere tapınma endişesidir. İslâm dini tevhid dini ve zatında, sıfatında bir Allah'a ibadet, kulluğu arzetme dini olduğundan ve bir kelime ile tevhid, İslâmî umdelerin, İslâm nur ve ziyasının mihrak noktası bulunduğundan her ne suretle olursa olsun az, çok şirk (Allah'a ortak koşma) ile lekeli olmaması Resul-ı Ekrem'in büyük bir kıskançlıkla ihtimam buyurduğu bir mesele idi. Tevhidin korunması adına kendi kabrine bile ibadet edercesine saygı gösterisinde bulunulmasını istemiyordu.

Bu sebeple İslâm'ın ilk günlerinde Resul-ı Ekrem ister tazim, ister tahkir ifade eder surette kullanılsın, ister ibadet, ister kıymetsiz manasını arzetsin, resimli eşya kullanılmasını kesin surette yasaklamıştır. Çünkü Hz. Peygamber, İslâmın ilk günlerinde şirkle mücadele halinde idi. İnsanlığı putlara, timsâllere, tasvirlerle ibadetten alıkoymaya çalışıyordu. Resim ve tasvir hakkında kesin surette şiddetli cezayı bildiren hadis-ı Şerifler hep İslâm'ın ilk günlerinde varit olmuştur. Fakat İslâm'ın şirke galebesi ve hakiki zaferi gerçekleşikten sonra ilk günlerdeki derecede kesin harekete lüzum kalmamıştı. Tasvirler ve timsallerin tazim ifade etmiyecek bir surette kullanılmasına müsaade edilmiştir ki, bu müsaade yukarıdaki Ebu Telha hadisinin son fıkrasındaki istisnadan (yani «elbisedeki nakış müstesnadır») faydalanılmıştır.

Yıldan yıla İslâm'ın nuru dünya ufuklarına yayılmaya başlayıp gönüllerde tevhit inancı gereği gibi yerleşince yukarıda bildirdiğimiz şekilde bir çok selef imamları ile fıkıh mezhepleri sahipleri manzara resimlerinin, bütün bedene ait olmayan insan ve ruh sahibi canlıların tasvirini ve saygı beslenilmeden kullanılmasını mübah saymışlardır. Bu sebeple hadis açıklamacıları şiddetli sakındırmayı içine alan hadisleri bütün bedeni içine alan tasvirlerle sarf ve hamlatmışlar, meselâ, belden yukarı çekileri resmin yapım ve kullanılmasında bir sakınca görmemişlerdir. Hatta Bu-

---

(x) Bkz: Tecrid Tercemesi. VI, 414-421, ikinci baskı, Ankara, 1969 (Kısmen sadeleştirilmiştir).

hari'nin eski açıklamacılarından Hattabi Ebu Süleyman (ö 388/998), Ebu Telha hadisinin son fıkrasından istifade ederek «bedenin tümü olmamak» gibi bir kayde de lüzüm görmiyerek kerahetine (iyi görülmiyen) inanmış, mekruh oluşuna sebep olarak da kalbin faydasız şeylerle uğraşmasını göstermiştir. (Bkz: Umdet'ül Kari, XI, 313) —

Buhari'nin ilk açıklamacılarından çok alim ve zeki bir zat olan Hattabi'nin kerahet sebebini boş şeylerle (malaya'ni) uğraşma derecesinden ileri götürmemesi o devirlerde resme ta'zim ve tapınma hissini Hattabi nazarında şuurlu hiç bir müslümanın hatırından geçmeyeceği muhakkak olmasından doğmuş olsa gerek.

Aliyy'ül Kari (Ö. 855/1451) de Hz. Aişe'den rivayet olunan bir hadisin açıklamasında bu kerahetin bir «kerahet-ı tenzihiyye (helâle yakın kerahet)» olduğunu naklediyor...

Üstünde kanatlı at resmi bulunan perde hakkında Hz. Peygamber ta'kındığı tavrı anlattıktan sonra derki, «Hz. Aişe'nin bu kilimi aşırı süs içindi, örtü için değildi. Bundan dolayı Resul-ı Ekrem tarafından tekdir edildi. Bu hadis ile, yastık, minder gibi hususlarda kullanılmasının cevazına fakat duvara süs için resimli kumaş makulesini asmanın haramlığına değil, kerahet-ı tenzihiyye (helâle yakın kerahet) olduğuna delil getirilmiştir,» diyor. Çünkü Resul-ı Ekrem'in «duvara bu resimli kumaşı asmağa memur değiliz» sözleri, ne böyle asmaktan alıkoymaya, nede vücuba ve mübaha işaret etmez, diye ihticac (delil göstermek) edildiğini haber veriyor. (1)

.....

Bir Hikâye : Osmanlı padişahlarından Abdülaziz zamanında resim kullanılması mevzubahs edilmiş, şeyhül İslâm Turşucuzade, Ebu Telha'nın yuvarıda zikrettiğimiz «elbisede olan nakış müstesna» hadisi ile istidlâl ederek cevazına fetva verdiği ve bu fetvası üzerine Şeyh'ül İslâm olduğu rivayet edilir. ~

Bir Hülâsa : Buraya kadar resim hakkında gelen hadis-ı Şeriflerden bazılarını selef ve halef imamlarından bir çoğunun görüş ve ictihatlarıyla beraber mütalâa etmiş bulunuyoruz. Bu bapta bilginlerin iki noktada ittifak ve bir noktada ihtilâf ettiklerini görüyoruz. İttifak ettikleri noktalardan birisi ağaç, dağ, taş gibi eşya ve manzara resimlerinin kesin surette mübah olduğudur. Diğeri ise vesikalık fotoğraflar gibi bedenin tamı değilde bir kısmına ait olan hayat sahibi resimlerinin hem yapılmaları ve hemde kullanılmalarının cevazıdır. Bedenin tamı olanlar hakkında ihtilâf edilmiştir. Bir kısım bilginler tazim vesilesi olmaksızın bunların istimalini (kullanılmasını) da kerahetle beraber uygun görmüşlerdir. Bazıları etmemişlerdir. (2)

(1) Mirkat, IV, 485

(2) Tecrit Tercemesi, VI, 421

Ek : 2

1945 yılında Mısır müftülüğünü yapmış olan muhterem Hasan'ın Muhammed Mahluf'un resim hakkındaki görüşleri :

«Hayvan olsun veya başka bir şey olsun bir şeyin resmini yapmak, bazan tıpkısı veya şekli gibi yapmakla olurki, bunun birine «timsal», bazanda suretini bir kâğıt, elbise, örtü, duvar ve benzeri şeyler üzerine işlemekle olurki, buna resim denir. Misâl ve temsil dendiği de olur...»

.....
.....

(Bundan sonraki kısımlarda resim etrafında İslâm bilginlerinin görüşlerini ve bu hususta varit olan hadisleri birer birer vermektedir. Bu görüşleri ve hadisleri yukarıdaki bölümlerde verdiğim için burada onları tekrar etmeyi faydalı bulmadım. Muhterem müftü bunları arzettikten sonra şu neticeye gidiyor)

«Anlaşılan şari, mücessem resimleri yapmayı ve edinmeyi yasak kıldığı zaman bundan şirkin önlenmesini kastetmiştir. Çünkü cahiliyette yapılan ve tapılan putlar ve desenler uzun zamanlar önce ve tarihin bile bilemediği bazı salih kimselerin resimleri idi. Hatta onlar şöyle diyorlardı: «Biz onlara, ancak bizi Allah'a yaklaştırmaları için tapıyoruz!»

«Akıl ve mantık dini olan İslâm dini gelince, akıl dışı ibadetleri, şirki ve her çeşit putperestliği ortadan kaldırmış, tertemiz tevhid akidesini yerleştirmiştir...»

Nakışlı resimlere gelince :

«Bu resimler hiç bir zaman cahiliyette tapınak olarak kullanılmamıştır. Lâkin mücessem olan resimlerle nede olsa biraz ilgisi bulunduğundan bir parça dahi olsa onu hatırlattığından dolayı, en güzel bir tarzda şirk ve benzeri putperestlik maddelerini ortadan kaldırmak için, şari ilk başlangıçta onları da yasak etmiş, yapan ve yaptıranı şiddetli bir azapla tehdit etmiştir. Çünkü putperestlik zamanı daha geçmemişti tam manasiyle...»

«Fakat İslâm yerleşip, putların hakimiyeti yerle bir edildikten sonra iman nuru parlamış, Kur'an ışığı altında akıllar en doğru olanı bulmuştur. İşte şari ancak bundan sonra nakışlı resimlere 'ancak elbisedeki nakışlı resimler hariç' diyerek cevaz vermiştir.»

«Hikmet ve zaruretlerin icabı olarak yavaş yavaş şer'i hükümler yerleşmiştir.»

«Selef bilginlerinden bir kısmı, hadis-i şerifin zahirini delil göstererek, buna ne suretle olursa olsun cevaz vermiştir. Bilginlerden bir kısmı da eğer bunda cahiliyette olduğu gibi putlara tazim yolu takip edilmezse caiz olur demişlerdir.

«Bir kısım bilginlerde, eğer insan veya hayvan resimleri kâmil bir şekil üzerine değilse caiz olur demişlerdir. Çünkü resimlerin tam insan veya hayvan şeklinde kâmil bir heyet üzere durması cahiliyetten sonra da olsa, aslı ve eskiyi hatırlatmak bakımından onlara bir çeşit işaret vardır.»

Bilginlerden bir toplulukta, bu bapta varit olan hadislerin itlâkından istidlâl ederek (delil çıkararak) o resimleri, cisimli resimler mesabesinde kılmışlardır. Gayeleri: Şirk ve sair günahları önlemek bakımından biraz daha titiz davranmak...

Caiz olduğunu bildiren birinci söz, bizim memleketlerimizde bize nisbeten daha uygundur. O söze binaen bugünkü fotoğraf ve diğer güneş resimlerine cevaz verilmiştir. Çünkü şimdi eskisi gibi tapma tehlikesi yoktur, bu hususta en ufak bir şüphe dahi mevcut değildir. Bilâkis devlete ait işlerde hususi işlerde, mali işlerde ve diğer hayatta karşılaştığımız bir sürü işlerimizde buna ihtiyacımız olduğundan fotoğraflarla elde edilecek bir çok menfaatlar vardır.

Mademki hadislerde helâl olmasını gerektiren kayıtlar vardır ve zarurette bazan bunu gerektirmektedir, öyle ise, insanlara rahmet ve iyilik düşünülerek bundan vazgeçilmez. Yani haram deyip vazgeçmek doğru olmaz.

Şüphesizki din kolaylıktır, güçlük değildir.

Şüphesiz doğruyu en iyi bilen Allah'tır. (*)

(x) Bkz: Mahluf, Şer'i fetvalar, Naim Erdoğan tercemesi, s. 170-78, Demir kitabevi, İstanbul 1971

Ek : 3

Nakışlar ve Levha resimleri : (*)

Kâğıt, elbise, örtü, duvar, halı, kilim, para ve benzeri şeylerin üzerine çizilen fenni levhalar ve suretlerin hükmü nedir?

Cevap olarak deriz ki, onun hükmü bizzat kendine ve yerine bakılmadan, gayesi düşünülmeden açıklanamaz. Acaba resim niçin yapılmıştır? Nereye konmuş ve nasıl kullanılmaktadır? O resmi çizenin gayesi nedir?...

Eğer resim Hristiyanlarda Hz. İsa, Hindularda inek resimleri gibi (Allah'tan başkasına ibadet yönünden) kendisine ibadet edilirse, onu bu gaye ile tasvir eden, küfrü ve sapıklığı yayan bir kâfirden başka bir şey değildir. Bu durumda olanları Hz. Peygamber şiddetli bir azapla korkutmuştur : «Kıyamet gününde azabı en şiddetli olanlar, musavvirlerdir (1)». Taberi (Ö. 923) der ki: «Bu hadiste musavvirlerden maksat, Allah'tan başka kendisine ibadet edilen bir şeyi bilerek ve onu kastederek tasvir edendir ki, bununla kâfir olur, fakat onları bu niyyeti kastetmeden yapan yalnız asi sayılır.»

Resimleri takdis niyetiyle asanlarda aynı hükme tabidir ki bu, İslâm'ı arkasına atmayan bir müslüman tarafından yapılamaz.

Yüce Allah'ın yarattığı gibi yaratma ve yoktan varetme iddiasıyla kendisine ibadet edilmeyen suretleri Allah'ın yaratıklarına benzetmek niyetiyle çizenlerin hükmü de yukardaki hükme yakındır ki, bununla tevhid dininden çıkmış olurlar. Yukarda metni ile birlikte zikrettiğimiz «kıyamet gününde en şiddetli azabı olanlar Allah'ı yarattıklarına benzetenlerdir (2)» hadis-i şerifi de bunun için söylenmiştir. Bu ise, yalnız musavvirin niyetine bağlı bir husustur. Yine şu kutsi hadiste bu görüşü teyit eder : «Yarattıklarım gibi yaratmaya yeltenenlerden daha zalim kim vardır? (yapabilirse) bir zerre yaratsınlar, bir arpa tanesi yaratsınlar (3)». Burada «yarattıklarım gibi yarat-

(x) Bkz: Yusuf el-Kardevi, el-Helalü vel-Haramü Fil-İslâm, (türkçesi Mustafa Varlı) Hilâl yayınları, ikinci baskı, s. 119 (sayın arkadaşım Mustafa Bey'in lütüfkâr müsaadeleriyle).

(1) Müslim VI, 369

(2) Müslim, VI, 364-5

(3) Müslim, VI, 372

maya yeltenciler» ifadesi de bilhassa yaratma ve yoktan varetme hususiyetleri bakımından ilâhlık çatışması çıkarma ve Allah'ın yarattıklarına benzetme niyyetine delâlet eder... Allah'ın onlara bir tane veya bir zerre yaratma hususunda meydan okuması da onların bu işlerde benzetme niyetini kastettiklerini ifade eder. Bunun için kıyamet gününde kendilerine «Yarattıklarınızı canlandırınız (4)», denecek ve hiç bir zaman yapamayacakları halde musavvirlerle, çizdikleri resimlere ruh vermeleri teklif edilecek ve buna muktedir olamayacakları için hemen cezaları verilecektir.

Çizilmesi ve bulundurulması haram olan resimler, dini yönden takdis edilen veya dünyevî yönden büyütülen kimselerin resimleridir. Bunlardan birincisi, Hz. İbrahim, İshak, Musa, Meryem, Cebrail (a.s.) ve benzeri peygamberler, melek veya salih insanların suretleridir ki, bu bilhassa Hıristiyanlarda çok alışılmış ve bidat sahibi bir çok müslümanlarda Hz. Ali, Fatıma ve benzerlerinin resimlerini çizerek onları takdis etmişlerdir.

İkincisi ise, kiral, lider ve sanatkarların resimleridir ki bu, günah yönünden birincisinden daha hafiftir. Fakat bu resimlerin sahipleri, Allah'ın indirdiğinden başka bir şeyle hüküm veren hakimler, Allah'ın dininden başkasına tabi olduklarını iddia eden liderler ve batılı yüceltip ahlâksızlığı yapan sanatçılar gibi kâfir, zalim veya fasık olurlarsa bu resimlerde günah kesinleşmiş olur.

Böylece açıklanmıştır ki: Peygamberlik asrı ile sonraki devirde bulunan resimlerin çoğu, tazim ve takdis edilen nevidendir. Zira bunlar, umumiyetle Hıristiyan ve Mecusi olan Rumlarla, İranlılar tarafından yapılırdı ki, onların inanışlarının tesirini, devletlerine, dinlerine ve liderlerine olan kudsiyeti bu resimlerde görmemek mümkün değildir.

Müslim, İbn-i Dâni'den şöyle rivayet eder: İçinde heykeller bulunan bir evde Mesruk'la bulunuyorduk. Mesruk bana : 'Bunlar, kisanın heykellerimidir?' diye sordu. Ben 'hayır, bunlar Hz. Meryem'in heykelleridir' dedim. Mesruk, resmi yapanın mecusi olduğunu sanıyordu. Onlar kırallarının resimlerini kaplara bile çizerlerdi. Halbuki böylece resmin bir Hıristiyanın elinden çıktığı anlaşılmış oldu.

Bu hikâye hakkında Mesruk derki: «Abdullah b. Mes'udun şöyle dediğini işittim: 'Duydum ki, resulullah şöyle buyuruyor: Allah katında azabı en şiddetli olanlar musavvirlerdir.» (Burada musavvirlerin kim olduğu gayet iyi açıklanmış oluyor.)

.....
.....

Eğer resim bir canlıya ait olursa, fakat yukarıda zikrettiğimiz mahzurlardan takdis ve tazim düşüncesi olmaz ve Allah'ın yarattıklarına benzetme

---

(4) age. VI, 368

kaşkıda bulunmazsa, bence yine haram değildir. Bu konuda bazı sahih hadisler rivayet edilmiştir: (Bunları yukarıda sırasıyla sunmuştum.)

.....

Resim ve ressamlar hakkında varit olan hadislerden bir ihtimal daha çıkmaktadır. O da Peygamberin ilk zamanlarda bu konuda şiddet göstermesi, şirk devrine putperesliğe, suret ve heykelleri takdis etme adetinin tatbik edildiği zamana yakın olmasındandır. Tevhid akidesi, kişiliklerde istikrar bulduğu ve tohumları kalplerde ve akıllarda tutunmaya başladığı zaman, Peygamber hacimsiz resim ve nakışlara izin vermiştir. Bunun aksi düşünülse idi, evinde suret veya timsali bulunan örtü yahut yastığın bulundurulmasına razı olmaz ve elbiseler üzerine nakşedilen resimleri (ki kâğıt ve duvarlar üzerine yapılan sathî resimler de bu cinstendir) istisna etmezdi.

(Genel olarak bütün İslâm müelliflerinin bu konuda aynı görüşü paylaştıkları görülmektedir).

Resmin Konusu :

Resmin konusu da onun İslâmi yönden değerlendirilmesinde rol oynar. Bu hususta Kardavî diyor ki :

«Resmin helâl veya haram oluşunda konusunun tesiri vardır. Hiç bir müslüman İslâm akidelerine, tebliğlerine ve adabına aykırı olan hiç bir resmin haram kılınışına karşı durmaz. Meselâ, kadın resimlerinin çıplak veya ona benzer bir şekilde çizilmesi, onların kadınlıklarını belli edecek ve fitne doğuracak yerlerinin belirtilmesi, kadın resimlerinin şehveti coşturacak ve yalnız dünyayı düşündürecek yerlerde bulundurulması, gazete, mecmua ve sinemalarda gösterilmesi... gibi resimlerin bunları çizmenin, çekmenin, neşredip insanlara göstermenin, evlerde ve dairelerde bulundurmanın, duvarlara asmanın ve onları görmeye niyet etmenin haram olduğu şüphesizdir.

.....

«Bazı dinlerin sembolü olan put, haç ve benzeri gibi İslâm'ın razı olmadığı şeylerin resimleri de Peygamber devrinde bulunan nakışlı kilim, örtü ve yastıkların belki bir çoğu bu türlü resimleri ihtiva ediyordu. Buhari, Peygamber (S.A.S.) in evinde bulunan bütün haçlı eşyalarını haçlardan temizledikten sonra kullandığını rivayet eder.

«İbn-ı Abbas rivayet eder ki: Peygamber (S.A.S.) Mekke'nin fethedildiği yılda Ka'benin içindeki resimleri görünce, onlar temizletilmeden içeri girmemiştir. Şüphesiz ki o resimler Mekke müşriklerinin putperestliğini ve eski sapıklıklarını ifade ediyordu.

«Hz. Ali derki: «Peygamber bir cenaze töreninde buyurduki: 'Hanginiz Medine'ye gidip orada kırılmadık put, tesviye edilmemiş mezar ve bozulmamış suret bırakmaz? Orada bulunanlardan biri: 'Ben, Allah'ın Resulu !

diyerek ortaya atılınca, Medineliler korktular. Adam gitti ve döndüğü zaman 'Allah'ın Resulu! orada kırmadığım put, tesviye etmediğim mezar ve bozmadığım suret bırakmadım,' dedi. Bunun üzerine O, şöyle buyurdu: 'Bundan sonra, bunlardan birine dönen, Muhammed'e indirileni inkâr etmiş olur.»

«Allah Resulunun bozulmasını emrettiği resimlerin, cahiliyet devri putperestliğinin sembollerinden olması ve Peygamberin, Medine'yi çirkin şeyden kurtarmaya çalışması, kuvvetle muhtemeldir. Bunun için de bunlardan birisine tekrar dönmeyi Allah'ın indirdiğini inkâr seviyesinde tutmuştur (5)».

---

(5) Kardavi, 'age. 128-9

Ek : 4

Bu konuda müellif Abdülaziz Çavuş şunları yazıyor : (*)

«Resim yasağı her millete ve zamana şamil ve hadislerde geçen yasaklanmadan gaye mücerret tasviri yasak değildir. Şer'i hukukun yürütülmesinde bir çok faydaları görülen resmin yasaklanması nasıl olur? Bugün kaybolmuş veya kendilerinden haber alınamıyan kimselerin bulunması için hükümet çeşitli yollarla bunların resimlerini her tarafa yayıyor. Evlenme, miras konuları da onsuz olamaz. Çeşitli yolsuzluklara adları karışmış olan kimselerin hükümet tarafından devamlı izlenmesi için resimlere baş vurulur. Hayvanlar dünyasını ve yapılarını öğrenmek, tıbbi faaliyetlerde bulunmak için resim başlıca müracaat yoludur. Şayet resim ve diğer tasvir türleri önemli gayeler için kullanılacaksa şeriatın bunun karşısında durması şöyle dursun, bizzat teşvik eder. Zira arkasında bir yarar vardır... Şayet bu resim mücerret süs ve uygun bir arzu için kullanılır ve bulundursa, mübahtır. Durum böyle olmaz da tazim, tapınma ve bu gibi şeyler için bulundurulursa o zaman kesin olarak haramdır. Yapan ve bulunduran azaba uğratılacaktır.

.....
.....

(x) Bkz: Dr. Zeki Muhammed Hasan, et-Tasvir İndel Arab, s. 119-139, Dr. Zeki : The Attitude of İslam Towardas Painting, Mecellet'ü Külliyyet-ül Adab, Fuad I üniversitesi, VII, yıl, 1944

Ek : 5

Mecellet-ü Nur-ıl İslam'da bu konuda uzun bir makale çıkmıştır (Cilt 1, sayı 10, yıl 1349/1930).

(Bu makalenin «tasvirin yasaklılık sebebi» bölümünü kısa olarak alıyorum)

Hz. Peygamber İslâmiyeti yaymaya başladığı zaman insanlar bazı küçük heykelleri ilâh olarak adlandırmışlar ve kendilerini Allah'a yaklaştıracak düşüncesiyle bunlara ibadet ediyorlardı. İslâm geldi bunların yapmakta oldukları şey karşısında durdu ve kabul etmedi. Esasen tapmakta oldukları şeylerin hiç bir güce sahip olmadıklarını ne zarar ve nede menfaat getiremeyeceklerini beyan ederek sapmış ve saptırılmış olan akılları kurtarmaya çalıştı. İşte bunun gereği olarak tapınmaya vesile olan tasvirleri kabul etmedi. Bilginler yasaklılığın sebebi olarak bunu bildirmişler. Zira ortada tazim edilmesi gerekli olan Yaradan bırakılmış birer madde olan şeyler O'nun yerine geçmişti, Ebu Bekr b. el-Arabi «Şeriatımızın tasviri yasaklamasını gerekli kılan sebep, Arapların putlara ibadet etmelerindedir. Onlar resimliyorlar ve sonra kalkıp bu yaptıklarına tapıyorlardı. Bu sebepten Allah bu vasıtayı kökten kesti ve bu kapıyı örttü», diyor.

İlk dönemlerde bu yasaklılığın tek gayesi ilah olarak adlandırdıkları bu putculuk anlayışından müslümanların uzak kalması ve yalnız Cenab-ı Hakkı tazim etmeleridir.

Bölüm : VI

Dört halife döneminde durum :

Tasvir hakkında dört ünlü halifenin nasıl bir tutum içinde olduklarını gösteren geniş malzemeye sahip bulunmuyoruz. Yalnız bir kaç olay bu dönem hakkında kısa bir bilgi bize veriyor :

1 — Hz. Ömer Kudus'a girdiği zaman Hz. İsa'nın, Hz. Meryem'in ve havarilerle nasrani azizlerinin senemleriyle tasvirleri bulunan bir orthodoxe kilisesinde namaz kılmış, (1)

2 — Kuduse girdiği zaman toprağa gömülmüş bir heykel başı görür, Onun yahudilerin bir heykeli olup Romalıların gömdüğünü öğrenince elbisesinin ucuyla onun topraklarını ayıklamaya başlar. Yanındakiler de Hz. Ömer'in yaptığını yaparlar. Az sonra heykel topraktan kurtulmuş olur. (2)

3 — Medine camiinde buhur yakmak için Suriye'den getirilmiş, üzeri kabartma insan figürleriyle süslü bir buhurdan kullandığını Maksidi yazar. (3)

---

(1) Rıfki Melul Meriç, 18-9

(2) Abdülfetteh Tabbere, Ruhuddin-ıl İslâm, s. 215, Keskiöglü, agm. 22

(3) H. Lammens, L'attitude de L'İslam Primitif en face des arths figure's (Journal Asiatique, on zieme siie, VI (1915) s. 239-279, Yetkin, s. 44

Bölüm : VII

Namaz kılınan yerde resmin bulunması :

Namaz kılınan yerde tasvir bulunduğu takdirde ne gibi sakıncaların olduğu etrafında münakaşalar olmuş ve ola gelmektedir. Bütün bu münakaşaların iki sebebi olsa gerek :

A — Tasvire karşı söylenmiş sözler,

B — Bizatihi Hz. Peygamberin bir defasında namaz kıldığı yerde gözüne ulaşan tasvirli perdenin oradan kaldırılması için Hz. Aişe'ye söylemesidir. (1)

Fakihler bu meselede, bu hadise bakarak hüküm vermişler ve namaz kılan kimsenin bir şeyle meşgul olmasını mekruh saymışlardır. Onlar namaz kılanı meşgul eder endişesiyle tasvire karşı takındıkları bu tavrı yalnız suret için takınmıyorlar, aynı zamandan onlar, mescitlerin iç duvarlarının özellikle gümüş ve altın suyu ile süslendirilmesini de mekruh görmüşlerdir. (2) Kible ve diğer duvarlara yazılan yazılara karşı :

a — Malikiler : Yazı kible duvarında olursa, namaz kılanı meşgul edeceğinden mekruhtur, ister bu yazılar K. Kerim'den bir ayet, isterse başka ifadeler olsun, durum aynıdır (3), demişlerdir.

b — Şafililer : Mescidin duvarlarına ve tavanına K. Kerim'den bir şeyin yazılması mekruhtur (4).

c — Hanbeliler : Mescidin duvar ve tavanına yazı yazmak mekruhtur. Şayet bunu vakıf malından yapmışsa, yaptığı haramdır, yapanın tazminat ödemesi gerekir, şayet kendi malından yapmışsa, vakıf bakımından rucu eder. (5)

d — Hanefiler : Mescitlerin duvarlarına, - bir gün gelip yıkılıp ayakla basılır korkusundan dolayı - yazı yazılması gerekmez, (6) demişlerdir.

Bütün mezheplerin endişesi, namaz kılanı zihnen meşgul edecek her

(1) Müslim, VI, 362

(2) Abdurrahman el-Ceziri, el-Fıkhu Al-el Mezahib-il Er-bea, 1, 287, III. Baskı, Kahire.

(3) age. I, 289

(4) age. I, 289

(5) age. I, 290

(6) age. I, 290 (iki nolu dip not)

şeyi onun karşısında bulundurmamak ve yazıların ayak altında kalmasına engel olmaktır. Anlaşıyor ki, duyulan endişe yalnız kible duvarı cihetinde bulunan resim için değildir. Yazılar için de aynı endişe ileri sürülmüştür. Yalnız kible cihetinde başı kesilmiş bazı tasvirler bulunursa namaza bir zararı olmayacağını, çünkü bunların resim olmaktan çıktığı bildirilmiştir. (7) Şayet caminin, tavanında, önünde, sağında veya solunda bulunursa mekruhtur. (8) «El-Asl» adlı eserde namaz esnasında arkada kalan yerde resmin bulunmasında bir sakınca olmadığı kaydedilmiştir. (9) Şayet ayak altında kalan veya üzerinde oturulan bir şey üzerinde olursa bir şey gerekmez. (10)

Üzerinde tasvirler bulunan sergi üzerinde namaz kılmakta sakınca yoktur, yalnız onun üzerinde secde yapılmaz. (Yani namaz kılarken ayak altında kalan yerde tasvirler bulunursa bir sakınca yoktur) (11). Her ne kadar resimli minder ve sergiyi bulundurmamak mekruhsada, kullanmada bir sakınca yoktur. (12)

Yüzükte bulunması :

Namaz kılan kimsenin elinde bir nakışlı resim bulunursa, onunla namaz kılmak mekruh değildir. Zira o yüzük ellerin üstüne kadar sarkan elbise ile örtülmüştür. «Hülâsa» ve «el-Muhit» adlı eserlerde belirtildiği gibi yüzükte bulunması da aynıdır. Elinde tasvirler bulunan birinin imamlık yapması mekruh olmaz, zira elbise ile örtülmüştür. Nakışı belli olmayan yüzükte de durum bunun gibidir (13). Şehabi Ebu Hüreyre'nin yüzüğünde iki sinek resmi bulunduğu anlatılmıştır. (14). Böyle bir resmin uzaktan bakıldığı zaman mahiyeti belli olmayacak kadar küçük olması gerekir (15). Yine kaydedildiğine göre böyle küçük ve basit şeylere tapma endişesi olmadığından taşımada bir mahzur yoktur (16). Bütün korku resme tapınma veya tapılan varlık için onun vasıta yapılmasıdır. Cahiliye döneminde veya diğer din salıklarında görülen tapınma için kullanılan sembollere ibadette ve diğer zamanlarda böyle şeylere müslümanın yönelmemesi için gayet iyi tedbirler alınmıştır ki, sonuç olarak müslüman inanç bakımından eşyanın veya hüviyetleri büyük, geçmişte hizmetleri çok, düşünceleri ihatalı

(7) el-ASL, (yazma nüsha) v. 27b

(8) el-Bahr, (yazma nüsha) v. 168b

(9) age. 168b

(10) age, 168b

(11) Bütün mesele basita ircadır.

(12) el-Bahr, 169a

(13) age. 168b

(14) Hilye, 362

(15) el-Feth-ül Kadir'den el-Bahr, 169a

(16) Hilye, 362

olan kimselerin manevi şahsiyetlerini kutsallaştırma ortadan kalkmış oluyor.

Resimli paralarla namaz :

Üzerinde resim bulunan madeni veya diğer paralarla namaz kılmak mekruh değildir. Zira bu paralı resimler cüzdanla veya ceble örtülmüşlerdir. Şayet resimli elbise başka bir elbise ile örtülüyorsa bununla da namaz kılmak mekruh olmaz. (17)

Tasvirlerin yer aldığı kilise ve havralarda namaz :

Havra ve kiliselerde namaz kılmakta ihtilâf edilmiş, kimi «uygundur», kimisi de «mekruhtur», bir kısmı da «resim ve heykeller varsa mekruhtur, yoksa caizdir» demişlerdir. (18)

Fakihlerin ileriye sürdükleri görüşlerden şu sonuç ortaya çıkıyor : Üzerinde tasvirler bulunan elbise ile namaz kılmak veya namaz kılınan yerde kible duvarında bütün bedeni canlandıran bir tasvire karşı namaz kılmak mekruhtur ki bu tamamen zihni uğraştırmamak içindir.

Bir kısım sehabelerin durumlarından da bu konuda gelmiş bilgi bulunmaktadır :

1 — Sa'd b. Ebi Vakkas (ö. 670) Kadisiye (635) zaferinden sonra, Medayin'e girince Kisra'nın sarayını gezer. Sarayın ihtişamına hayran kalır... Orada bu zafere şükran olarak namaz kılar. Halbuki orası at ve insan resimleriyle dolu idi. Ne Sad ne de diğer müslümanlar bunlara asla dokunmamışlar, öylece bırakmışlar. (19)

2 — Ebu Hüreyre'nin yüzüğünde iki küçük sinek tasviri bulunduğu Nihaye'de nakledilmiştir (20). Bu gibi olayları göz önünde bulduran bazı müsteşrikler tasvirin Hz. Peygamber döneminde yasak olmadığını bu yasağın sonra fakihler tarafından meydana getirildiği iddiasını ileriye sürmüşlerdir (21). Hakikaten Sa'dın aralıksız olarak sekiz rekat namaz kıldığı doğrudur (22). Fakat Sa'd ve askerleri Cenab-ı Hak bu zaferi kendilerine armağan ettiği için kuvvetli inançlarından dolayı ilk işleri fethettikleri şehrin açık bulunan sarayında oradaki tasvirlerle bakmaksızın namaz kılmak olmuştur. Müslüman için bunda bir tehlike yoktu. Zira müslümanların İslâm'dan önceki dönemlerinde bu tip tezyinatlı ve tasvirli mabet ve sarayları

(17) el-Bahr, 186b

(18) Bkz: İbn-ı Rüşd, Bidayet-ül Müctehit (türkçesi Ahmet Meylani) I, 175, İst. 1973

(19) Taberi tarihi, IV, 174

(20) el-Bahr, 169a

(21) Bkz: Creswell, Early Müslim Architecture, 1, 27

(22) Taberi, IV, 174, E. Ritemeyer, Die Stadtegründungen der Araber im İslam, 29, Creswell, Early müslim Architecture, 1, 15, 270

yoktu. Üstelik İrânlılarda onlara tapmıyorlardı. Sonra müslümanlar bu tasvirleir yapmadıkları için sorumlu değillerdi. (23) Kisra ayvanının nakışları şair Buhteri (ö. 897) dönemine kadar korunmuştur ki, o meşhur «siniyye» adlı kasidesinden bundan bahsetmiştir. (24) Yani bir çok örnekler olmakla beraber İslâm'ın ilk zamanlarında esasen tasvir puta tapıcılıktan tamamen sıyrılmak için yasaklanmıştır. Tasvir bir çok hadiselerle yasaklanmasına rağmen zamanla bu endişe ortadan kalkınca çeşitli sahalarda tasvire yönelme olmuştur. Bu insan tasvirinden başlarda, resimli kitaplara kadar gider. Bu bakımdan çeşitli sahalarda kendini gösteren bu çalışmalara bir bilgi vermek bakımından burada temas etmek faydalı olacak...

---

(23) Dr. Zeki Hasan, et-Tasvir İndel Arab, s. 124,

(24) agm. I, 124

Bölüm : VIII

Kitaplarda, yapılarda, silâhlarda ve paralarda bulunan tasvirler :

A — Kitaplarda tasvir : (minyatür)

Daha çok farsça kitaplarda tasvire rastlanır. Fıkıh, tefsir (yalnız son zamanlarda Tantavi'nin yazmış olduğu tefsir bir istisnadır) hadis, kelam ve bu gibi eserlerde tasvire rastlanmaz. Fakat tecvit (K. Kerimi okuma tekniğini öğreten kitap) tıb, hikâye, şiir, vs. gibi kitaplarda pek erken tarihlerden itibaren tasvire yer verilmiştir.

1 — Tecvit kitapları : K. Kerimin okuyuş tekniği öğreten bu bilgi dâındaki eserlerde en çok harflerin çıkışını -ağız ve dilin hareketlerini göstermek için şekiller yapılmıştır (1).

2 — Tıb Kitapları : Bunlar içinde en eski tasvirli kitap olarak :

a — 592/1195 tarihlerinde yazılmış Ali b. İsa el-Musili'nin eseri «Tezkiret-ül-Kehhalin» sayılabilir (2).

3 — Honeyn b. İshak (810-873) ın «İ'lal-ül Uyun ve İlacuha» eseridir ki göz için renkli şekiller vardır (3).

c — Diyaskoridis'in «Kitab-ül Edviye» adlı eseri. Bu kitaptaki tasvirleri 1222 tarihinde ressam Abdullah b. Fadl yapmıştır. (Stockholm'da eski Martin koleksiyonu) (4). Aynı müellifin «Kitab-ül Haşaiş fit'tıbbı adında başka bir eseri vardır. (Ayasofya kütüphanesi).

Bu gibi bitkileri konu edinen resimli kitaplar veya bunlardan bir kaç varak çeşitli İslâm ülkelerindeki «İslâmî Eserler Müzesi» nde bulunmaktadır (5).

d — Kahire'deki Halil Āğa medresesi kitaplığında «Baytarlık hakkında» renkli ve tasvirli bir kitap bulunmaktadır. İçinde 39 nakışlı ve tezhipli tasvirler yer almaktadır. (Sığır, deve, at vs.) Kitabın en son istisnahı Ali b.

(1) Krş. et-Tasvir İnd-el Arab, s. 35

(2) Age. s. 35

(3) Bkz: el-Aşrû Makalat Fîl Ayn, Kahire, 1928

(4) Gaston-Migon, İslam sanatları (B. Toprak tercemesi) s. 23, Güzel Sanatlar Akademisi neşriyatı, İst. 1943

(5) Bkz: G. Migeon: Manuel d'art Musulman, I, 126, M. Dimond, Handbook of Muhammedan Decorative cilt, I, G. Morteau, et vever miniatures persanes s. 18-9 Persia, India, and Turkey, Corci Zeydan, Tarih-ı Adab-ıl luga el-Arabiyye II, 340

Hasan İbn-ı Hibetullah tarafından yapılmıştır (6). (1209) Kitaptaki minyatürler metni açıklayıcı mahiyettedir. Şimdi bu eser Kahire'de «Dar-ül Kü-tüb-il Misriyye» de bulunmaktadır (7).

Bu tip eserlere hemen hemen İslâm Eserleri Kütüphanesi ve müzelerinde sık sık rastlanılır. Bunlar birer örnek olarak şunulmuştur. Özellikle bunlar üzerinde yapılmış çalışmalar vardır (8).

3 — Edebiyat Kitapları :

Edebiyat kitapları içinde tasvirlerle yer veren eserler mevcuttur :

a — Hariri'nin «el Makamat» adlı eserinde çok güzel tasvirler yer almaktadır. Resimleri 1237 de Vasıflı Yahya İbn-ı Mahmut tarafından yapılmıştır (9). Bu eserin Leningrad'da Asya müzesinde iki yazma nüshası, British Museum'de 1230 tarihli bir nüshası vardır (10). Paris müzesi Arapça eserler bölümünde de (no: 5847) Schefer tarafından hediye edilmiş bir nüshası ve aynı kitabın değişik tasvirli nüshaları başka yerlerde bulunmaktadır (11)

b — Hasan b. Ebi Muhammed Abdullah el-Abbasi (VII. Asır edebiyatçısı) «el-Makamat-ül Celaliyyetü» adlı otuz makalelik eserinin 19 makalesi çeşitli kuş türlerinin resimleri bulunmaktadır. (12).

c — Bu eserlere yer verirken Doğu ve Batıda şöhretlerini sürdürmüş iki klâsik eseri de göz önünde bulundurmak gerekir : Bu iki klâsik eserin çeşitli milletlerin müzelerinde nüshaları vardır.

A — Kelile ve Dimne : Bu eser İbn-ı Mukaffa (ö. 142/759) tarafından Arapçaya ve ayrıca bir çok dünya dillerine terceme edilmiştir. (13). Aya-sofya kütüphanesinde (no: 4213, 4214) ve British Museum'de (no: 1155, 1157) yazılı nüshaları vardır (14). Bizi ilgilendiren bu kitabın tasvirli nüshasıdır ki, böyle bir nüsha Beyrut'ta ve 1344/1925 te Mısır'da basılmıştır (15).

B — Firdevsi'nin (ö. 1020) meşhur «Şahname» adlı eserinin yazma

(6) Bkz. et-Tasvir İnd-el Arab, s. 173 (ek kısmı)

(7) Prf. İvan Stchoukine, Gazette des Beaux-Arts, XIII, 138, Mart 1935

(8) Daha geniş bilgi için, age. bkz: 38-45

(9) İslâm Sanatları, 23

(10) İslâm Sanatları, s. 23

(11) Bkz. et-Tasvir Fi'l İslam, s. 24-28, Biblioteque Nationale Les Arts de İran, Paris, 1938, Perse, Bağdad s. 108-121, Makamat için bkz: Kâtip Çelebi, Keşf, II, 1787, İst. 1972

(12) et-Tasvir, s. 37

(13) Bkz: Brocelman, Tarih-ül Edeb-ül Arabi, II, 92-94, Mısır, 1962

(14) Age, II, 94

(15) Bkz: el-Fünun-ül İraniyyetü Fi Asr-ül İslam, s. 80, Bu tezhip hakkında şu esere bkz: M. W. Rjabibin, M. Kniga, K.İ.D. evo proischodenie istoria, Moskow 1889, Brocelman, age. II, 96.

nüshasında bir çok minyatürler (tasvirler) yer almıştır. Bu yazma nüsha bastırılmıştır.

Minyatür sahasında bunlardan başka bir çok eserler vardır ki bunlar son zamanlarda kütüphane ve müzelerinden çıkartılıp çeşitli kuruluşlar tarafından bastırılmıştır. Biz bazı örnekleri ele alıyoruz. Bunda okuyucunun dikkatini şu hususa çekmek istiyoruz : Her meselenin İslâm açısından tahlil konusu olduğu dönemlerde bu eserlerin yer alması ve bu gibi çalışmaların bizatihi şeriat prensiplerine içten bağlı saray adamları tarafından teşvik edilmesi, şeyhül İslâmların bu konuda bir şey söylememeleri, Resulullah tarafından yasaklanmış tasvirin hangi tip tasvir olduğu ve böyle bir illet (sebeup) olmadığı takdirde bir şey gerekmiyeceği ameli bakımdan kendisini göstermiş oluyor.

4 — Biyografik ve tarihi eserler :

a — Musul Atabeği Bedreddin Lü'lü için 1219 yıllarında hazırlanmış olan ve bazı ciltleri İst. Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi kısmı (nr : 1565-1566) bulunan ve diğerleri muhteif memleketlere dağılmış bulunan 20 ciltlik «Kitab-ül Ağani» nin altı cildinin başında saray ileri gelenleri arasında Bedreddin Lü'lünün resimleri vardır, (16).

b — İskendarname (Paris Bib. Nat. Ms-Twe nr: 309)

c — Selimname (Minyatürlü), (Topkapı kütüphanesi, Hazine kısmı, nr: 1597-8)

d — Menazıl-ı Sefer-ı Irakeyn (İst. Üniversitesi kü. nr: Ty 5964)

e — Süleymanname (Topkapı Sarayı kü. Hazine kısmı, nr: 1517)

f — Zübdet-üt Tarih, (Türk-İslam müzesi, nr: 1973) vs.

5 — Tasvirli siyer :

Raşidüddin'in «Camiü-t-Tevarih», Yazma nüshanın bir parçası Londra'daki kraliyet Asya Cemiye'tinde, bir parçası da Edinburg Üniversite'sindedir. (17) Raşidüddin bu eseri hazırlamak için Tebriz'e bir çok ressamlar celbetmiştir. Eserde önemli tarihi eserler tasvir edilmiştir. Hz. Peygamberin doğumu, Rahip Bahira Hz. Muhammed'in önünde vs. (18).

6 — Tasvirli K. Kerim :

Geçen asra gelinceye kadar İslâm ülkelerinin hiç birinde bir ressam çıkıp K. Kerim'deki geçen olayları, anlatıldığı kısımda tasvire yeltenmemiştir. Bu bakımdan bu konu yokmuş gibi bir durum arzeder. Prf, Hilmi Ziya Ülken, «K. Kerim'in resimli bir nüshası yoktur» (19) ifadesine eserinde yer

(16) İslam Ansiklopedisi, Cüz: III, 35

(17) el-Fünun-ül İslam, 167

(18) Age. 167

(19) İslam Mimarisi, 156

verirken herhalde bu genel anlayıştan hareket etse gerek. Yalnız Mısır'lı Zeki Muhammed Hasan'ın «es-Sekafet'ül İslamiyye» (Kahire 1938) de naklettiğine göre Pariste çıkan «Revue des Etudes İslamique» dergisinin 1931 de yayınlanan ilk sayısının 21-24 sayfalarında R. Gottheil, resimli bir mushafın tasvirini yapmaktadır (20) Bu esere 19 uncu asırda başlayan Avrupa tesirinin bir neticesi nazariyle bakılabilir (21). Yalnız buna tasvirli Kur'an demek yanlıştır. Zira tetkik edildiği zaman görülecektir ki, tasvir ettiği olayın altına aldığı Ayetlerin bazılarını almamış, bazılarının yerini değiştirmiştir... Muhtemeldir ki ressam, sırf bunu ticari bir gaye için yapmış ve canlandırmak istediği olaya denk düşen Ayetlere de yer vererek bir bakıma Kur'an ayetlerini tasvir ettiği olay için bir delil kullanmıştır (22) sonra, edebi eserler, tarih ve siyer kitapları Peygamberlerin tasvirlerine varıncaya kadar minyatürlerle süslendiği gibi içerdeki hikâye ile ilgili olarak bazı minyatürlerle yapılmış olması hatıra geliyor. Mushaf kapaklarında tezeyinat kabilinde kuş, geyik resimlerini içine alan mushaf kapakları yapma işi daha eskidir (23).

---

(20) Keskiöğlü, (eser üzerine) Vakıflar dergisi, III, 281-2; Süleymaniye Kütüphanesi, Arşiv b. No: 1348

(21) Keskiöğlü, agm., Zeki Muhammed Hasan, el-Funun-ül İraniyye, s. 83

(22) Bkz: R. Gottheil, An Illustrated Copy of the Qur'an, Revue des Etudes Islamiques s. 22-24, Zeki Hasan, agm.

(23) Keskiöğlü, agm. 281-3.

B — Tasvirli binalar ve duvarlar :

Cahiliye döneminde :

Duvarlar üzerine tasvir yapmak cahiliye ve İslâm döneminde Araplarca bilinen bir keyfiyettir, şairler ve tarihçiler bundan bahsetmişlerdir. Cahiliye döneminde Ka'benin duvarları tasvirli idi. Bu şekillere ve resimlere ibadet esnasında saygı gösterildi. (1). Azraki (ö. 219/834) «Ahbar-ı Mekke» de şunları yazar «Kureyşliler Ka'beyi yeniden yaptılar. ●nianın yanında kıpti marangozlar vardı. Onlar, Araplara «gövde ve sütunlardan tutun, tavandan ve duvarlarına kadar hepsini süsleyiniz» dediler, Sütunlara; Peygamberlerin, meleklerin ve ağaçların tasvirlerini yaptılar. Bunlar içinde putlara karşı ayakta duran yaşlı Hz. İbrahim, Hz. İsa Hz. Meryem'in ve meleklerin resimleri yer almakta idi (2). Hz. Peygamber Mekke'yi fethettiği zaman Ka'benin içinde bulunan bu suretleri yok etti. İbn-ü Ebil Hadid «Nahc-ül Belağ» şerhinde şunları yazar : «Hz. Peygamber; Hz. Ömer ve yanında Osman b. Talha'yı gönderdi. Ka'benin kapısını açmayı ve hiç bir suret bırakmamayı emretti. Onlar bunu yaptılar. Hz. İbrahim'in suretine Hz. Ömer dokunmadı, Hz. Peygamber O'nu da yok etmeyi ondan istedi. (Bu şekil yontulmuş bir timsaldi) Hz. Peygamber bunun karşısında şöyle buyurdu: «Hz. İbrahim'i putlara karşı ayakta duran bir ihtiyar olarak gösteren kimseleri Allah mahvetsin (3)». Hz. Usame'de şunu anlatıyor: «Ben Hz. Peygamberle Ka'benin içine girdim. Orada (S.A.) bir suret gördü. Bir kova su getirmemi benden istedi. Sonra bir bez ıslattı ve onunla suretleri giderirken şöyle dedi : «Yaratamadıkları şeyleri tasvir eden bir kavmi Allah mahvetsin (4)». Yine anlatıldığına göre, Kabe'deki putlar tahrip edilip temizletilirken, Hz. İsa ve Annesinin resimlerine dokunulmaz. Gassan Hristiyanları müslüman oldukları zaman bunları görmüşlerdi. İbn-üz-Zübeyr Ka'beyi yıkınca (Haccac b. Yusuf'la yaptığı savaşta, Kabeye sığınır, devrin halifesinin arzusunu bir an evvel yerine getirmek için Haccac, Kabenin kutsallığını hiç nazarı itibara

(1) Timur Paşa, et-Tasvir İnd'el Arab, s. 2, Kahire, 1942

(2) Zeki Muhammed Hasan, et-Tasvir İnd'el Arab, s. 119 (dip not) Yazarın şu makalelerine bkz: «Ba'dü Te'sirat-ıl Kibtıyye Fi-l Fünun-ıl İslamiyye, Mecellet-ül Asar-ıl Kibtıyye, III, 10-22, Kahire 1937

(3) et-Tasvir, 3

(4) age. s. 3

almadan Ebi Qobeys dağından orayı mancıklar. O zaman yıkılır). (5). O tasvirlerden bir iz kalmadı (6). Bu hususta değişik rivayetler gelmektedir. Azraki, «Hz. Peygamber Mekke'ye girince Şeybe b. Osman'a : 'Şeybe! Elimin altındakiler hariç geriye kalanları yok et,' der. 'Elinin altındaki Hz. İsa ve annesine ait tasvirlerdi' (7). Bu tasvir, Hz. İsa'yı kucağında tutan Hz. Meryem'i temsil ediyordu. Bu resim kapıya yakın olan orta sütunda bulunuyordu. Sonra yangın esnasında yok oldu. Şunu belirtelim ki, bu yontulmuş bir heykel olmayıp nakışlı bir suret olduğunu yukarıda geçen «Sütun üzerine yapılmıştı» ifadesi bunu açıklığa kavuşturan bir delildir (9). Hz. Peygamberin bu tutumunu, İslâmın ilk dönemlerinde tasvirin yasak olmadığını ileriye sürenler bir dayanak olarak kullanmışlardır (10). Bu tamamen Hristiyanlık ve İsa'ya olan saygının bir ifadesidir. Zira Hz. Peygamber artık kendi taraftarlarından hiç birinin kalkıp o resme tapacağından korkmuyordu. (11) Bu resmin Ka'benin yanışına kadar orada kalıp kalmadığı ihtilâflıdır. Zira bunun da diğer resimler gibi bozulup yok edildiğini iddia edenler bulunmaktadır (12).

* * *

Hz. Peygamberin tasvire karşı takındığı tavır ilk zamanlarda, her yönüyle etkisini sürdürdü. Ama bizzat O da, yeni milletlerle karşılaşan müslümanların onlar gibi refah içine gireceklerini bir sözlerinde belirtmişlerdir (13). Gerçekte ülkedeki bolluk gelişince müslümanlar iç yapı tezyinat ve sergisinde yeni yeni yollar aramaya koyuldular. Yapı tezyinatı camide, sarayda, köprüde ve diğer yerlerde kendisini günden güne göstermeye başlamıştır. İhtiyaçla sanat birbirini sararak ve kucaklıyarak ilerlemeye başlamıştır. Bazı örnekler :

1 — **Kusayr Amr Sarayı** : Şam çölünde yapılmış bir saraydır. Müslümanların düşmanları yahut başka bir deyişle yeryüzünün o günkü meşhur krallarına yer verilmiş (14). Bunlar yedi tane kraldır ki, bunları yukarıda saymıştık.

(5) Brocelman, Tarih-ü Şuub-ıl İslami, s. 134, Beşinci baskı, Beyrut 1968

(6) et-Tasvir, s. 2

(7) Ahbar-ı Mekke, 106-7, Feth-ül Bari, VI, 38

(8) et-Tasvir, 2

(9) et-Tasvir, 2

(10) Geniş açıklama için bkz: Zeki M. Hasan, The Attitude of İslam Towards Painting, s. 2, 3. (Prf. Creswelle cevap veriyor)

(11) et-Tasvir, s. 7

(12) Heykel Paşa «hayat-u Muhammed» de Hz. Peygamberin bütün suretlerin bozulmasını emrettiğini bildirmektedir. s. 409

(13) Hz. Peygamber sehabi Cabire, süslü döşemeler edineceklerini bildirir. Krş : Müslim, hn: 2083/41

(14) Rifkı melul Meriç, s. 16, Mihrez, 89

2 — Emevi halifesi Abd'ül Melik zamanında Kudus'te yaptırılan bir caminin kapıları, Peygamberin tasvirleri ile süslendirilmiş, giriş kapısında cehennem azabına duçar olanların ebedi yanırları tasvir edilmiştir. (15) Makdisi : «Ahsen-üt Tekasim» de, Şamdaki Emeviye camiinin tavanlarının altın suyu ile gayet güzel ve dikkatli yapılmış şehir, ağaç tasvirleriyle ve yazırlarla süslendiğini kaydeder. (16)

3 — Abbasiler zamanında Bağdat ve Semerra'daki sarayların duvar tezyinatı arasında nakışlar vardı (17).

4 — Abbasi halifelerinden Mustain Billah'ın annesi kendisine bir sergi yaptırır. Bu serginin üzerine altından hayvan ve kuş suretlerini resmettirir. Bunu yaparken çok büyük bir harcamada bulunur. Bu kadının çok israfı bir hayat yaşadığı, o dönemde memleketin çok zor şartlar altında bulunduğu bildiriliyor, (18). Zaten bu yaptırdığı şey de onun ne kadar israf içinde bulunduğunu göstermektedir.

5 — Bu hususta ileri gelen halifelerden biri de Fatimi halifesi Mustansir Billah'tır. Seyyah Nasır-ı Husrev bir bayram günü Mustansir'in odasına girer. Orayı şöyle tasvir eder: «Odayı tamamiyle enliliğine kaplamak üzere dört arşın yüksekliğinde bir taht konmuştu. Üç tarafı tamamiyle altındı. Üstüne av yerinin, meydanının vesair yerlerin resimleri yapılmış, güzel yazılar yazılmıştı. (19)» Makrizi Hıtat'ında aynı halifenin veziri Hasan b. Ali Yezuri'nin, İbn-ı Aziz ve Kusayr isimindeki nakkaşına ait bir menkıbeyi anlattığı gibi, halife Aziz Billah (Mısır Fatimilerin beşincisi) in annesi tarafından hicri 366 (976) da yaptırılan Cami-ül Karafa karşısındaki köprüünün nakışlarını da nakkaş Ben-il Muallim ailesinin yaptığını, Kıtami isimli bir nakkaşında Dar-ün Nu'man da Peygamber Yusufu karanlık kuyu içinde çıplak olarak tasvir ettiğini haber vermektedir. (20)

Fatimiler döneminden kalma bir çok tabaklar ve taş levhalar bu gün elde bulunmaktadır. Bunların birinde (Dar-ül Asar-ıl Arabiyye, nr: 695) güvercin, balık, çeşitli bitkiler vardır. Başka bir levhada da dallar üzerinde birbirine karşı durmuş kuş resimleri bulunmaktadır (levha nr: 6) (21).

6 — Kurtubalı Abdurrahman Nasır çok sevdiği Zehra adlı cariyesinin

---

(15) Meriç, 16

(16) Ahsan-üt-Taksim, 157, et-Tasvir, 4

(17) Meriç, 16

(18) Bkz: Hasan b. Ahmed Hakim el-Boka, Nüzhet-ül Ebrar fi Zikr-ıl Akalim ve'l Emsar, Dar-ül Kütüb (Mısır) yazma nüsha, nr: 150

(19) Meriç, 6

(20) Meriç, 6.

(21) Bu eserler hakkında geniş bilgi için bkz: et-Tasvir, 146

adına Kurtuba'nın üç mil kuzeyine düşen el-Alus dağının civarında bir saray yaptırır, Zehra'nın portresini kapıya nakşeder. (22)

7 — Kahireli Makrizi (ö. 1442) Hıtatında (1,316) Tulunoğlu Humareveyh'in muhteşem sarayındaki bir odayı kendisinin, karılarının ve muğanniyelerinin tabii büyüklükteki heykelleriyle süsletmiş olduğunu anlatır. (23)

8 — Mu'cem'in el-Beyza maddesinde, Abdullah b. Ebih'in Basra'da bu adla bir ev yaptırdığını, duvarlarını resimlerle süslettiği okunmaktadır. (24)

9 — Timur'un 1397 tarihinde Semerkant'ta Bağ-ı Dilkuşa denilen bahçe içinde bir köşk yaptırdığını, bu köşkün duvarlarında Hindistan muharebelerini tasvir eden resimlerin bulunduğunu, Semerkand'ı bu tarihten bir asır sonra ziyaret eden Babur'dan öğreniyoruz. (25)

10 — Ebu Said eb'ül Hays'ın -Sultan Mahmut Gaznevi'nin dostu olan babasının kendisi için saray yapmış olduğunu ve o sarayın bütün duvarlarını Sultan Mahmud'un askerlerinin ve fillerinin suretleriyle süslemiş olduğunu F. Attar'dan öğreniyoruz. (26)

11 — Baybars tarihinde de Tunus hükümdarı Muhammed'in Kurtubalı mimar Amr'a üç kapılı taş bir kubbe yaptırdığına, duvarlarına bedevilerin resimleriyle süsletmiş olduğuna işaret edilmektedir. (27) Kubbenin yapımı bitince içerisi badana edildi, duvarlarına bedevilerin resimlerini yaptırdı.

12 — XI, XII. asırlardan günümüze gelen ve bugün Pisa'da Campo Santo'da bulunan bronzdan efsanevi, hayvan heykeli. (28)

13 — Rey'de yıkılmış Selçuk harabelerinde çıkan heykel numuneleri.

14 — XIII. asırda yapılmış olan ve Şam Milli Müzesi'nde bulunan keramik süvari heykeli.

15 — XIV. asrın ikinci yarısında Muhammed V için el-Hamra'da yapılmış olan çeşmeyi taşıyan mermer arslanlar halâ mevcuttur.

16 — Müslüman ricali arasında umumi meydanlarda ilk heykel dikti-ren Hidiv İsmail Paşa olmuştur.

17 — Anadolu Selçuklarından -bu hususta- günümüze az eser gelmiştir. Türk - İslâm Eserleri Müzesi'nde XIII. - XIV. asırlardan kalma 29 santimet-

(22) Bkz: el-Makarri, Nefhüttayyib, 1, 344 (Layden baskısı), Mihrez, er-Rusum, 878, Zeki M. Hasan, Les Tulunides de L'Egypte Müsulmane a la' fin du IXe Seciece, s. 127

(23) G. Wiet L. Hauteceur, Les Mosque'es du Caire, 179 (Le decor des e'dificest interdiction des images I, Paris 1932. s. 163-83,) den S. Kemal Yetkin, 44.

(24) Yetkin, 44

(25) Yetkin, 45, Babur'un Reşit Rahmeti Arat tercemesi I, 488, Ankara 1943 (Bu eser 1000 temel serisinden yeniden üç kitap halinde yayımlanmıştır.

(26) Yetkin, 45, Tezkiret-ül Evliya II, 322-3, Nicholson baskısı, Londra, 1907

(27) Yetkin, 45.

(28) İslam Ansiklopedisi, cüz, 120, s. 32

re büyüklüğünde çeşmenin suyunu ağzından akıtması için yapılmış olan kurşun kuş figürü nadir örneklerden biridir. (29)

18 — Topkapı Sarayında bulunan XIII. asırdan kalma çelik aynanın sırtı, kabartma olarak ortada atlı bir avcı onu çeviren hayvan figürleriyle doldurulmuş bir şeritle süslenmiştir. Bu hususta daha bir çok örnekler vardır.

19 — Halılarda da tasvire rastlanır. (30).

20 — Hint - Moğol sanatına ait XVII. asrın sonlarına doğru yapıldığı bildirilen at şekli üzerinde yazılı Ayet-ül Kürsi bulunan bir tasvir olduğu bildirilmektedir. Yazı çizgileri at üzerindeki biniciyi de kapsamına almaktadır. Bu tasvir Kembric'de özel bir koleksiyonda bulunmaktadır. (31)

---

(29) Age. s. 33

(30) Age. s. 34

(31) Bkz. fikrün ve fennün (dergi) sayı 19, Almanya 1972

C — Silâhlar üzerindeki tasvirler :

Hız. Peygamber, İslâmiyeti yaymaya başladığı zaman heykel ve tasvirlerin hangi gayeler etrafında kullanıldıklarını ilgili bölümlerde izah edilmeye çalışıldı. Bu heykellere ve tasvirlerle hemen hemen her yerde izlerine rastlanılırdı. Bu bakımdan silâhların üzerinde de bazı tasvirlerin olması tabiidir. İbn-ül Esir «el-Kâmil» adlı eserinde Hız. Peygamberin silâhlarına ayırdığı bölümde: «Hız. Peygamberin üzerinde koç başı resmi bulunan bir kalkanı vardı, O bunun için ondan hoşlanmazdı,» der. (1) Yusuf b. İsmail en-Nehhani'nin «el-Envar'ül Muhammediyye Min'el Mevahib-ıl Ledünniyye» de anlattığına göre : «Bu kalkan Hız. Peygambere hediye edilmişti. Bu kalkanda koç veya kartal resmi vardı. O, kalkanın üzerine elini koydu. Allah hemen bu tasviri giderdi. (2) Hız. Peygamberin bu hususlarda takip ettiği yol bellidir. Yalnız bununda zamanla müsamaha ile karşılandığı görülmektedir. İbn-ül Esir hicretin 32 inci senesi olaylarını anlatırken şuna da yer veriyor: «Abdurrahman İbn-ı Rabia'nın 'nun' (*) adlı bir kılıcı vardı. Bundan dolayı Abdurrahman'a 'zunnun' (nunun sahibi) denilirdi. Gerçekte bu kılıç Malik b. Zübeyr'in kılıcı gibi balık şeklinde yapılmıştı. Bu bakımdan bu isim verilmişti. (3)

İbn-ü Eb'il Halid «Nehc'ül Belağa» şerhinde şunu anlattı. «Bazı melikler Hız. Ali'nin resmini kılıçları üzerine yapıyorlardı. Böyle yapmakla yardım ve zafer elde edeceklerini sanıyorlardı. Adudü'd Devle (ö. 983) babası Rüküddevle (ö. 949), Alp Arslan (ö. 1072) ve oğlu Melikşah (ö. 1092) ın kılıçları üzerinde Hız. Ali'nin resmi vardı. (4).

D — Sikkeler üzerinde resimler :

Hız. Ömer'in bastırıldığı (hicri 21) sikkelerin bir yüzünde «kelime-i şehadet» öbür yüzünde Bizans imparatorlarının resmi bulunan sikkeler tedavül-den kaldırılmadı. Bu sikkeler üzerindeki yazılar bazan «elhamdü lillah» bazan «Muhammedürresulullah», ve bazanda «Lailahe İllellahü Vahdehu» iba-

(1) et-Tasvir, s. 30

(2) Bkz: et-Tasvir, ek kısmı, s. 170, Taberi, III, 185

(*) «nun»un balık anlamına geldiğini hatırlatalım.

(3) Bkz: et-Tasvir, s. 30

(4) Şerh-ü Nahc'ül Belağa, I, 9, et-Tasvir, 30

releri bulunmakta idi... Hz. Osman'nın zamanında basılan sikkelerde ise «Allahü Ekber» cümlesi yer almakta idi... (5)

Muaviye bastırıldığı dinarların üzerine, kılıç kuşanmış şahıslar kazdırdı. (6) Bu dinarlardan biri bir askerın eline geçti. Bu asker halifenin huzuruna gelerek «Ya Muaviye! Senin sikke darplarını pek fena buluyoruz», dedi. Halife kendisine «Öyle ise senin maaşını kestireceğim ve yerine elbise giydireceğim», der. (7)

Abdülmelik, Irakta bulunan Haccac'a: «Ben senden daha evvel paralarımı kesdireceğim,» diye yazmıştı. Bunun üzerine kesilmiş olan bu paralar, Medine-i Münevvere'ye geldiği zaman sehâbeden hayatta bulunanlar tarafından umumiyetle iyi karşılanmış ise de yalnız üzerindeki resimler biraz hoş görülmemiştir. Sehâbeden Said b. el-Müseyyeb bu gibi paralarla alışveriş yapmış ve bunlarda hoş görülmiyecek bir cihet bulamamıştı. (8)

Abdülmelik dinar ve dirhemlerini kestirmesine sebep : Halid b. Yezid b. Muaviye b. Ebu Süfyan'ın kendisine : «Ey mü'minlerin emiri! Eski ulemanın kitaplarında uzun ömürlü halifelerin sikkeleri üzerinde «Allah-ü Teala'yı takdis edenlerdir», deniliyor. Bu hadise üzerine Abdülmelik bu dinarları kestiriyor. (9)

Genel olarak paralar üzerinde «Kul Hüve'llahü Ehad», «Bismillah» veya «Lailahe illellah» ibareleri bulunmakta idi. Fakat bu da çeşitli yönlerden dolayı münakaşa konusu olmuştur. Bu münakaşa da ifadelerin delalet ettiği manalardan ötürüdür. Allah ve Allah sıfatını taşıyan bu ibarelerin olmiyaki şurada burada çiğnenmesin ve kutsallığı ihlâl edilmesin... (10)

İlk Selçuk sultanı Tuğrul Bey çok dindar olduğu halde onun, halifenin kızı ile evlenirken, düğün hatırası olarak Bağdad'da 1063 de bastırıldığı madalya üzerinde kendi kabartma tasvirini koydurması çok dikkate şayan dır. (11)

İl. Giyaseddini Keyhüsrev ilk defa resimli Selçuk sikkeleri bastırmıştı ki, bu hususu hem kaynaklar söylemekte ve hemde kataloglar göstermektedir. (12)

---

(5) Makrizi, en-Nukud. İbrahim Arturlu tercemesi, Belleten, XVIII. 373. Bu hususta bilgi için Bkz: Galip Bey, Meskukat-ı İslamiyye Kataloğu (MKİ) giriş kısmında, Cevdet Paşa, Tarih, V, 298

(6) en-Nukud, Belleten, XVIII, 373

(7) en-Nukud, Belleten, XVIII, 374

(8) Meskukat-ı İslamiyye Kataloğu, II. kısım, İstanbul, 1312

(9) Makrizi, en-Nukud, Belleten, XVIII, 375

(10) Krş: Age XVIII, 375

(11) G. Migon, II, 192 den Osman Turan, Selçuklular Tarihi, s. 314

(12) Osman Turan, age. s. 315

Selçuklu Eserlerine kısa bir bakış :

Bir çok sahalarda Selçuklu dönemi, İslâm dünyasında yeni bir dönem ve hamledir. Bu zamanda vücut bulmuş olan eserler üzerine ziyadesiyle eğilmiş ve araştırmalar ilim dünyasının hizmetine ve nazarına sunulmuştur. Biz burada bu eserleri enine boyuna inceleyecek değiliz. Yalnız çok dindar olan hükümdarların idaresini görmüş bu dönemin işlemekte olduğumuz konu bakımından ilginç gelen bazı yönleri vardır. Bazı eserler :

1 — Mevlanâ bizzat ressama resminin çizilmesi için modellik yapmıştır : «Gürcü Hatun, mevlana hanedanının muhiplerindendi. Kayseriye gitmek istedi. Fakat Mevlana'dan ayrılmak ona zor geliyordu. O zamanda resim yapmada ikinci bir Mani olan bir ressam vardı. Kendi sanatı hakkında' Manı, bizim resmimiz karşısında aciz kalır', derdi. Buna Aynüddeve-i Rumi derlerdi. Sultan, Mevlana'nın resmini bir kâğıda çizmesi için ona hediyeler verdi. Yollarda Gürcü Hatun'a can yoldaşı olması için resmin son derece güzel yapılmasının icab ettiğini söyledi. Sonra Aynüddeve bir kaç memurla beraber bu meseleyi bildirmek üzere Mevlana hazretlerine geldi. Baş koyup uzakta ayakta durdu.

Aynüddeve, daha ağzını açmadan Mevlana: 'Yapabilirsen ne âlâ', dedi. Ressam bir kaç tabaka mahzenî kâğıt getirerek kalemi eline aldı ve Mevlana'ya döndü. Mevlana ayakta duruyordu. Ressam bir defa bakıp yüzünü çizmekle meşgul oldu. Bir yaprak kâğıt üzerine son derece güzel bir resim yaptı. İkinci sefer tekrar baktı. Fakat Mevlana'nın önce görmüş olduğu şekli değişmişti. Başka bir kâğıt üzerine bir resim daha yaptı. Çehresini tamamladıktan sonra şeklin yine başka türlü olduğunu gördü. Bunun üzerine yirmi tabaka üzerine çeşit çeşit resimler çizdi, fakat her bakışında resmin başka bir şekle büründüğünü gördü. Hayrette kaldı, nara atıp kendisinden geçti ve kalemleri kırıp acizler gibi secdeler etti.

.....
Aynüddeve böylece ağlayıp dışarı çıktı. Kâğıtları Gürcü Hatun'a götürdüler. Gürcü Hatun bütün o şekilleri sandığına koyup seferde ve haza da beraber taşıdı. Mevlana hazretlerinin şevki ona galebe ettiği vakit, Mevlana derhal onun gözü önünde tecessüm ediyor ve bununla sükûnet buluyordu. (1)

(1) Ahmet Eflâki, Ariflerin Menkibeleri, Tahsin Yazıcı ter. s. 400-1, ikinci baskı, İstanbul 1973

Rum ressamlarından Alaeddin Thrayanus Mevlana sayesinde İslamiyeti kabul etti, Ayrıca bu ressamlar arasında Mevlana müritlerinden Bedreddin Yavaş ve Şehabeddin adlı iki Türk ressam vardı. (2)

2 — Selçuk devrinde resim sanatının geliştiği bir saha da kumaş sahasıdır. Alaeddin Keykubad'a ait bir kumaş üzerinde arslan resimleri bulunuyordu. (3)

3 — «Selçuk Türkiyesinde heykel ve kabartmalar da şehirlerin surlarını ve büyük binaları tezyin ediyordu. XII inci asırdan itibaren çifte-başlı Selçuk kartalı, çeşitli hayvan kabartmaları, at üstünde kuş avlayan insan şekilleri Mardin ve Diyarbekir surlarında, Erzurum türbelerinde, Divriği Ulu camiinde görüldüğü üzere dinî binalarda dahi yapılmıştır. Alaeddin Keykubad Konya surlarını inşa ederken, surlar üzerinde, bir yandan Kur'an ayetleri nakşedilmesini, bir yandan da 'mimar ve ressamlara' kabartma tasvir ve heykeller (temasil) yapılmasını emretmiştir. (4)»

4 — «XIII üncü asırdan XIX. asır ortalarına kadar Konya'yı ziyaret eden bir çok seyyah şehrin kapılarında ve surlar üzerinde bulunan bu heykel ve kabartmaları alâka ile müşahede ve tasvir etmişlerdi, ki Konya'da hâlâ bunların parçalarına rastlanmaktadır. Fakat daha dikkati çeken bir hadise de XII inci asırda, II. Kılıçarslan zamanında Konya'da 'kamereddin bahçesi'nde mermer üzerinde ve bir kemer altında, biri erkek ve biri kadın iki heykelin mevcudiyetidir... (5)

5 — XIII üncü asırda da Konya camiiinin yanında beyaz mermer bir kaide üzerinde mermerden yapılmış erkek, kadın iki heykel daha bulunduğu kaydedilmiştir. (6)

6 — «Birgi'de Aydınoğlu Mehmed Bey'in sarayında bir havuz ve köşelerinde, ağızlarından su akan, arslan heykelleri vardı. (8)

7 — Diğer İslam ülkelerine nisbetle heykelcilik alanında oldukça yaygın bir durum arzeder. Esasen Orta Asya ile olan münasebetini kaybetmemiş olan Selçuklular o geçmiş kültürü yaşatmaya çalışmışlardı. Bunları, eserlerinde görmek kabildir. (9)

---

(2) Şahabeddin Uzluk, *Mevlevilikte Resim*, s. 1-14, Ankara 1957

(3) Prof. Dr. Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam medeniyeti*, s. 315, ikinci baskı, İstanbul, 1969

(4) İbni Bibi, s. 254, Osman Turan, 316

(5) Bkz. Harevi, *K. Ziyarat* s. 59; Osman Turan, 316

(6) Şemseddin el-Dîmişki *Nuhbet-üd Dehr*, nşr. Mehren, Peterburg 1866, s. 228, Turan, 316

(8) İbn-ı Batuta, I, 332 den Osman Turan, 316

(9) Bu hususta geniş bilgi için bkz: Osman Turan, age. 318

Bölüm : IX

İslâm sanatı neden tasvire önem vermemiştir?

Putperestlik anlayışını kökten söküp atmak için Hz. Muhammed çok yönlü tedbirler almış ve bu tedbirler ürününü vermiştir. Bazı noktalardaki bu sınırlama hareketine bakarak «İslâm'da güzel sanatlara yer verilmemiştir» denilemez. Böyle bir iddia hem yersiz ve hem de dayanaksız kalır.» Sanat zevki insanları harekete getiren tabii bir kuvvettir. Sanat kudreti olanlar az olmakla beraber, bir çokları onunla alâkadar olur. Gerek heykel olsun, gerek resim, müzik, şiir, edebiyat, mimari veya herhangi bir sanat şubesi olsun, bütün sanat eserlerinin temelinde insanı harekete getiren ayrı kuvvet vardır.

«Bu fitri kabiliyet bütün insanlarda az veya çok yüksek seviyelerde bulunur, tıpkı hafıza, zekâ, görme, işitme v.s. gibi. Bu vasıflar insanda geliştirilebilir, onlar bir bitkinin gelişmesi gibidir. Faydasız kısımlar, meselâ bir çok dallar budanırsa, bu durum çiçek, meyve v.s. gibi diğer kısımların artmasını ve gelişmesini temin eder... Arzedeceğimiz gibi, Hz. Peygamber sanatı asla yasak etmiş görünmüyor. O sadece bir bahçıvanın iyi meyva alabilmek için ağacın lüzumsuz dallarını budadığı gibi, sanatın bazı tezahürlerine set çekmiştir. (1)» Çekilen bu setten sonra, başka alanlarda İslâm sanatı varlığını göstermiş, bugüne kadar insanlığın ilgisini üzerine toplıyabilmiştir. Gerçekte girdikleri alanlarda harikalar meydana getirmiş olan sanatkarlar ve onların eserleri bugün ortadadır.

Fakat şöyle bir soru akla gelebilir : «O halde Avrupa'da olduğu gibi neden bizde bir rönesans olmamıştır?»

«Bu sorunun cevabını İslam'ın Allah telakkisinde, islam düşünüşünde aramak iyi olur.»

«İslâmın ilk asırlarında yapılan resim ve heykellerin, Yunan ve Sasani örneklerine göre yapıldığını burada söylemeliyiz. İlk asırlar İslâm sanatının kendini aradığı, gelişmeye uğraştığı bir devirdir. İslam'lıkta Allah telakkisi, resim ve heykelin, bütün müslümanların ibadet merkezi olan camie girmesine imkân verseydi (Arap tarihçilerinden Mekarri, Kurtuba camiinde Musa'nın atasını, Eshab-ı Kehf ve Nuh'un kargasını gösteren resimlerin bu-

(1) Prof. Dr. M. Hamidullah, İslam Peygamberi, I. 60-61

lunduğunu söylerse de, bunun hakkında eski metinlerde hiç bir işaret yoktur). (2) Bu iki sanat yavaş yavaş gelişir ve şaheserler verebilirdi. Allah'ın zamandan ve mekândan münezze olması, ne kimseden doğmuş ne de doğurmuş bulunması, yani tecessüm ettirilmemesi bu imkânı kaldırmıştır. İşte Hz. İsa'nın Yüce Allah'ın tasvir edilmesiyle kiliselere girdiği için Avrupa'da büyük ölçüde gelişen ve yüksek rönesansı gerçekleştiren resim ve heykel, caminin bünyesinde sürekli bir yaratılış hamlesine aşılanmadığından, sivil yapılarda yer yer ve zaman zaman görüldüğü halde, olgunlaşmamış ve yerini çizgi sanatına bırakmıştır. Hiç bir sanat kolu, İslâm dininin yarattığı düşünüşü ve duyusu, arabesk denilen ve yazıyı da adeta manasından boşaltarak bünyesine katan, mucize halinde cami, medrese ve türbelerde dolan çizgi ağları kadar kuvvetle ifade edemez. Bu çizgilerin ağına düşen düşünce, nerede duracağını bilmeden dolaşır durur. Hangi çizgiyi tutarsa tutsun, hangi daireyi veya poligonu dolaşırsa dolaşsın, onun varacağı nokta yine aynı olan bir çıkış noktasıdır. Gerçekten hiç bir terkibi, ne başlangıcı, ne de sonu olan arabesk kadar müslümanı Allah'a yaklaştırmaz, onda ezellilik ve ebedilik duygusunu uyandırmaz. (3) Arabesk denilen bu hendesi mucize de çabucak olgunlaşvermemiş, resim ve heykel gibi bir alma ve benzetme devri yaşamış, ama sonra bulma ve yaratma devrine ulaşmıştır. Terkipteki tabii olmayan birlik, motiflerin gerçeğe uygunluğu ile bezeyici görevi arasındaki karşıtlık, ilk arabesk örneklerinin emekleme özellikleri arasındadır. Ama Kurtuba caminin mihrabında veya Alaeddin caminin minberinde özünü bulmuş olan arabeskin doğum sancılarını bu karşıtlıklarda görmekteyiz. (4)

Görülüyor ki resimde ve heykelde bir İslâm rönesansı olmayışının sebebi, tasvir yasağında değil, İslâm dininin ve düşünüşünün mahiyetinde, yarattığı hassasiyettir. Müslüman sanatkar, yaptığı sarayların cephelelerini heykellerle süslediği duvarlarını ve tavanlarını resimlerle zenginleştirdiği zamanlarda bile kendini kendi sanat yolunda hissetmemiştir. (5)

İşte İslâm sanatına yolunu çizen, açıklamağa çalıştığımız bu düşünüş ve duyuş olmuştur zannındayız. (6)

Bu sanatın doğuşu :

«İslâm sanatı yabancı tesirlerle doğmamış, (*) İslâm metafiziğinin en

(2) Bkz: Arnold, *Painting in İslam*, s. 4, *The Attitud of the Theologians of İslam towards painting*, s. 1-40. Oxford, 1929 den Suut Kemal Yetkin, *İslam Sanatının Mahiyeti*, İlahiyat Fakültesi dergisi, yıl 1952. sayı: I. s. 43-46.

(3) Al. Gayet, *L'Art Arabe (Livre IV-Chapitre II)* Paris 1891, Yetkin, agm. s. 46

(4) E. Kühnel, *Die İslamiche Kunst*, Leipzig 1929, s. 383, (G. Salles *Les arts Musulman*, Paris, 1939 s. 18 den) Yetkin, agm. s. 46

(5) Yetkin, agm. 47

(6) Yetkin, agm. 47

(*) Bunu savunanlar çıkmış, fakat bu iddiaların yersizliği ispatlanmıştır.

esaslı kaziyelerine dayanarak büyümüş, kıvamını bulmuştur. Kur'an İslâm metafiziğinin birinci misâlidir. Baştan aşağı metafizik tariflerle doludur. (7)

«Müslüman sanatı bir kâinat görüşünden çıkmıştır. Bu, Yunan tesiri altında kalmayıp bütün ehl-i sünnet ve'l cemaat filozoflarının müdafaa etitkleri İslâm ilâhiyatının doğmatique nazariyesidir ki, Kâinata sırf şekil ve bizatihi suret yoktur. Yalnız Allah daim ve Bakidir, cümlesiyle hülâsa edilebilir. (8)

Eser karşısında müslüman :

«Müslüman, sanatın tuzağına düşmek istemez. Onun için sanat eserlerinden son derece güzel olan alem bile, Allah'ın iplerini çekerek işlettiği bir makinadır. İslâm edebiyatında bu konu üzerinde söylenmiş beyitler meşhurdur. Farsçada Ömer Hayyam'ın, Arapçada Nabülus'nin tabiatın bu anlamını gösteren harikulade şiirleri vardır. (9)

Hayatın fani ve her şeyin gelip geçici olduğu anlayışı İslam sanatına tesir etmiştir. Bu anlayışın her yönünü İslam sanat anlayışında görmek kabildir. Bu hususta makalesine yer verdiğimiz Massignon şöyle diyor : «Nasılki müslümanlar için ilmî görüşten tabiat yoksa ve devamı olmayan keyfi bir kaza ve atom zinciri varsa, öylece sanatta da suret ve şekil bekasının inkârı, bu ayırıcı vasfın prensibidir. Müslüman memleketlerini gezen yabancıların çoğu, bulanık bir halde derli toplu bir tarife sokmadan bunu sezmışlerdir. Kendi tarifimin tam olduğunu söylemiyorum. Fakat içinizden bazılarına hatırlama ve düşünce konusu olmasını diliyorum.

«Yunanlılar metafizik ile uğraşmaya başladıkları vakit, Allah'ın varlığını ispat için bulunan türlü delillerin arasında estetik delil adını alan, eşyanın ahengi, yahut cosmos üzerinde çok durmuşlardır. Oldukça kavrayışlı olan bu kelime daha çok açıklamaya lüzum bırakmaz sanırım. (s. 9)

— «Müslüman ilahiyatında bu cins delil yoktur. Tek bir delil vardır. Baki olan yalnız Allah'tır. Her şey gelip gider, her şey fanidir. Kendi deyimleriyle yalnız O'nun didarı bakidir. Vacib-ül vücudun ispatına gelince, O'ndan başkasının değişmesiyledir... Bunun için Müslümanlara göre, Allah'ın ispatı 'değişme' ile dir. Dolayısıyla sanat onlar için yaratılmışların kendiliklerinden var olmadıklarını göstermeğe bir vesile olacak ve belki bundan

(7) Kısa başlıklar altında verdiğimiz bu kısım, Louis Massignon'un «Les methodes artistique des peuples de l'İslam» (İslam milletlerinin sanat yaratışlarındaki usuller) adlı bir incelemesinden alınmıştır. Bu inceleme 1920 yılının 25 Şubat'ında «College de France» de ders olarak verilmiş ve sonra 1921 de Syria dergisinde basılmıştır. Bu dersi, Burhan Toprak terceme etmiş «din ve sanat» adı altında neşretmiştir. En son 1962 yılında Varlık Yayınları arasında neşredilmiştir. Ayrıca kbz: Rıfki Melul Meriç, Türk tezyini sanatları, Güzel Sanatlar Akademisi neşriyatı, İst. 1937

(8) Massignon, agm.

(9) Massignon, agm. S. 8

başka bir şey olmayacaktır. Şu halde İslâm sanatı bize 'değişmeyi' bildirecek bir sanattır. (10)

Karışık sanat değil :

Hiristiyanlığın gölgesinde doğan hiristiyan sanat hareketi bu dinin sanatkâra ulaştığı zamanlardaki inanç sisteminin karışıklığından dolayı sanat eserleri bu izleri taşıdı. Fakat inanç bakımından müslümanın böyle bir problemi yoktu. Bunu Massignon şöyle izah ediyor : «Figürlere bağlanmamak, suretlere tapmamak gibi yasaklar yüzünden İslam sanatı berrak, ruhani ve yalnız accord'un güzelliğine inanmayan, susmada durmak üzere, bir takım notalardan geçen cebirci bir müzisyenin sanatı gibi, saf ve temiz olarak doğdu. İbn-ı Abbas'ın rivayet ettiği düşündürücü eski bir hadis vardır : «Peki ama, artık hayvan resimleri yapmıyacak mıyım, sanatımı bırakacak mıyım?» diyen bir İranlı ressamı 'Evet yapacaksın, ama hayvanların kafalarını kesmelisin, canlı görünmesinler, çalışki çiçeklere benzesinler,' diye cevap verilir. (11)

Geçip giden eşya :

«Gözlerimin önünde geçip gittiklerini, yok olduklarını işaret etmek için geçici şekillerin böylece cansızlaştırılması, bize, varlığı ve hayatın bekasını ancak Allah'ın iradesinden ve soluğundan alan şekillere, suretlere hayat üflemeği aklımızdan geçirmemek gerektiğini gösterecektir...

Sanatçının tutumu :

«Gerçekten biz de öye düşünmüyormuyuz, sanatçı şekillerin karşısında serhoşa dönmiyecek, kendi eserlerinin Pygmalion'u olmayacaktır. Krokiyi aldıktan ve estetik heyecan geçtikten pek çok sonra hatırlıyarak eserini, modelini yapmaya mahkumdur. Gördüğü forma tapmaması lâzımdır. Çünkü bu formdan başka bir şey meydana getirmeğe mecburdur.

«Rüyalarına inanmamak, çünkü bu alemin geçici formları rüyalardan ibarettir ve silinip gideceklerdir.» İşte İslâm düşüncesinin kaynağı. Burada görülüyor ki o, eski putperest görünüşü, Yunan görünüşü reddediyor, ama düşüncenin bütün üç boyutlu şekil almalarını (modalisation) red ve inkâr etmiyor. (12)»

Bundan sonra müellif İslâm sanatında yer alan, mimari ihramını (s. 11), arabeski ve arabeskin izahını, bahçe dünyasını (s. 13) boya sanatını, (s. 14) kullanılan renkleri, (s. 14), tasvirde kullanılan hayvan çeşitleri ve kullanılanma tekniğini (s. 15), armalı halıları anlatır ve dikkate değer şu konuya da temas etmekten geri kalmıyor. «Bununla birlikte, Batılılarda armacılığın

(10) Massignon, s. 9

(11) Massignon, s. 10

(12) Massignon, s. 10

Haçlıların geri dönmesiyle başladığı da doğrudur. Ve armacılığın kökü İslâm'dan gelme bir düşüncedir.» (13)

Bu sanatı yürüten düşünce :

«Kısacası, İslâm sanatını yürüten düşünce Ehl-ı Sünnet doktrindir. Yani şekillerin üstüne yükselmek, putperestliğe meydan vermemek, bir sihir fenerinde, bir fanusta, bir kukla veya gölge oyununda olduğu gibi, onları hareket ettirene ve Tek Daimi olana doğru gitmektir. Sayısız İslâm mezar taşları bize hep şunu tekrarlar : 'Hüvelbaki - Baki olan Allah'tır' (14)».

---

(13) Massignon, s. 11

(14) Massignon, 22

Bölüm : X

İslâm tasvirinde bazı minyatür örnekleri :

İnsan tasviri üzerinde bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar daha çok minyatür sahasında kendini gösterir.

Minyatür nedir?

Ortaçağda yazma kitapların fasıl başlarındaki tezyinata kullanılan boyanın esasî «minium» olduğu için o tezyinata minyatür adı verilmiştir. Sonradan tezyinata altın ve gümüş karıştırılarak tezhip vücuda getirilmiştir. Bir çok kimseler minyatürü, «mignon» kelimesi ile karıştırırlar ve minyatürün ufak resim yani minyon olduğunu zannederler. Halbuki bu düşünce yanlıştır. Eğer minyatür kelimesi «minyon» kelimesinden gelmiş olsaydı her ufak yapılmış resme ve fotoğrafa minyatür denmesi gerekirdi. Minyatür, hususî bir üslupla yapılmış olan resimler denir. (1)

Acaba asırlar boyunca neden minyatür kullanılmıştır?

Minyatürlerin yüzyıllar boyunca sürüp gitmesinin sebebi zihnî olmalarında, çizgilerin incelemelerinde, ve bütünü ile bizde maddî ve cismanî olmayan bir intiba uyandırmalarında aranmalıdır. Prensip bakımından arabesk ile minyatür arasında bir fark yoktur. İşte K. Kerim'ce yasak edilmediği halde resim ve heykelin kısırlaşmış minyatürün verimlilişmesi bundandır (2).

İslâm minyatürü kendi yolunda giderken, yine onun yolu, İslâm inancı olmuştur. Zira hiç bir yerde İslâm akidesi resimle gösterilmemiştir. (3)

İnsanı konu edinen minyatürler :

1 — Hz. Muhammed'in tasviri :

Esasen Hz. Peygamberin tasvirinin yapılmaması hususunda bütün müslümanlar çok dikkatlidirler. Bu hassasiyete rağmen bu dala da el atanlar çıkmıştır. Fakat bu yaygın bir durum almamıştır, İbn-ı Vehb Çin imparatoru yanında Peygamberlerin resimlerini ihtiva eden bir mecmuayı gördüğünü

(1) Hüseyin Tahir zade minyatürün tekniği, İlahiyat Fakültesi der. Cilt: 2, Ankara 1953

(2) S. K. Yetkin, agm, s. 47

(3) Nurullah Berk, Fatih Sultan Mehmet ve Bellini, s. 155

iddia ediyor (4) : Gemide Hz. Nuh ve beraberindekiler, Hz. Musa ve İsrailoğulları, Hz. İsa ve Havariler. Şöyle der : «... Sonra Peygamberimiz Hz. Muhammed'i deve üzerinde tasvir eden bir suretini gördüm. Ayaklarında deve derisinden yapılmış nalın giymiş eshabı ve ortalarında misvaklarını bağladıkları ip bulunan eshabı O'nun etrafında toplanmış. Bunu görünce ağladım... (5)» Bunun Çinli bir ressam tarafından yapıldığı ve Hz. Peygambere gönderilmiş bir elçinin bulunduğuna işaret eden bir delil olduğunu söyleyenler çıkmıştır. (6) İbn-ı Batute (ö. 779/1377) ve arkadaşları gibi müslüman kimselerin resimleri de Çinliler tarafından yapılmış resimlerdendir. (7). Bir yabancıнын bunu yapması normaldir. Zira onun için sakınılacak bir konu yoktur. Fakat elimizde bir İslâm müellifinin eseri varki, bu eserde Siyer'in bir çok konuları ve olayları tasvir edilmiştir. Eser bu haliyle adeta bir resimli siyer kitabı niteliğini kazanmıştır. Reşidüd-Din-Fadlullah (ö. 718/1318) «Cami-üt-Tevarih» adlı eseridir ki, bu eser bir çok milletlerin tarihinden bahseder, Peygamberlerin halifelerin ve meliklerin tarihlerine yer verir. (8) Eserin yazma nüshasının bir parçası Londra'daki «Kraliyat Asya Cemiyeti» nde, bir parçası da Edinburg Üniversitesi'nde bulunmaktadır. (9) Raşiddüddin bu eseri hazırlarken Tebrize bir çok ressam getirtmiştir. Özellikle bu konu ile ilgili olarak şu tasvirler bulunmaktadır. (Minyatür de söylenebilir.)

a — Hz. Peygamberin doğumu. Şöyle yazıyor : «Vilâdet-ı hümayun padişah-ı kâinat aleyhisselâm...»

b — Hz. Peygamberin küçük yaşlarında çıktığı bir seyahatta O'ndan peygamberlik işaretlerini gören Rahip Bahira' Hz. Muhammed önünde,

c — Bir üçüncü minyatür varki onda Hz. Muhammed görülüyor. Hacer-i Esved'i yerine yerleştirmek hususunda ihtilâfa düşen Kureys'in sonunda meseleyi bir hakeme bırakmakla işin çözümüne giderken bu işte hakem seçilen Hz. Muhammed'in taşı yerleştirmesi tasvir edilmektedir.

d — Hira mağarasında vahiyle karşılaşan Hz. Muhammed'in oturuşu,

e — Medine'ye göç ederken yolları üzerinde bulunan mağarada Hz. Ebu Bekir'le beraber (10)... Özellikle bunlar dikkat çekicidir.

Ayrıca Hz. Peygamberin tasvirine yer veren şu eserler de dikkat çekicidir :

a — Biruni (ö. 1048) nin Edinburg Üniversitesi'nde bulunan «Kitab-ü

(4) Cemal Muhammed Mihrez, er-Rüsum'üş Şahsiyetü Fit'Tasvir-ıl İslam, s. 85

(5) el-Mes'udi, Müruc-üz-Zehab, I, 162-3 (Beyrut 1973)

(6) Dr. Z. Hasan, es-Sin ve Fünun'ül İslam, s. 12, 39

(7) Age. s. 30

(8) Kâtip Çelebi, Keşf..., I, 539

(9) Bkz: el-fünun-ül İslami, s. 167

(10) Bkz. age., s. 167-8

Asar-ıl-Beliyye» yazma nüshasında da Hz. Peygamberin başka tasvirleri (bu nüshanın istinsah tarihi: 1307) bulunmaktadır. (11)

b — İran'lı yazar Mir Havend (ö. 903/1497) in «Ravdet-üs-Safa (12)...» adlı eserinin 1595 tarihli bir nüshasında Hz. Peygamberle ilgili bazı tasvirler bulunmaktadır :

b1 — Göğsünün yarılması mucizesi,

b2 — Bedir savaşında öldürülen Ebu Cehl'in öldürülme sahnesi,

b3 — Mekke'nin fethinden sonra Hz. Peygamberin Ka'be'nin içindeki putları kırdırma olayı, (13).

Bütün bunlarla beraber, Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i temsil eden resimler XIV. asırdan itibaren İran'da çoğalmıştır. Bu resimlerin bir kısmında, Hz. Peygamberin başında nurdan bir hâle görülüyor. Galip bir zanla bu tip, Hint sanatındaki Budha'nın başı etrafında çizilen hâle'den ilhamını almıştır. (14) Eski tasvirler hariç tutulursa, Hz. Peygamberi konu edinen tasvirlerin çoğunda O'nun yüzü gösterilmez, yüzü perdelenmiştir. Son devirlerde çizilen bir kısım resimler ise, ya beden veya başı ele alınmadan tamamen ışınlar saçan toplu bir şekilde yetinilmiştir. Böyle bir eser Fransız milli müzesi yazma bölümünde bulunmaktadır. Eserin tarihi, 1632 dir. (15)

Gerek bu ve gerekse diğer dallarda İranlı sanatkarlar -ve bilginler- İslâm dünyasında hakim olan kanaattan biraz ayrılmışlardır. Hz. Peygamberin tasvirine yer veren eserler İran eserleridir, bu tasvir esnasında takip ettikleri yol diğer eski dinlerin kalıntılarını az da olsa aksettiriyor. (16) Bununla beraber İranlıları bu yöne yöneltmiş başka sebepler de bulunmaktadır.

a — Onlar yaratılıştaki güzel sanatlara karşı meyyaldırlar,

b — Hür düşünceli, anlayışlı ve müsamahakâr bir kısım İslâm bilginleri, İslâm'ın başlangıçta Tasviri yasaklamasının sebebi, putperestlikten müslümanları uzaklaştırmak olduğunu bu gün ise böyle bir korkunun mevzu bahis olmadığı görüşündedirler. (17)

c — Onlar nakış sanatını ve uslubunu, dedeleri Sasanilerden almışlardır. Kendilerinin eskiden bağlı buldukları Mani dininin kurucusu Mani usta bir sanatkârdı. O bizzat dininin yayılması için resmi bir araç olarak

(11) Age. s. 168

(12) Bkz: Katip Çelebi, I, 923

(13) el-Fünun-ül İslami, 168

(14) Age. s. 168

(15) Age. 170

(16) el-Fünun'ül İrani, s. 84

(17) Reşid Rıda, Abdülaziz Çavuş bu görüşleri savunur (Bkz: Mecellet-ül Hidaye, yıl iki, s. 487-491)

kullanmış, kitaplarının anlaşılmasında ondan faydalanmaya çalışmıştır.

d — Geçmişlerine çok bağlı olan İranlılar, bazı edebi eserleri hicri ikinci asırdan itibaren resimlemişlerdir. Samani Emiri Nasr b. Ahmed (ö. 331/942) Kelile ve Dimne'nin önce manzum hale konulmasını ve sonra Çinli sanatkarların burada geçen olayları tasvir etmelerini istemiştir. (18)

Bu ve buna benzer bir çok sebeplerden dolayı İranlı sanatkarlar her türlü konuyu tasvir etmekten çekinmemişlerdir, tasvir yasağı hakkındaki prensiplerin de İran'da kuvvetli bir etki meydana getirmediğini de kaydetmek gerekir. (18)

2 — Özellikle müslüman ressamalar bazan diğer peygamberleri de tasvir etmişlerdir. Meselâ: İshak b. İbrahim b. Mansur en-Nisaburi'nin «Kitab-ü Tarih'il Enbiya» adlı eserinin Paris Milli Kütüphanesi'nde bulunan bir yazma nüshasında : Hz. Musa, Hz. Şuayb'ın kızları ve Hz. İsa'nın resimleri yer almaktadır. (20)

Yalnız şunu belirtelim ki bu çalışmalar İslam dünyasında bölgesel ve istisnai kalmaktan geri kalmamıştır. Hemen hemen bütün İslâm ülkeleri selefin kendilerine bıraktığı anlayışı takip etmişler ve bunda ısrar etmişlerdir. XVI. asırdan itibaren İran'da kendisini göstermiş olan bu kıpırdanışa bakarak genel bir hükme gitmek isabetsiz olur. Böyle istisnai durumlar meselenin çözümü için yeter bir görüntü değildir. Ama şu da bir gerçektir ki, İranlılar bu gibi çalışmalara yer verirken bunu İslam dini inancı için bir vasıta yapmayı ve Hıristiyanlar gibi tasviri dinin temel prensiplerinden biri saymayı akıllarına bile getirmemişlerdir. (21)

3 — Hz. Ali'nin resmi kılıçlar üzerine nakşedilmiştir. (22)

4 — Yezid b. Velid'e ait bir resmin olduğu bildiriliyor. Mes'udi yazıyor: «İbn-ül Abbas Muhammed b. Şahl şöyle anlatmıştır : Ben Müntasir'in hilâfeti zamanında, divanda İtab b. İtab'ın kâtipliğini yapıyordum. Bazı çadırlara girdim. Birde gördümki bu çadırlar içinde serilmiş sergiler... ve Farsça eserler var, bunlar içinde bir resmin altında şu yazı vardı : 'Bu resim amcası oğlu Velid b. Yezid'i katleden Yezid b. Velid'indir.' (23)»

5 — Seyfuddevlenin müzeyyen bin çadırı olduğunu biliyoruz. Bu çadır esir ettiği Rum Kayseri'ni ve etrafında bulunan Rum ileri gelenlerini, O'nun huzurunda bulunuşunu temsil ediyordu. Bu resmin ortasında bahçe, hayvanlar, ve kuşları gösteren diğer bir tasvir daha bulunuyordu. (24)

(18) Bkz: el-fünun-ül İrani, s. 84-85

(19) Age. s. 86

(20) el-fünun'ül İslami, 169

(21) el-Fünun-ül İrani, s. 83

(22) et-Tasvir İnd'el Arab, s. 30

(23) Mes'udi, Müruc-üz-Zehab, II, 398-9, Mısır baskısı

(24) Dr. Zeki Muhammed Hasan, Künuz'ül Fatimin, s. 93

6 — Sultan Mahmut Gaznevî, İbn-ı Sina'yı sarayındaki işinden kovunca O'da Cürcan bölgesine sığınır. Sonra Sultan Mahmut, Mahmut Ebu Nasr b. Irak adında bir ressamın İbn-ı Sina'nın resmini bir kâğıda yapmasını emreder. Sonra diğer ressamların bunu kırk nüsha kadar çoğaltmalarını ister. O bu resimleri komşu bölgelerin yöneticilerine arkadaşını kendisine göndermeleri ümidiyle gönderir. (25)

7 — Selçuk sultanı Tuğrul Bey'e meşhur hattatı Zeynüddin bir şiir mecmuası yazar. O'da Nakkaş İsfehanî adlı bir ressama mecmuada şiirleri bulunan şairlerin resimlerini yapmasını emreder. (26)

8 — Eşref b. Halil b. Kalavun, devlet memuru ve ileri gelenlerin resimlerini dağda yaptırdığı kalenin dış duvarlarına yaptırdığı anlatılır. (27)

Acaba bu resimler gerçekte gösterdikleri kimselere mi ait? Doğrusunu sorarsanız, hayır. Çünkü bir kısım metinler, bu resimlerin bizzat o şahıslara ait olduğunu anlamaya imkân vermiyor. Meselâ, Hariri'nin kitabında yer alan yeryüzünün melikleri resimleri, Tuğrul Bey için hazırlanmış şiir kitabı... Bu şiir mecmuasında bir çok şairlerin resimleri yer almaktadır. Fakat bunların başka bir ülkeden oraya gelmeleri ve gelip bizzat ressamın önünde modellik yapmaları imkânsızdır. Daha doğrusu ressam muhayyilesinde nasıl canlandırmışsa öyle çizmiştir. İkinci bir husus daha düşünülebilir : Resimleri yapılmış bazı kimseler resimlerin yapıldığı tarihlerde muhtemelen hayatta değillerdi. Meselâ: Şiir kitaplarında resimleri bulunan bazı şairler bu resimleri yapan ressamdan önce vefat ettiklerini görüyoruz. (28) Bu hususa şunu da ilâve etmek gerekir : Resmin çizimi için resmi yapılan kimsenin ressamın önünde uzun zaman durması gerekir ki, ressam işliyeceği çizgilerin görüntüsünü ondan alsın ve kendisine benzetsin. Bu durum özellikle İslâm tasvir anlayışının gönüllerde gayet güçlü olarak yaşamaya devam ettiği bir dönemde zor bir iştir (29). (Fakat daha sonraları bizzat ressamın önünde durup ressama, resminin çizimi için zaman ayıran kimseler çıkmıştır.)

Durum böyle olduğuna göre kitaplarda tasvirlerine şahit olduğumuz kimseler birer sembolik resimlerdir. Tarihçinin sunduğu bilgiye dayanarak sanatkarın muhayyilesi ürünüdür.

Bu noktadan olarak Şam çölünde yapılmış Kusayr Amr duvar nakışlarına bakıldığı zaman ressam değişik resimlerin altında temsil etmekte olduğu (Bizans İmparatoru, İran Kısrası, Çin İmparatoru, İspanya Kıralları, Necâşi Türk ve İran emirlerinden biri) kıralların isimleri yazılı olmakla beraber el-

(25) Arnold, *Painting in İslam*, s. 127

(26) Arnold. *age.* s. 128, Kuhnel, *La miniature en Orient*, s. 19, Mihrez, 87

(27) Makrizi, *el-Hitat*, II, 212-3

(28) Mihrez, *er-Rusum...* s. 88-9

(29) *Age.* s. 89

bise ve başlarındaki giyimliklerinden başka biri diğerinden ayıran bir farklılık yoktur. (30) Bu gün elimizde bulunan en eski tasvirler (minyatürler) Selçuk okuluna ait olanlardır. Bunlar arasında yüz simalarının görünüşlerinden az bir farklılık olmakla beraber, bazan sanki bütün bu eserler bir kişinin tekrarlanmış yüz simasından ibarettir. Bu eserleri ihtiva eden herhangi bir kolleksiyona bakılınca bu durum kolaylıkla anlaşılır. (31) Bütün bunlara rağmen tasvirin asıl sahibinin simasına benzer veya ona ait olduğunu söyleyemeyiz.

Bundan başka bazı tarihi eski olan bazı minyatürler bu gün elde bulunmaktadır, bunların kimlere ait olduğu da ayrıca resmin altında yazılıdır. Meselâ: Behram Gur'un minyatürü. Bir porselen üzerinde bulunan bu resim, arkasında gözdesi olduğu halde Behram'ın vahşi eşek avlamasını göstermektedir. (32) Diğerleri de bir savaşı gösteriyor. Selçuk ekolunun geliştirdiği minyatürlerin üzerinde, kişilerin, hayvanların (Meselâ, Kelile ve Dimne yazmasında (34) gerek filozoflarını gösteren minyatür gibi (35) isimleri yazılmıştır.

XIV. asırdan kalma bazı insan tasvirleri (minyatür) bize kadar gelmiştir. Raşidüddin'in tarihinde Cengiz Han ve ondan sonra gelenlerin resimleri, (36) ressam Halil Mirza'nın elinden çıkmış Timur ve çocuklarının resimleri (36/b) (üzerinde isimleri yazılıdır) Celalüddin Rumi'nin, şair Sa'di'nin, Mançuhan ve Hulagu'nun resimleri. (37)

Bu tasvirlerin üstündeki imzalara bakıldığı zaman XV. asırdan itibaren İranlıların özel resimler yaptırdıkları görülür. Bu tasvirlerle imza atan ressam şunlardır : Behzat, Şeyh Muhammed, Ağa Ali, Mağmut Muzahheb, XVI. asırda, Sadık, Sultan Muhammed, Hoca Hasan Muinüddin, Ağa Rıda, Muhammedî, XVII. asırda, Rıda Abbasi, Abdülmelik Esterabadi, Abdülmütalib, Afdal, Behzat Sultanî, XVIII. asırda, Muini Musavvir, Muhammed Beh, Abdullah Mirza Baba. (38)

Bu ressamlar apaçık olarak değişik kimseleri işlemişlerdir : Sultanların, emirlerin ve ülke filozoflarından tutunda, edip, sanatkâr, derviş, halk,

(30) Krş: Musil, Quseyer Amra, vol: II, pl 26, Mihrez, 89

(31) Meselâ: Hariri'nin Makamat'ında bunlar bulunmaktadır (Paris Milli kütüphanesinde saklıdır.) 1 Bkz: Martin, The miniature paintings and painters of Parsia, İndia and Turkey, Vol: II, pls. 9-12, Mihrez, 98

(32) Mihrez, s. 98

(33) Richfstaht: Watson Collection of Muhammeden Potteries fig: 7

(34) Buchtaht: Hellenistic Miniatures in early İslamic mauscripts: Ars İslamica vol: VII, part 2

(35) Martin, op. cit. pl 14

(36) Arnold, Painting in İslam, p. 128

(36/b) Age. 128-9

(37) Brown: İndia Painting under the Mughals, s. 145, Mihrez, 91

(38) Mihrez, 94-5

kadın, sefir ve Batılı adamların resimlerine varıncaya kadar çok çeşitli sınıflara mensup olan kimselerin tasvirlerine yer vermişlerdir. Bu eserler içinde şunlar yer almaktadır : Sultan Mirza (39), Şah Abbas, (40), Şah Safa (41), Fatih Ali Şah (42), Nadir Şah (43), Emir Şücauddin Seyyid Bedr (44), Şah Seyid Ali b. Seyyid Muhammedin küçük çocuğu (45), Uzun Hasan'ın oğlu Emir Yusuf (46), Garip Mirza (47), Murad Akkoyunlu (48), Abdullah Han Özbek (49), Muhammed Han Şeybani (50), Mir Ali Şir Nevai, (51), Celalüddin-ı Rumi (52), Mevlana Abdullah Hatfi (53), Behzat (54), Rıda Abbas (55), Muhammed el-Musavvir (56) ve Moğul sefirleriyle hanımları (57).

-
- (39) Martin, levha, 81
(40) Martin, Levha, 160
(41) Dr. Zeki Hasan, et-Tasvir fi-l İslam, Levha 48
(42) Arnold and Grohmann, The İslamic book, pı 77
(43) Martin, levha, 168
(44) Martin, Levha, 89
(45) Martin, levha 107
(46) Salkisian, Ar İslamica vol, III, I, şekil: 3
(47) Salkisian, şekil: 6
(48) Martin, levha, 83
(49) Martin, levha, 149
(50) Salkisian, şekil: 6
(51) Salkisian, şekil: 5
(52) Salkisian, Ar İslamica vol, VI: 1
(53,54) Salkisian, şekil: 10, 11
(55) et-Tasvir Fi-l İslam, levha, 51
(56) Ars Asiatica, vol, XIII, pl 23
(57) Martin, levha 167

Türkiyedeki çalışmalara kısa bir bakış :

Tasvir yasağı inancının Müslüman Türkler arasında önemli bir yer tuttuğu bir vakiadır. Fıkıh kitapları, başkasının evinde bile bir suret görüldüğü takdirde o eve gidenin onu tahrip etmesi iyi olur düşüncesini (1) ileri sürdükten sonra tasvire karşı toplumda iyi bir eğilimin olduğunu beklemek yersizdir. Yine biliyoruz ki, Türk toplumu diğer müslüman toplumlara nazaran daha dini metinlerin ifade ettiği zahiri anlama bağlı kalmışlardır. Bunlar üzerine tevile gitmek ve başka anlamlara yönelmek istememişlerdir. Bu bakımdan resim yasağı kendini kabul ettirmiş ve bu Anadolu köylüsünde de kök salmıştır. Fakat bir yerde sınırlanmış olan bu sanat hareketi başka taraftan daha gur ve göz kamaştırıcı mahiyette ortaya çıktığı da görünen bir gerçektir. Durum böyle olmakla beraber yine de çizilen insan portreleriyle karşılaşmak kabildir :

1 — Osmanlı sultanlarının resimlerini yaptırıp sarayın bir kısmını onlarla süslemeleri XV. asırdan itibaren başlar. Fakat onlar bunu gizli tutarlardı. Yakınları hariç bunların görülmesine müsamaha etmezlerdi. Bu tamamen dini düşünceden meydana gelmiş bir durumdur. (2) Sadrı A'zam Kara Mustafa kendi resmini ve kendi çağdaşlarından bir kısmının resimlerini, işkenceden korkarak gizli bir odada koruyordu. (3)

2 — Bu dini etkiden dolayı Türk sanatkarlarının resim sahasında meydana getirdikleri ekolden az örnek günümüze gelmiştir. Yalnız yapılmış bazı önemli resimlere sahibiz : II. Mehmet (4), I. Selim (5), II. Selim (6), IV. Murat (7) gibi.

3 — Bunun yanısıra bazı Avrupalı kimselerin resimlerini istinsah eden ressamalarda çıkmıştır. Meselâ, pek büyük mahareti olmayan ve Sultan Süleyman'ın çağında yaşamış olan Haydar Bey'in yaptığı I. Fransuva ve V. Şarl'ın resimleri bunlardandır (8).

(1) el-Bahr, 169 a, Ebussuud böyle bir fetva vermiştir, bkz: Misbah-ül Münir fi men'it-Tasvir, s. 8

(2) Arnold, Painting in İslam, s. 39

(3) Arnold, age. s. 38

(4) Salkisian, Contribution à l'Etude de L'Iconographie Ars İslamica, vol: III, fig, 1

(5) Martin, Age. pl 227

(6) İbid, Pl 228

(7) Hint Moğul okuluna ait bir eser. Bkz: Martin, age. 229

(8) Martin, age. 227

4 — Yabancı sanatkârların elinden çıkmış olan bazı şahısların resimleri de yok değildir. Meselâ, Belli'nin Fatih Sultan Mehmet resmi (9), Emir Türki, (10), ressam Ruben Manassa'nın 1850 yılında yaptığı Sultan Abdülmecid'in kızı Fatma Sultan'ın resmi (11), Şehzade Cem'in duvarda yapılmış nakşı (12), bütün bunlar yabancı ressamların elinden çıkmıştır.

Bunlar içinde önemlilik arzeden Bellinin eserine yer vermekte fayda vardır. Şunu ilâve edelimki bizim için önemli olan Belli'nin sanatı, eserin kendisi değil, etrafında gayet önemli din bilginleri bulunduran ve bizzat çok dindar olan Fatih'in kalkıp resmini yaptırmasıdır. Sonra Fatih, Avrupa'dan sanatkârlar getirmiş, (Matteoda Posti, Costanzio de Ferrevay, Gentile Bellini) resimler ve madalyalar yaptırmış, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi hazine kısmında 2152 numarada kayıtlı albümü meydana getirtmiştir. (13) Bunda «Şeyhi» imzası kullanılmıştır. Eserde İslam ve İslâmî olmayan şekillere yer verilmiştir :

İslâmî olmayan : Flütçüler, (s. 210) Vazolu minyatür, küçük köpek minyatürü, (Levha, IX) örnekleri gösterilebilir.

Bunun yanısıra İslâmî usluhta eserler de vardır ki, bunlar üçüncü kısımda yer almaktadır : Arslan avı (Albüm, 146) Atmaca (151a), Sultan Yakub'un adını taşıyan minyatür (Levha VIIIa) (14).

— Fatih ve Bellini Gentile (ö. 1507)

Fatih Mehmet 1479 da Venedik Cumhuriyeti ile barış antlaşmasını imza edip usta bir ressamın gönderilmesini isteyince : «Hükümetimizin emriyle ve hükümetimize hizmet etmek için» kaydiyle tayin fermanı çıkarılmış ve bu vazife Bellini'ye büyük bir törenle verilmiştir. 1479 da İstanbul'a hareket eden Bellini İstanbul'da çok iyi kabul görmüş ve II. Mehmet (Fatih) portresini yapmıştır. Önce Sir Henry Layard koleksiyonuna (Venedik) sonra da Londra Milli Galerisine (National Gallery) nakledilmiş olan bu portre Bellini'nin İstanbul'dan ayrıldığı tarih olarak kabul edilebilecek olan 25 Kasım 1480 tarihini taşımaktadır. Bu profil portrede ince, zeki bir yüz ifadesi ve tavırdaki asalet çok ustaca belirtilmiştir. (15) Bellini aynı zamanda yeni sarayın duvarlarını rönesans uslubunu freskler ile süsledi. (16) Ayrıca Fatih

(9) «Londra Milli Müzesi»nde

(10) Dimand: A handbook of Muhammedan Decvorative Arts s. 48

(11) Salkisian, 12

(12) İbid, fig, 2

(13) Tahsin Öz, Türk Minyatür kaynaklarına bir bakış, İlahiyat Fakültesi Dergisi, yıl 1952, s. 31-5

(14) Bkz: Doç. Dr. Bahaeddin Ögel, Fatih Albümünde «şeyhi» imzalı minyatürler hakkında, Vakıflar Dergisi, sayı, IV, s. 210

(15) Türk Anstiklopedisi, VI, 86

(16) İslam Ansiklopedisi, VII, 535

Justinian'ın heykelini dikkatle yerinden indirtmiş ve Ciriaco ile G. Dorio'ya resmini yaptırmıştır. (17)

Türk sanatkârlarının geliştirdikleri üslûp :

Türk sanatkârları minyatürde yepyeni bir üslup meydana getirmişlerdir. Bu da padişahların resimlerini küçük bir daire içine alıp göstermek olmuştur. Onlar bu çalışmaya «Sohbet-ül Ahbar» ismini vermişlerdir. Bu tip çalışma XVII. asrın sonlarından itibaren yaygın hâl almıştır ki, bu yolu icad eden Şerif Şafiî adında bir sanatkârdır. Gayesi sultan soyunun şeceresini açıklamaktır. Bu eserlerde çoğunlukla Hz. Adem'in tasviriyle işe başlanır, fakat Fatih'ten önceki padişahların hakiki tasvirlerini bulmak zordur (18).

«Dar-ül-Kütüb'ül Misriyye» de bulunan bazı Türk yazmaları, bir kısım padişahların resimlerine yer vermiştir. Bu eserler Avrupa üslubuyla etkilmiş olan resimlerdir (19).

Kendisini çok hissettirmesede Fatih döneminden sonra pek açığa çıkmayan ve önemli bir konu haline gelmeyen resim üzerinde çalışmalar olmuştur. Bu çalışmalar karşısında hadislerle yasak edilen tasvirin, gerçek sebebine bakmadan bu yasağı olduğu gibi kabul etmiş din bilginleri tasvire karşı koymuşlardır. Esasen sanatkâr da bu dönemlerde düşünce ve maharetini başka alanlara (mimari, yazı, şiir vs.) çevirmiş, kendini mutlu bırakacak, çağının insanını tatmin edecek eserler sunmuştur. Fakat bu sürüp gidemezdi. Zira Batı'nın teknik yönde gösterdiği gelişmeler, dikkatleri çekmiş, buralara öğrenim için gitmiş olan kimseler orada gördükleri edebî ve sanat kollarını imparatorluğa getirmeye çalışmışlardır. Bizatihi Batı'nın eriştiği bu uygarlığa erişmek için hükümet adamlarının özlem çekmesi karşısında her şeyin yanısıra resim alanında da, sanatkârı durdurmak imkânsızlaşıyordu. Nitekim tasvire karşı hoşgörü din bilginleri arasında artık varlığını göstermeye başlar. Bu hususta Tecrid-i Sarih mütercimi şunu anlatır : «Osmanlı Padişahlarından Abdülaziz zamanında resim kullanmak meselesi mevzubahs edilmiş, Şeyhül İslam Turşucuzade Ebu Telha'nın yukarıda zikrettiğimiz hadisinde geçen «Elbisede olan nakış müstesnadır» hadisine dayanarak caiz olduğuna fetva vermiş ve bu fetvası üzerine Şeyh'ül İslam olduğu anlatılır. (20)» Demekki saray bile ötedenberi yasak gibi görünen bu konunun artık olumlu bir yönde izahını görmek istemiştir.

Biliyoruz ki, eski eğitim sistemi resimsizdi, şekilsizdi. Öğretmen ve öğrenci bunda zorluk çekiyordu. Sözlükler herhangi bir bitki ve hayvanı tanıtırken uzun uzadıya onların bünyesini anlatmak zorunda idiler. Fakat artık eğitim metodları gelişiyor, yeni bir çok dersler artık şekil ve resme yer

(17) Bkz: E. Jacobi, Orient, II, 10 dan İslam Ansiklopedisi, VII, 535

(18) Arnold, s. 96

(19) Dr. Zeki, et-Tasvir ve A'lam'ül müsavvirin fi'l İslam, s. 24

(20) Kâmil Miras, Tecrid-ı Sarih Tercemesi, VI, 420 ikinci baskı, Ankara, 1969

vermeden yapamıyorlardı. (21) Hele bugünün eğitimi resimle alt başı yürümektedir. Coğrafya, tarih, biyoloji, tabiat bilgisi vs. dersler resimsiz düşünülebilir mi?

Artık Hz. Muhammed'in gayesi hasıl olmuştu. Bu da belirtildiği gibi her dinin başına bir felâket gibi çöken putçuluk anlayışından müslümanları uzak buldurmaktı... (22) Zaman gelmiş tabiatın kucağında yaşayan hayvanların birer birer insanlara tanıtılması başlamış, her insanı tanıtan belgeler düzenlenmiş... Bu gidiş karşısında İslâm gibi dinamik ve hareketli bir dinin duracağını düşünmek bile yersizdir. «Tasvir aklın geliştirip büyüttüğü sanatlardan biridir. İnsanların ihtiyaç duyduğu temel maddeler arasında yer almıştır (23)»

---

(21) Krş: Reşid Rıda, 1415-8

(22) Böyle bir sebepten dolayı Hz. Peygamberin tasviri yasakladığı hakkında yukarıdaki kaynaklara ek olarak bkz: Mecallet'ül Ezher, I, 786

(23) Krş: Ahmed Muhammed Musa, Mecellet'ül Ezher, XXIII, 742

KAYNAKLAR (*)

- Ahmed b. Hanbel, Müsned
Ahmed Emin, Fecr-ül İslâm
Ahmed Muhammed İsa, el-Müslimün ve-t-Tasvir, mecellet-ül-Ezher, sayfa, 605 - 730
Albright, W. F. the Archeology of Palestine and the Bible
Alusi. Ruh-ül meani
An Arabic - English Lexicon, Amerika, 1965
Arnold, Sir Thomas W. Painting in İslâm, 1928
Atasoy, Nuran Tasvir, İslâm Ansiklopedisi 120. cüz, s. 32-8
el-Ayni, Umdet-ül Kari fi Şerh-il Buhari, Kahire
Berk, Nurullah. Fatih Sultan Mehmet ve Venekli ressam Gentile Bellini, İlahiyat fakültesi dergisi, sayı 2, s. 143, Ankara, 1953.
el-Boka, Hasan b. Ahmed Hakim, Nüzhet-ül Ebrar fi Zikr-il Akalim ve-l Em-sar, Mısır, Dar-ül Kûtüb, No : 150.
el-Buhari, es-Sahih (Çeşitli Baskılar)
el-Buhterî, Divan.
Brocelman, Tarihi Adab-ıl Arabi, Mısır 1962
Cemile, Meryem. Garp materyalizmi karşısında İslâm, K. Kuşçu tercemesi, İst. 1965
el-Cezirî, Abdurrahman. Kitab-ül fıkıh ala-l Mezahib-il Erbea, Mısır, ikinci baskı.
Corci Zeydan, Tarih-ü Adab-il-Lugat-il Arabiyyi, C. II
Creswell, K.A.C. Early Muslims Architecture, vol. I, pp. 269-71
— The Lawfulness of painting Early İslâm, İslamic Culture, vol : XXIV, No : 3, July 1950.
— A Bibliography of painting in İslâm, Mısır, 1953
Çaviş, Abdulaziz. Hükmü-t-Tasvir fi-l-İslâm, Mecellet-ül Hidaye, ikinci yıl, s. 487-491.
dihel, Manuel d'Art Byzanti
Ebu Davud es-Sicistani, Sünen
Eflaki, Ahmet. Ariflerin menkibeleri, Tahsin Yazıcı tercemesi, İst. 1973
Elias, A. Modern Dictionary, Arabic - English

(*) Kısmen alınmıştır.

- Encyclopaedia of Religion and Ethies images and idols
Ettinghousen, Richard. Arab Painting
Fethullah (müftü) Mesabih-ül Münir fi men'it Tasvir, İst. 1328
Firuz Abadi, Kamus tercemesi
Ganima, Yusuf Rızkullah. Nüzhet-ül Müştak fi tarihi yahud-ıl Irak
Gaston-Magon, İslâm Sanatları, B. Toprak tercemesi İst. 1943
Gottheil, R. An İllustrated Copy of the Quran, Revue Des Etudes İslamiques
Hamidullah, Dr. Muhammed. Dinler Tarihi Notları, İst. 1965
— İslâm Peygamberi, cilt II. İst. 1969
Hasan, Zeki Muhammed, Ba'de-t-Tathirat-ıl Kıbtıyye fi-l funun-il-İslamiyyeti,
Kahire, 1937
— el-Esnam inde-l Arab fi-l cahiliyyeti, mecellet-üs-Sekafe
— el-fnunû'l islâmi fi Mısır, Kahire 1935
— el-funun-ül İrani
— fi-l funun-il İslâmiyye, Kahire 1938
— funun-ül İslâm.. Kahire 1948
— Künuz-ül fatimin Kahire, 1937
— et-Tasvir fi-l İslâm
— et-Tasvir fi-l İslâm inde'l fers, Kahire 1936
— et-Tasvir İnde-l Arab
— et-Tasvir ve İ'lam-ül Musavvirin fi-l İslâm, Kahire 1938
— The Attitud of İslâm Towards Painting,
— es-Sover ve-n-Nukuş.. el-mecellet-üs-sekafe Mısır, 1940
Harzfeld, f. Sarre und. Archaeologsche Reise im Euphart-und Tıgrısgebiet
Hattabi, Şerhü Sahih-ıl Buhari
el-Haytamî, İbnü Hacer, Tuhfe
Hilyet-ün-Naci, Hasiye ala-l Haleb-ıs-Sağır, metbai Amire
Hüseyin Tahir Zade, Behzat. Minyatürün Tekniği, İlähiyet Fakültesi Dergisi
cilt, 2, s. I. 1953
İbn-ü Rüşd, Bidayet-ül Müctehit, Ahmet Meylani ter. İst. 1973
el-İsfehani, Rağıb. Mu'cem, Beyrut 1972.
İslâm ansiklopedisi, M.E.B. yayınları
Kardavi, Yusuf. İslâmda Helâl ve Haram. Türkçesi M. Varlı, 1967
Kâtib Çelebi, Keşf... 1971
Kazımıriski, Dicto Onnaire, Arabic-francois, Kahire 1875
Keskiöğlu, Osman. İslâm'da tasvir ve minyatür, ilâhiyat fakültesi dergisi,
cilt IX, 196.
Resimli Kur'an, Vakıflar Dergisi, Sayı 3
el-Kindi, Kitab-ül Vülat ve-l-Qodat
el-Kurtubi, el-Cami'ül Ahkamı-l Kur'an, Kahire 1955
Kur'an-ı Kerim, Kitapta geçen Ayet tercemelerinde Diyanet İşleri Başkan-

- İlginin çıkarttığı «Kur'an-ı Kerim ve Türkçe meali» esas olarak alınmıştır.
Ankara 1961, 1973.
- Lammens, H. L'Attitude de L'İslam primitif en face des Arts figures.
Leibovitch; Hellenism et Hebraism, Mecella Cemiyet-ül Asar-ıl Kıbtıyye,
cilt V, Mısır
- Mahluf, Hasaneyn Muhammed. Şer'i fetvalar, Naim Erdoğan ter. İst. 1971
el-Magarri, Nafhü-t-Tayyib, Layden baskısı
el-Makrizi, en-Nukud, Türkçesi İbrahim Artuk, Belleten c. 17, s. 67
Maqarri, Şahin. Tarih-ı İran
Massignon, les methodes Artistique des peuples de l'İslam, Syria dergisi
1921.
- el-Mecellet-üs-Sekafet-ül İslamiyye, Kahire
el-Mecellet-ün-Nur-ıl İslâm, cilt I, yıl 1930
el-Mekki, Hidaye
el-Mes'udi, Muruc-üz-Zeheb
Muhammed Heykel Paşa, Hayat-u Muhammed
Muhammed el-Hidr Husayn, Sun'üssüver ve İktinaüha, Şam 1971
Michel, Le Syria
Mihrez, Cemal Muhammed, er-Rusum-üş-Şahsiyyetü fi-t-Tasvir-i İslâm, Kül-
liyat-ül Adab, cilt I, sayı 11; 1946-7
Mihrez, Mevkif-ül yahudiyyet-ü minettasvir ve alakatuhu bi-l-İslâm, mecel-
let-ü Külliyyat-ül Adab, VII, 1946
en-Nevevi, Şerh-ü Sahih-ıl Müslim, Kahire 1283
Öz, Tahsin. Türk minyatür kaynaklarına bir bakış İlâhiyat Fakültesi Dergisi
sayı I, Ankara 1952
Pearson, J. D. İslamic Art and Archacology, Cambridge 1956
Reşid Rıda, İmam. Hükmü-t-Tasvir ve Son'üs-Sover ve-t-Temasil ve ittiha-
zuha, fetava, IV. (1392 - 1924) Beyrut, 1970
— İttihazü-s-Sover ve ta'likuha ala-l-Cedr, fetava : III
— İttihazü-s-Sover ve-t-Tasvirü-ş-Şems, fetava : III
— et-Tasvir-ül-Hayvani, fetava, III
— Tefsirü-l Menar.
- Rice, David. İslamic Art, Londra 1965
Rostovtzeff, Dura Europos and its Art Pl XXIII
Son-üs-Sover ve İktinauha, Mecellet-ül Ezher, I
Subhi, Dr. Salih, Hadis İstılahları, Y. Kandemir tercemesi Ankara, 1973
eş-Şirazi, Ebu İshak, Kitabü-t-Tenbih
et-Taberi, Tarih-ül-ümum ve-l-muluk
et-Tasvir ve-s-Sover, Mecellet-ül Ezher, XI
Tevrat (Ahd-ı Atik) İstanbul, 1958
et-Tirmizi, Cami'

Timur Paşa, et-Tasvir inde-l-Arab
Toprak, Burhan, Din ve Sanat, İst. 1962
Turan, Dr. Osman, Selçuklular Tarihi, İst. 1969
Vafi, Abdülmecit, Reyüddın fi-s-sover ve-t-temasil, mecelletü Risalet-il İslâm, (Ekim-Kasım) 1962
Wensinck, A.S. Suret, İslâm Ansiklopedisi, 110 cüz
William, Lillys; persian mini atures, Tokyo
Yazır, Elmalılı Hamdi; Hak Dini Kur'an Dili (ikinci baskı)
Yetkin, Dr. Suud Kemal; İslâm Sanatı Mahiyeti, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı I, Ankara 1952.
Yurdaydın, Dr. Hüseyin Gazi; İslâm resminin menşeleri ve başlangıcı, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı III - IV Ankara 1954
ez-Zebidi, et-Tecridü-s-Sarih, mütercimi Ahmet Naim (Selatı tehaccüde kadar) Kâmil Miras, ikinci baskı.

İ N D E K S

A

- Abdülaziz, 55
Abdülaziz (Sultan), 96
Abdülaziz Çaviş, 62
Abdülmelik, 75, 79
Abdullah b. Mesud, s. 21, 23, 37, 41, 59
Abdullah b. Ebih, s. 76
Abdullah b. Selâm, s. 21
Abdülmecid (Sultan) s. 95
Abdurrahman Nasır, s. 75
Abdurrahman b. Rabia, s. 78
Hz. Aişe, s. 25, 30, 31, 33, 34, 40, 46, 50, 55, 65, 77, 78
Hz. Ali, s. 37, 53, 89
Ali b. İsa el-Musili, s. 69
Ali b. Hasan b. Hibetullah s. 7
Aliyyülkari, s. 55
Aynüddevele-i Rumi, s. 80

B

- Babur, s. 76
Bağdat, s. 75, 79
Bağ-ı Dilkuşa, s. 76
Basra, s. 76
Bedreddin Lü'lü, 71
Bedreddin Yavaş, s. 81
Behram Şah, s. 92
Bellini, s. 95
Ben'ül Muallim, s. 75
Beyrut, s. 75
Beytullah el-Helvaniyye, s. 31
Budha, s. 12, 47, 89

- Buhari, s. 25, 32, 30
Busr b. Said, s. 31
Bünyamın (ikinci), s. 8
Biruni, s. 88
British Museum, s. 70

C

- Camiül Karafa, s. 75
Campo Santo, s. 76
Cebrail, s. 27, 29, 30, 40, 59, 88
Celalüddin-ı Rumi, s. 92
Cengiz Han, s. 92
Cereş, s. 8
Cerir, s. 35
Costonjio de Ferrevay s. 95
Çin, s. 87

Ç

D

- Danyal, s. 8
Dar'ül Kütüb'ül Mısriyye s. 70
Dar'ün Nü'man, s. 75
Divriği, Ulu Camii, s. 81
Diyarbakir, s. 81
Diyaskorodis, s. 69
Dora, 7

E

- Ebu Aliyyülfarisi, s. 23, 25, 40, 42, 43, 51.
Ebu Bekir, s. 88
Ebu Bekir İbnül Arabi, s. 43, 50, 51, 63.
Ebu Hayyam, s. 16

Ebu Hüreyre, s. 26, 28, 39, 66.
Ebu Kobeys, s. 74
Ebu Said İbnû Eb'il Hasan s. 22
Ebu Telha, s. 31, 54, 55, 96
Edinburg Üniversitesi, s. 71, 88
Elmalılı Hamdi Yazır, s. 17
Hz. Enes, s. 30, 32
Eruzurum, s. 81
Eshab-ı Kehf, s. 82
Eşref b. Halil b. Kalavun s. 91

F

Fatih Sultan Mehmet, s. 95, 96.
Hz. Fatıma, s. 59
Fatma Sultan, s. 95
Fethullah (müftü) s. 45
F. Attar, s. 76
Fezullah efendi, s. 71
Firavn, s. 43
Firdevsi, s. 70

G

Gassan, s. 73
Gürcü Hatun, s. 80
Gürcan, s. 91
Gratfentesmer, s. 29
G. Dorio, s. 96
II. Giyaseddin-i Keyhusrev s. 79

H

Haccac, s. 73, 79
Hafız ibn-ı Hacer, s. 39, 40, 41, 44,
46.
Hz. Hafsa, s. 28
Hakîm, s. 27, 28
Halil Ağa, s. 69
Halil Mirza, s. 92
Harirî, s. 70, 91
Harş, s. 12
Hasaneyn M. Mahluf, s. 51
Hz. Hasan, 28, 84
Hattabi, s. 30, 41, 42, 46, 55.
Hayber, s. 46

Hayder Beys, s. 94
Hidiv İsmail Paşa, s. 76
Hilmi Ziya Ülken, s. 71
Hille, s. 8
Hindistan, s. 76
Hişam b. Abdülmelik, s. 11
Honeyn b. İshak, s. 69
Horeyb, s. 6
Huen - Suenç, s. 12
Hulagu, s. 92
Hz. Hüseyin, s. 28, 89

İ

İbn-ı Abbas, s. 15, 22, 27, 52, 60,
85.
İbn-ı Aziz, s. 75
İbn-ı Batute, s. 26, 78, 88
İbn-ı Daha, s. 59
İbn-ı Dakik'ıl İd, s. 52
İbn-ı Eb'il Halid, s. 73
İbn'ül Esir, s. 78
İbn-ı Hacer, s. 22, 26, 27, 35, 51.
İbn-ı Hibban, s. 40, 51
İbn-ı Mesud, s. 22
İbn-ı Mukaffa, s. 70
İbn-ı Ömer, s. 28
İbn-ı Sebbağ, s. 39
İbn-ı Vaddah ed-Davudi, s. 40
İbn-ı Vehb, s. 87
İbn-ı Zübeyr, s. 73
Hz. İbrahim, s. 59, 73
Hz. İsa, s. 10, 11, 14, 64, 73, 74,
83, 88, 90.
Hz. İshak, s. 59
İstanbul, s. 95

J

Justinian, s. 96

K

Ka'be, s. 73, 89
Ka'bûl Ehbar, s. 21
Kadi İyaz, s. 46

Kadiriye, 68
Kahire, s. 69, 72
Kâmilî Abdülhamid efendi, s. 45
Kâmil Miras, s. 54
Kamirop, s. 12
Kara Mustafa Paşa, s. 94
Kasım b. Muhammed b. Ebu Bekr,
s. 50
Kayseri, s. 80
Kemaleddin, s. 45
Keşşaf, s. 17
Kıfl, s. 8
II. Kılıçarslan, s. 81
Kinnevç, s. 12
Kisra, s. 22, 23, 52, 67, 68.
Kıtami, s. 75
Konya, s. 81
Kudus, s. 64
Kurtuba, s. 76
Kurtuba Camii, s. 83
Kurtubi, s. 36, 39
Kusayr (nakkaş) s. 75
Kusayr Amr, s. 91

L

Lazkiye, s. 11
Londra, s. 71, 88
Lui (üçüncü), 11

M

Mahmut Ebu Nasr b. Irak, s. 91
Mahmut Gaznevi, s. 76, 91
Makarri, s. 82
Makrizi, s. 75, 76
Malik, s. 44
Malik b. Zübeyr, s. 78
Mançuhan, s. 92
Mani, s. 80, 89
Mani - Mazdek, s. 12
Mardin, s. 81
Maria, s. 36
Massignon, s. 84, 85
Matteoda Posti, s. 95

Maverdi, s. 39
Medayin, s. 67
Medine, s. 79
II. Mehmet, s. 94
Mekke, s. 74, 89
Mekkî, s. 17
Melikşah, s. 78
Mervan, s. 26
Mervan b. Hakem, s. 50
Meryem 10, 21, 22, 23, 59, 64, 73,
74.
Meşruk, s. 21, 59
Mes'udî, s. 90
Mevlâna, s. 80, 81
Hz. Meymune, s. 27
Michelangelo, s. 47
Mısır, s. 70
Mika, s. 9
Mir Havend, s. 89
Muaviye, s. 26, 50, 79
V. Muhammed, s. 76
Muhammed (Tunus Hükümdarı)
s. 76
Muhammed Abduh, s. 30
Muntasır (halife) s. 90
IV. Murat, s. 94
Hz. Musa, s. 5, 6, 7, 8, 24, 47, 59,
82, 88, 90.
Mustain Billah, s. 75
Mustansir Billah, s. 75
Mücahit, s. 15
Müslim b. Subeyh, s. 21

N

Nabulusi, s. 84
Nasır-ı Hüsrev, s. 75
Nevevi, s. 30, 35, 40, 43, 44, 45, 51
Hz. Nuh, 8, 82, 88

O

Orve b. Hişam, s. 35
Hz. Osman, s. 78
Osman b. Talha, s. 73

Ö

Hız. Ömer, s. 50, 64, 73, 78
Ömer Hayyam, s. 84
Paris, s. 70, 72, 90
Pisa, s. 76

R

Rahip Bahira, s. 71, 82
Rafi, s. 39
Raşidüddin, s. 71
Raşidüddin Fadlullah, s. 88
Rağib'ül İsfehani, s. 15
Razi, s. 17
R. Gothell, s. 72
Rey, s. 76
Ruben Manessa, s. 95
Rüknüddeve, s. 78

S

Sa'd b. As, s. 50
Said b. Cübeyr, s. 15
Sa'd b. Ebi Vakkas, s. 67
Sa'di, s. 92
Said b. el-Müseyyeb, s. 79
Sale, s. 10
Sasani, s. 82, 84
Samani Emirî, Nasr b. Ahmet s. 90
Schefer, s. 70
I. Selim, s. 94
II. Selim, s. 94
Semerkant, s. 76
Semerra, s. 75
Stockholm, s. 69
Sevri, s. 44
Süleyman (Sultan) 94
Hız. Süleyman, s. 7, 17, 18

Ş

Şafii (imam) s. 44
Şam, s. 74, 91
Şarl (V.) s. 94
Şehabeddin, s. 81
Şehzade Cem, s. 95
Şerif Şafii, s. 96

Şerif'ül Murteda, s. 42
Şevkani, s. 17
Şeybe b. Osman, s. 74

T

Taberi, s. 23, 58
Tantavi, s. 69
Tebriz, s. 71, 88
Tebûk, s. 46
Tehavi, s. 28
Theophane, s. 11
Timur, s. 76, 92
Topkapı Sarayı, s. 77
Tuğrul Bey, s. 79, 91
Tulonoğlu Humave veyh, s. 76
Tur-ı Sina, s. 47
Turşucuzade, 55, 96

U, Ü

Hız. Usame, s. 73
Ümmü Habibe, s. 36
Ümmü Seleme, s. 36

V

Vehb b. Münebbih, s. 21
Velid b. Yezid, s. 90
Venedik Cumhuriyeti, s. 95

Y

Yahukim, s. 8
Yesar b. Nümejr, s. 21, 50
Yezid (II.) s. 11
Yezid b. Velid, s. 90
Yunan, s. 82
Hız. Yusuf, s. 75
Yusuf b. İsmail en-Nehhani s. 78
Yusuf Kardavi, s. 70

Z

Zehra, s. 75, 76
Zeki M. Hasan, s. 23, 72
Zemahşeri, s. 15
Zerdüşt, s. 12
Zeyd b. Halid, s. 31, 33, 50
Zeynüddin, s. 91
Zühri, s. 45